

GAIRĖS

2012 spalį
Nr. 8(217)

GAIRĖS
ISSN 1392-0251

Mėnesinis
visuomenės gyvenimo,
politikos, kultūros
ir istorijos žurnalas
Leidžiamas
nuo 1994 metų

Vyriausiasis redaktorius
Algis Kusta

Redakcija
Gediminas Dubonikas
Vaclovas Paulauskas

Autoriai
Juozas Bartuška, Jolanta Bielskienė,
Dobilas Kirvelis, Gintaras Mitrulevičius,
Vytenis Paulauskas, Jonas Rudokas,
Jonas Rumša, Lidija Šabajevaitė

Maketavo *Gražina Majauskienė*

Redakcijos adresas:
Laisvės pr. 60 (10 aukštas), 05120 Vilnius.
El.p.: musugaires@gmail.com
tel. 241 82 03, 242 88 03
Faksas 241 77 98.

Leidžia UAB „Mūsų gairės“

Pasirašyta spaudai 2012 10 22. SL 971.
Formatas 60x84/8. Ofsetinė spauda. 6 sp. lankai.
Kaina 3,49 Lt (su PVM).

Spausdino AB „Spauda“
www.spauda.com
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius.

Tiražas 1500 egz.
© „Gairės“

TURINYS

■ POŽIŪRIS

- Algis Kusta.* Tarp pliuralizmo ir pliurpalizmo 2
Vladimiras Laučius. Rinkimų ir referendumo rezultatai:
liaudis neklauso prezidentės 3
Aloyzas Sakalas. Vienintelė likusi galimybė –
panaikinti rezultatus ir skelbti naujus rinkimus 5

■ AKTUALIJOS

- Gediminas Dubonikas.* Statistinė Lietuva: išsilavinusi,
tačiau senstanti ir išsivaikštanti 6

■ POZICIJA

- Alfonsas Brazas.* Apie tai, kas svarbu valstybei 10
Algirdas Sysas. Kieno gerovę nori kurti konservatoriai? 13

■ EUROPOS ROŽĖ

- Martinas Šulcas.* Socialinė demokratija
gali išgelbėti Europos žmones 14
Vilija Blinkevičiūtė. Daugiau investuokime į žmogų 17
Zigmantas Balčytis. ES pagalba ir be jos: ką galime patys 18
Mantas Visockas. Neemigruosiu! Kodėl aš taip pasirinkau? 20

■ NUOMONĖS

- Vytenis Paulauskas.* Nevykęs finansavimas
žlugdo viešąjį sektorių 22
Petras Eidukevičius. Už Konstituciją dabar
jau nebalsuočiau 24
Adolfas Strakšys. Ekonominio nuosmukio kronika 25
Petras Marcinkevičius. Kaip atsiranda blogi santykiai 28

■ TĖVYNAINIAI

- Jonas Rumša, Valentinas Stechas.* Lietuvos baltarusiai:
artimi ir savi 30

■ ISTORIJOS AIDAI

- Sigitas Sinkevičius.* Kruvinoji Marcinkonių diena 34

■ SILUETA

- Vincas Korkutis.* Jono Čerskio gyvenimas Sibire 38

■ DATOS

- Povilas Lapeikis.* Dienos, kurių neskaičiavo 42
Prieš 90 metų buvo išrinktas Pirmasis Lietuvos Seimas 43

■ GAIRIŲ PAŠTAS

- Jonas Siaurukas.* Skaudžias problemas lengva išvardinti,
sunku išspręsti 44
Petras Uosinis. Ji augo socialdemokrato šeimoje 44
Juozas Baužys. Šeši kaimo bibliotekos dešimtmečiai 45
Živilė Guogytė. Garbingi barzdočiai ne tik dūmojo 45
Antanas Vaitkus. Skvarbus protas siekė kosmoso begalybę 46
Ar Europos Sąjunga verta Nobelio Taikos premijos? 47

■ ŠYPSENOS

- Jonas Laurinavičius.* Probleminės epigramos 48

Tarp pliuralizmo ir pliurpalizmo

Algis KUSTA

Šie parlamento rinkimai nestebina, nenustebins ir naujasis parlamentas. Žmonių pasitikėjimas juo vėl bus siaubingai žemas, jis vėl bus perdėm margaspalvis ir linkęs skaidytis į neaiškias pseudopolitines struktūras, *delfi.lt* teigia politologas Alvidas Lukošaitis.

Labai norėjome išsivaduoti iš vienpartinės sistemos. Požiūrių ir nuomonių įvairovė sukūrė demokratijai būdingą politinio pliuralizmo lauką. Žmonės pagal savo interesus vienijosi į reabilituotas tradicines partijas, steigė naujas, kai kas – kaip savotiškus ego uabus. Galbūt pastaruosius ir turi omenyje politologas, vartodamas terminą „pseudopolitines struktūras“. Tad klausimas: ar tos struktūros, kone per kiekvienus rinkimus ateinančios į politikos sceną, lyg į televizijos šokių konkursą, laikytinos pliuralizmo gėriu? Ar tai tik jo regimybė? Kaip kad regimybė gali būti deklaruojamas prisikėlimas ar drąsa.

Kolega mūsų žurnale yra rašęs, kad rinkimuose neturėtų dalyvauti partiniai junginiai, susikūrę tais pačiais rinkimų metais. Jų dar net neišsėina vadinti partijomis, ką ir parodo tolesni įvykiai – po rinkimų jos nestiprėja, nesukuria savo struktūrų, nesuformuoja nuostatų, jau nekalbant apie programas. Nes jų vienintelė programa – kaip nors patekti į

Seimą. Paradoksas – į tą patį, kuris toks nepopuliarus visuomenėje, kurį jie patys visai neseniai koneveikė. Kodėl? Turi iliuzijų sukurti Seimą, pasak A. Lukošaičio, pagal savo paties atvaizdą – tobulybės tobulybę? Ar yra kitų interesų?

Štai, jei naujadarės partijos metus kitus būtų patikrinamos politinėje veikloje – pirmiausia savivaldybių lygmenyje, gal ir geriau paaiškėtų, kokie jų interesai ir kokie jų „raumenys“. Gal taip geriau galėtume pažinti ir atsirinkti žmones, kurie nori patekti į vieną svarbiausių valstybės institucijų – įstatymų leidybos organą, lemiantį mūsų visų gyvenimo gaires. O kol kas – renkamės tik pagal „drabužius“.

Apskritai, pritarčiau tiems, kurie mato išeitį iš tokio praskydusio pliuralizmo dviartinėje, na, tripartinėje sistemoje. Juk dabar partijų pažiūros gana supanašėjusios, jos netgi aukoja savo ideologines nuostatas, kad tik įtikytų rinkėjams. Nes, kaip „Lietuvos ryte“ rašo M. Laurinkus, pažiūrų ir principų dalinis atsakymas visada bus pateikiamas kaip auka bendram valstybės ir žmonių labui.

Ar ne tai šioje rinkimų kampanijoje deklaravo ir sisteminės partijos, ir naujadarai? Kalbėjo apie naujas darbo vietas, didesnius atlyginimus, teisingumą? Gal tuos partijų debatus televizijos laidų vedėjai kiek ir supaprastino, daugiau dėmesio kreipdami į labai konkrečius ūkinius dalykus, sunkoka buvo žinoti, kaip ir kokia kaina bus įvykdyti viliojantys pažadai. Liberalų siekiai lyg ir aiškūs – žmogus pats turi pasirūpinti savi, daugelis viešojo sektoriaus funkcijų perleidžiama vis dar jų adoruojamai laisvajai rinkai. Kairieji, turėję energingiau ginti viešąjį (mūsų visų valstybės) interesą, atrodo, buvo linkę nekongfliktuoti su galimais koalicijos partneriais, kurių pažiūros visai ne kairiosios. Galbūt čia konkrečiausias buvo Socialistinis liaudies fron-

tas, nors ir kalbantis proletarinės revoliucijos leksika.

Kaip sunkiai galėjai suprasti, ką anąkart norėjo prikelti A. Valinsko prisikėlėliai, taip sunku dabar suvokti „Drąsos kelio“ drąsą. Nerišlus pačios lyderės ekonominių dalykų aiškinimas, vengimas akistatos su prokurorais visiškai nesutampa su drąsuolių įvaizdžiu. Kur tokiu neigimo keliu galima nueiti? Nebent jis parankus garliaviniais įvykiais linksiems egoistiškai pasinaudoti įvairaus plauko veikėjams.

Daugiausia rinkimų debatuose, be abejo, buvo pliurpalų. Kalbėjimo nei į tvorą, nei į mieta – kaip antai: kad visur, net televizijos studijoje, pilna priešų, kad nėra indoeuropiečių kalbų, tik arijičių ir europiečių... Jei tokie ir panašūs žmonės pakliūs į Seimą, tai ir ten, kaip pasitaikydavo ir anksčiau, vėl neišvengsime pliurpalizmo. Nors spręstinų problemų šaliai su kaupu.

Viena jų – energetika. Konservatoriai, per savo valdymo metus taip ir nesutvarkę prastų šilumos ūkio reikalų, metė visuomenei naujos atominės elektrinės statybos viziją. Ji vėl supriešino ir specialistus, ir visuomenę. Vis dėlto šiaip ne taip prastumas referendumas ne tik suaktyvino rinkėjus, bet ir išryškino jų nuostatą. Netikėjau, kad tiek daug bus naujos atominės elektrinės priešininkų.

Dar pirmaisiais atgimimo, tiksliau M. Gorbačiovo pertvarkos, metais V. Landsbergis, vėliau tapęs pirmuoju atkurtos valstybės vadovu, ir kurio 80 metų jubiliejus dabar švenčiamas, kalbėdamas apie tautos teisę tvarkytis savo krašte, sakė maždaug taip: statysime ten ir tai, ką patys nuspręsimė. Ką gi – dabar nuspręsdėme, kad nereikia statyti tokios atominės elektrinės, kokią siūlo konservatoriai. Tai bene geriausias rinkimų rezultatas balsuojant prieš dešiniųjų rožines „strategijas“ ir jų vykdytą pilką politiką. ■

Rinkimų ir referendumo rezultatai: liaudis neklauso prezidentės

Vladimiras LAUČIUS

Seimo rinkimų rezultatai gali pagrįstai džiaugtis visos 5 procentų barjerą perkopusios politinės partijos. Darbo partija gali girtis užėmusi pirmą vietą daugiamandatėje rinkimų apygardoje. Socialdemokratų partija turi pagrindo džiaugtis pasididinusį savo rinkėjų skaičių maždaug šimtu tūkstančių, palyginti su 2008 m. Seimo rinkimais.

Maža to, socialdemokratų dar gali iškovoti pirmą vietą pagal mandatų skaičių, kai paaiškės rezultatai vienmandatėse rinkimų apygardose po antrojo balsavimo rato.

Valdančioji Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratų, nepaisant nepalankaus visuomenės požiūrio į premjerą Andrių Kubilių, gavo daugiau balsų nei per pernykščius savivaldos rinkimus. Tai yra išties geras rezultatas turint omenyje, kad A. Kubiliaus vyriausybė, kitaip nei visos jos pirmtakės, valdė visą kadenciją ir turėjo prisiimti sunkiausias atsakomybės naštas.

Maža to, konservatoriai užėmė

trečią vietą daugiamandatėje rinkimų apygardoje su palyginti nedideliu atotrūkiu nuo antrąją vietą iškovojusių socialdemokratų. Tėvynės sąjunga per šiuos rinkimus surinko beveik 200 tūkst. balsų; socialdemokratų po savo valdymo kadencijos 2008 m. gavo tik apie 145 tūkst. balsų, ir jų atotrūkis nuo tais metais triumfusių konservatorių daugiamandatėje rinkimų apygardoje buvo kur kas didesnis.

Turi kuo pasidžiaugti ir Liberalų sąjūdis, ir „Drąsos kelias“, ir Lenkų rinkimų akcija. Pastaroji pagaliau įveikė 5 proc. barjerą ir tai – bene geriausia, ko jie galėjo tikėtis. Iš vieno skandalo ir keleto išsipūtusių ego išsirutuliojusi Neringos Vencienės organizacija, savo ruožtu, vien rezultatais daugiamandatėje rinkimų apygardoje veik užsitikrino parlamentinę frakciją. N. Vencienės bendražygių ambicijoms to gal ir maža, bet skūsdamiesi negavę daugiau balsų jie varytų Dievą į medį.

Liberalų sąjūdis itin tikinamai parodė, kad net ir būnant nepopuliarioje Vyriausybėje galima užsiuginti politinius raumenis. Kaip liudija rinkimų rezultatai, sąjūdiečiai per ketverius metus net tik išvirtino liberaliojoje politinėje dešinėje, bet ir nustumė į politikos paribius savo pagrindinius varžovus – Artūro Zuoko ir Algio Čaplisko liberalaus „brendo“ partijas.

Tarp patekusių į Seimą politinių jėgų nebent Rolando Pakso „tvarkiečiai“ turi pagrindo jaustis rinkėjų menkai įvertinti. Tačiau jie gali guostis sėkmingai atlaikę „ant bangos“ buvusios Darbo partijos ir „Drąsos kelio“ konkurenciją: šios

dvi partijos, kovojusios su „Tvarka ir teisingumu“ dėl panašios pakraipos rinkėjų, galėjo nublokšti „tvarkiečius“ dar arčiau 5 proc. ribos. „Tvarka ir teisingumas“ surinko maždaug tiek pat balsų, kaip ir per praėjusių metų savivaldybių tarybų rinkimus, o „Drąsos kelio“ atsiradimo aplinkybėmis tai – veikiau pasiekimas nei praradimas.

Didžiausią nesėkmę per šiuos rinkimus, ko gera, patyrė valstybės vadovė Dalia Grybauskaitė. Vykstant rinkimų kampanijai ji viešai sukritikavo socialdemokratų ir „darbiečius“ bei paragino rinkėjus gerai pagalvoti, ar verta balsuoti už šias dvi opozicines partijas. Rinkėjai gerai pagalvojo ir apsisprendė visai kitaip, nei leido suprasti norinti valstybės vadovė.

Prieš pat rinkimus D. Grybauskaitė dar aktyviau išitraukė į partijų kovą, nepagailėdama liaupsių konservatorių ir jų bendražygių Vyriausybei. Sunku įsivaizduoti atviresnę agitaciją – nebent būtų visiškai tiesmukai paraginta balsuoti už TS-LKD, Liberalų sąjūdį ir liberalcentristus.

Galima suprasti D. Grybauskaitės norą atsidėkoti partijoms, kurios ją rėmė per prezidento rinkimus. Tačiau kaip jai seksis bendradarbiauti su būsima valdžia, jei ją formuos prezidentės iškoneveikti „darbiečiai“ ir socialdemokratų? Vėl sakys – „žmonės mane myli, o elitas nemėgsta“? Bet jei žmonės iš tikro taip myli, tai kodėl nepaklausė prezidentės ir nenubalsavo už prezidentinę (atsiranda pagrindo taip vadinti) partiją – Tėvynės sąjungą?

Vis dėlto didžiausia prezidentės

► D. Grybauskaitės nesėkmė – referendumas dėl Visagino atominės elektrinės (VAE) projekto, kurį ji nuosekliai remia ir kurį greičiausiai norėtų traktuoti kaip esminį savo kadencijos darbą. O štai rinkėjai ėmė ir tarė „ne“ atominėi elektrinei per įvykusį – retas atvejis! – referendumą.

Ir D. Grybauskaitė vėl prišnekėjo dalykų, kurie, kaip ir „žmonės myli, elitas nemėgsta“, kaip ir agitavimas už valdančiąsias partijas

rinkimų išvakarėse, atrodo prastai. Užuoat pasakiusi, kad gerbia rinkėjų valią (gal iš tikrųjų negerbia?), ji aiškino, kad savo valią pareiškė tik dalis gyventojų, o atominės elektrinės nauda abejoja mažiau nei trečdalis galinčių balsuoti. Kaip suprasti šią išstarmę? Ar referendumo rezultatai – nieko verti, jei nesutampa D. Grybauskaitės norais? Gal ir su vyriausybėmis nebesiskaitykime, jei jas formuoja mažiau nei trečdali visų rinkėjų balsų tegauančios

politinės partijos?

Gerai, kai valstybės vadovas aistringai gina valstybės interesus. Kur kas blogiau, kai valstybės vadovas nutaria, kad jis (arba ji) ir tik jis (arba ji) tuos interesus puikiai žino bei gali pretenduoti į atstovavimo jiems monopolį. Valstybės interesų suvokimo monopolizavimas – ne ką mažesnė blogybė, nei tos monopolijos, su kuriomis šalies ūkyje taip smarkiai kovoja mūsų valstybės vadovė. ■

Delfi.lt

Mintys apie rinkimus

Viskas pagal įstatymą: 52 procentai mūsų atėjo į referendumą, 63 procentai iš mūsų, atėjusių, pasakė „ne“. Referendumas įvyko. Tai reiškia, jog Lietuva, kurią sudaro joje gyvenantys žmonės, nenori atominės elektrinės. Mes gyvename teisinėje valstybėje – Europos Sąjungos narėje, kur valdymas grįstas įstatymais, o ne valdančiųjų nuomonėmis.

Linus BALSYS

Žaliosios politikos instituto prezidentas

D. Grybauskaitė yra populiarai, ir tai, kad ji pasakė, jog Vyriausybė yra gera, galėjo pridėti 1-1,5 proc. balsų, galbūt ir lemti konservatorių populiarumo padidėjimą prieš rinkimus nuo 12 iki 15 proc. Nors ir TS-LKD kampanija buvo neblogo.

Vladas GAIDYS

visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ direktorius

Ar jūs nesuprantate, kas įvyko? Įvyko tragedija. Satelitinė partija valdančiojoje koalicijoje, susikūrė visokių naujų partijų, niekas nepasikeis Lietuvoje. Bus tik dar blogiau.

Vladimiras ROMANOVAS

Lietuvos žmonių partijos lyderis

Politinis raštingumas Lietuvoje yra problema. Politinio raštingumo reikia mokytį mokyklose, universitetuose. Čia yra labai svarbus žiniasklaidos vaidmuo, ką žiniasklaida daro, kaip ji elgiasi, kiek žiniasklai-

doje informacija yra argumentuota, pasverta, kritiškai analizuota. Tai žiniasklaidos vaidmuo yra labai svarbus ir rimtas. Deja, ir apie žiniasklaidą ne visada gali pasakyti daug gerų žodžių. Kritikos trūksta, dar daugiau, politinės partijos rinkimų kampanijos metu perka žiniasklaidą, kad ji transliuotų jiems palankią nuomonę. Na, yra taip, kaip yra.

Algis KRUPAVIČIUS

Kauno technologijos universiteto profesorius, politologas

Prezidentės pasisakymai prieš rinkimus yra akivaizdus siekis padėti konservatorių partijai surinkti daugiau taškų: Tie du kalbėjimai – vienas prieš opozicines politines partijas, tiesiai sakant už jas nebaluoti, kitas – išskiriant dešiniuosius, mano galva, yra akivaizdus rinkimų agitacijos elementas. Manęs niekas neįtikins, kad tai buvo atsitiktiniai žodžiai ir kalbėjimai tarp kitko. Gal pasitikėsiu socialdemokratų lyderio pasakyta fraze, kad tokiu būdu Prezidentė iš jų galėjo atimti 3-4 proc. balsų.

Lauras BIELINIS

politologas

Realiai mes partija be šaknų buvome. Konkuruoti su partijomis, kurie seni vilkai, – labai sunku. Kad nesame paskutiniai, ir tai jau pergalė.

Kristina BRAZAUSKIENĖ

Demokratinės darbo ir vienybės partijos pirmininkė

Vienintelė likusi galimybė – panaikinti rezultatus ir skelbti naujus rinkimus

Prof. Aloyzas SAKALAS

Matėme televizijos ekrane pateiktus faktus, kurie net kritiškai proto nestokojančius individus įtikina, kad per rinkimus perkami rinkėjų balsai bei „degustacijomis“ papirkinėjami rinkėjai. Ir taip iškreipiami rinkimų rezultatai.

Kitai sakant, rinkimų rezultatai pasidaro labai abejotini, o kaip tokie jie vargu ar sutampa su rinkėjų valia. Rinkėjų balsus perkantys ar juos paperkantys asmenys ir jų veiksmų užsakovai iš esmės yra rinkimų klastotojai ir turėtų būti griežtai baudžiami.

Deja, eiliniai klastotojai atsiperka simbolinėmis (ar jokiomis) bausmėmis, o jų šeiminkams nenukrenta net plaukas nuo galvos. Dėl šios priežasties klastotojų skaičius auga sulig kiekvienais rinkimais.

Todėl akivaizdu, kad siekiant rinkimų skaidrumo būtinos labai griežtos priemonės, kurios atimtų norą klastoti rinkimus. Jei mėginime sugriežtinti bausmes eiliniams klastotojams, tai nueisime klaidingu keliu. Nes visados atsiras piliečių, kurie už padorius ir dar padores-

nus pinigus imsis šio juodo darbo. Tokiu keliu eidami tik padidinsime klastotojų gaunamus atlygius ir balsų supirkimo užsakovų išlaidas.

Jei iš tiesų norime padaryti rinkimus skaidrius, reikia pakirsti pačias balsų supirkimo šaknis – griežtai bausti rinkimų klastotojų šeiminkus. Kiekvienam iš mūsų aišku, kad tokie šeiminkai yra ne kokios nors UAB, bet politinės partijos. Ir jos už rinkimų klastojimą turi būti baudžiamos pačiomis griežčiausiomis bausmėmis.

Jau dabartiniame rinkimų įstatyme tokios bausmės numatytos ir pati griežčiausia jų – tai prasikaltusios partijos eliminavimas iš rinkimų.

Jei per kuriuos nors rinkimus būtų kuriai nors nesąžiningai partijai pritaikyta tokia bausmė, tai, galime neabejoti, jog per kitus artimiausius rinkimus prekyba balsais baigtųsi. Dar daugiau, kiekviena partija stengtųsi apsaugoti ir nuo galimų provokatorių iš konkuruojančių partijų. Rinkimai taptų nepalyginamai skaidresni.

Deja, to nėra dabar.

Rinkimų pirmasis turas pasibaigė. Matėme kaip papirkinėjami rinkėjai tariamomis degustacijomis, matėme ir pirkimo derybų vaizdo įrašus. Na ir kas. Bedantė Vyriausioji rinkimų komisija (VRK) geriausiu atveju panaikins rinkimų rezultatus poroje rinkimų apygardų, bet jai jau nepakako drąsos nubausti „degustacijas“ organizavusios partijos. Bus nubausti pinigėmis bandomis ir pagauti už rankos balsų supirkėjai. Bet jau patvirtintų rinkimų rezulta-

tų niekas nebepakeis.

Kas gi darytina dabar, kai jau galima sakyti, šaukštai po pietų. Dar yra viena likusi galimybė rinkimus praskaidrinti. Ta galimybė nors ir labai brangi, bet pigi demokratija neegzistuoja.

Taigi vienintelė likusi galimybė – tai panaikinti rinkimų rezultatus ir skelbti naujus rinkimus net be tos partijos, kuri papirkinėjo rinkėjus ir supirkinėjo jų balsus. Tai brangi pamoka visoms partijoms ir mums visiems, bet mes jos verti, jei ryžtingų narių neturinti VRK nesugebėjo laiku griežtai nubausti rinkimų klastotojų.

Prieš pakartotinus rinkimus neabejotinai stotų piestu ne tik ta partija, kuri supirkinėjo balsus ir papirkinėjo rinkėjus, bet ir kitos partijos, kurios jau atsidūrė Seime. Bet klausime patys savęs, norime mes skaidrių rinkimų ar mums gerai ir toks Seimas, kurio dalis yra nupirktas už pinigus? Seimas, kurio autoritetas visuomenėje kasmet smunka. Seimas, kurio nariais „išrenkami“ kriminaliniai nusikaltėliai, kaltinamųjų suolą trinantys bebaimiai didvyriai ir personos, kurias gainiojasi prokuratūra.

Jei Seimą laikome įstaiga, kurioje už mokesčių mokėtojų pinigus minėti piliečiai gali sėkmingai tvarkyti asmeninius reikalus, tai eikime tuo pačiu keliu, kuriuo eįjome. Ir nesistebėkime, kad ir toliau mažės gimstamumas ir didės emigracija. Nesijaudinkime, kad Lietuva nyksta. Juk mes išgyvensime, o po mūsų nors ir tvanas. Ne, gal sakysite? ■

Statistinė Lietuva: išsilavinusi,

tačiau senstanti ir išsivaikštant

Naujaisi statistikos duomenys atskleidė kai kurias pastarojo meto mūsų šalies tendencijas. Pasirodo, Lietuvoje nebeliko gražiai apdainuotų „trijų milijonų“, o išvykstančiųjų svetur priskaičiuojama šimtai tūkstančių. Be to, visuomenė vis labiau sensta, todėl neaišku, kad po kelių dešimtmečių pavyks surinkti mokesčius. Tačiau yra ir optimistinių akcentų – išsilavinusių žmonių per dešimtmetį padaugėjo dvigubai, mums vis geriau sekasi įsivairinti užsienio kalbas, o Lietuvoje antrąją tėvynę randa įvairių pasaulio kampelių gyventojai. Taigi, atidžiau pažvelkime į mūsų statistikos duomenis.

Gediminas DUBONIKAS

Nebeliko trijų milijonų

Praėjusių metų kovo 1 d. Lietuvoje buvo 3 mln. 43 tūkst. nuolatinių gyventojų, teigia Lietuvos Statistikos departamento paskelbti galutiniai 2011 m. gyventojų surašymo rezultatai. Tačiau šių metų rugsėjo 1 d. šalyje trijų milijonų gyventojų jau nebebuvo. Paskelbta, kad Lietuvoje gyvena tik 2 mln. 988 tūkst. žmonių. Tai reiškia, kad pastaruosiu metu gyventojų gerokai sumažėjo, o per du dešimtmečius išvyko šimtai tūkstančių.

Statistikų tvirtinimu, gyventojų mažėjimą daugiausia lėmė migracija (76,9 proc.): per dešimtmetį iš šalies išvyko 402,9 tūkst. gyventojų, o atvyko 64,2 tūkst. Vien 2010-2011 m., Statistikos departamento duomenimis, savo išvykimą iš Lietuvos deklaravo 137,5 tūkst. piliečių.

Taigi, tautiečiai niekur nedings. Jie tiesiog vyksta svetur. Dažniausiai lietuviai pasirenka D. Britaniją, Airiją, Skandinavijos šalis, Vokietiją. Be to, išvyksta vis jaunesni mūsų tautos atstovai. Per pastaruosius kelerius metus kas antras išvykusysis gyventi į užsienį buvo 20-34 metų amžiaus. Vis daugiau migruoja šeimų su vaikais. Kartais matome, jog svetur išvyksta ištisos kartos – seneliai, tėvai, vaikaičiai.

Taigi, Lietuva išsivaikšto.

Yra įvairių nuomonių, kaip šalis gyvuos vis labiau tirpstant tautai. Vieni ekspertai teigia, kad tai greisia valstybės finansų sistemos krachu, kai nebeliks kam mokėti mokesčių ir išlaikyti pensininkus, kiti, kurių ko gero yra gerokai mažiau, įsitikinę, jog jaunų žmonių išvykimas valstybei finansiškai nėra toks katastrofiškas.

Būtent šiai, mažiau populiariai, nuomonei atstovauja profesorius Romas Lazutka.

Ekonomistas: jaunimo išvykimas nebūtinai susijęs su biudžeto krize

Akivaizdu, kad žmonių, ypač jaunų, išvykimas ieškoti geresnio gyvenimo svetur yra didelė Lietuvos problema. Tačiau, pasak sociologo, ekonomisto R. Lazutkos, kalbos, jog jei ir toliau jauni žmonės tokiu tempu kelias svetur, mūsų šalis paprasčiausiai nebegalės surinkti reikalingų mokesčių, yra ne visiškai adekvačios.

„Manau, kad jaunimo išvykimas į užsienį nebūtinai reiškia valstybės finansų sistemos žlugimą. Juk tie jauni žmonės, bent jau nemaža dalis jų, čia neturėjo darbo, buvo patys išlaikomi. O ir dabar dar yra minios jaunų, darbo neturinčių žmonių. Taigi, jie nemoka

mokesčių. Taip, kad jiems išvykus biudžetas nenukenčia taip stipriai“, – sakė R. Lazutka.

Profesorius įsitikinęs, kad valstybės, kuriose yra mažai pagyvenusių žmonių ir daug jaunimo, nebūtinai yra pasiturinčios. „Štai Afrikoje yra labai daug jaunų žmonių, tačiau šios šalys labai skurdžios. Todėl negalime teigti, kad jaunimo išvykimas atima iš biudžeto lėšas. Svarbu, ar tie jauni žmonės turi darbo“, – sakė jis.

„Nėra tiesioginio atsakymo, koks tiesioginis ryšys tarp išvykstančių žmonių ir biudžeto. Žmonės ieško galimybių išgyventi. Demografinės tendencijos ir ekonomika nebūtinai yra susiję. Juk jei jauni žmonės neturi už ką pirkti, tai jie nekelia savo šalies ekonomikos. Be to, kaip matome ir Vakarų Europoje, sparčiai mažėjant jaunimo jo vietą užpildo atvykėliai iš kitur. Jie taip pat moka mokesčius“, – mano R. Lazutka.

Visuomenė sensta ir vienišėja

Taigi, gyventojų, ypač jaunimo, mažėjimas yra akivaizdus, nors jo poveikis biudžetui ir diskutuotinas. Dar viena tendencija, apie kurią kalbėjo ir ekonomistas R. Lazutka, – visuomenės senėjimas.

Šių metų pradžioje Lietuvoje gyveno 543,3 tūkstančio 65 metų

ir vyresnio amžiaus žmonių, arba 18,1 proc. visų šalies gyventojų. Palyginti su 2001 m., jų skaičius išaugo 58,7 tūkst. (12,1 proc.), o bendras gyventojų skaičius per šį laikotarpį sumažėjo 479,2 tūkst. (13,7 proc.). 2012 m. pradžioje šalyje 100 vaikų teko vidutiniškai 97 pagyvenę žmonės, tuo tarpu 2001 m. 100 vaikų teko tik 57 pagyvenę žmonės.

Gimstamumas Lietuvoje yra labai mažas. Nuo 1990 m., išskyrus kelis prieškrizinius ekonominio pakilimo metus, gimstamumas mažėja.

Dar viena problema – vyrų ir moterų santykis. Išankstiniais Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 1,7 mln. moterų – 255 tūkst. daugiau negu vyrų. Moterys sudarė 54 proc. visų gyventojų, 100 vyrų teko 117 moterų. 2011 m. pradžioje 100 vyrų iki 30 metų amžiaus teko 95 moterys, o 100 pagyvenusių (60 metų ir vyresnio amžiaus) vyrų – 180 moterų.

Paklausėme psichologų, ką jie mano apie šias tendencijas. Žinomas specialistas Olegas Lapinas pasakojo, kad tai, jog moterų Lietuvoje yra daugiau nei vyrų, nebūtinai reiškia, kad daugiau moterų lieka vienišos.

„Negalima teigti, kad vienas vyras būtinai susiranda vieną moterį. Yra vienišų vyrų, yra vienišų ir moterų, tai negalima konkrečiai sieti su statistika. Tuo labiau, kad vienas šiais laikais nebūtinai susijusi su negalėjimu susirasti antros pusės arba tam tikros lyties mažesniu skaičiumi. Aišku, sunkiau susirasti partnerį vyresnio amžiaus moterims, nes jų gerokai daugiau nei vyresnio amžiaus vyrų. Bet jaunoms tai nėra sudėtinga. Kitas klausimas – šiuolaikinis po-

žiūris į šeimą. Juk daug kur vyrauja karjeros siekimas, žmonės tampa išrankesni, nebeliko moteriai būtinybės susirasti antrąją pusę, kuri ją išlaikytų. Taigi situacija pasikeitė“, – sakė psichologas.

Pasak jo, Vakarų kultūra, gyvenimo būdas taip pat pakeitė požiūrį į santykius. Vis dėlto, O. Lapino įsitikinimu, Lietuvoje gali įsivyrėti ir kitos tendencijos, kurios jau matomos Vakaruose. „Nepriklausomo, vienišo kaubojaus įvaizdžio vis labiau atsisakoma. Savo ruožtu vėl populiarėja idėjos apie tradicinę šeimą, vaikus. Tą galime pastebėti net tarp Holivudo žvaigždžių. Manau, kad ir į Lietuvą tas ateis, gal net kaip kraštutiniai“, – mano psichologas.

Dar vienas šios srities specialistas Robertas Petronis pažymėjo, kad ištis pastebi daug vienišų moterų, o vienas yra didelė visuomenės problema. Psichologo teigimu, keičiasi ir žmonių bendravimas, vis labiau įsivyrėja individualizmas, bendruomeniškumą keičia socialiniai tinklai, kuriuose bendravimas yra paviršutiniškas, todėl žmonės vis dažniau jaučiasi vieniši.

Jis pataria visiems, ypač vyresnio amžiaus žmonėms, neieškoti specialiai antrosios pusės ar draugų, o su vienu kovoti pasitelkus idėjas, bendrauti su panašių pomėgių žmonėmis, dalyvauti kokioje nors mieloje veikloje. Specialisto įsitikinimu, vis dėlto prie vienas gali prisitaikyti arba jos vietą užpildyti kuo kitu, todėl visuomenė turėtų adaptuotis.

Katalikų daug, tačiau tikra statistika nežinoma

Lietuvos gyventojų surašymo duomenys rodo, kad 77,3 proc.

Lietuvos gyventojų save laiko Romos katalikais. Per dešimtmetį katalikų dalis sumažėjo nuo 79 proc. iki 77,3 proc. Pernai kovą vykdyto surašymo metu stačiatikių (ortodoksų) tikėjimą išpažino 4,1 proc., sentikių – 0,8 proc. gyventojų. Religinėms bendruomenėms savęs nepriskyrė 6,1 proc. gyventojų.

Taigi, dauguma Lietuvos gyventojų save laiko katalikais. Pasiteiravome religijotyros eksperto, VDU Katalikų teologijos fakulteto docento dr. Artūro Lukaševičiaus, ką jis mano apie šią statistiką. A. Lukaševičiaus teigimu, tokie rezultatai atspindi Lietuvos, kaip tradiciškai katalikiško krašto, veidą.

„Kitas klausimas, kiek tie žmonės suvokia katalikybę, ką tai jiems reiškia, kaip tai įgyvendina. Tokią statistiką apskaičiuoti sudėtinga. Tarkim, kaip populiariausias kriterijus galėtų būti klausimas, ar švenčia sekmadienio šv. Mišias. Anksčiau tokie tyrimai buvo atlikti, rezultatai rodė, kad sekmadienio šv. Mišiose dalyvauja apie 5-10 proc. Lietuvos gyventojų, save laikanti katalikais. Dar vienas kriterijus – kiek žmogus vadovaujasi šia pasaulėžiūra, mokymu, pritaiko tai kasdieniniame gyvenime. Tokių žmonių galėtų būti apie ketvirtadalis“, – sakė A. Lukaševičius.

Taigi, pasak jo, tikslios statistikos nėra. Mokslininkas įsitikinęs, kad kitose religinėse bendruomenėse religingumas gali būti didesnis, nes jos yra mažos, todėl siekia išsaugoti savitumą.

„Net ir moderniais laikais labai svarbus yra formalus įvardijimas ir realus požiūris, praktinis religijos taikymas“, – sakė jis.

Be abejo, Lietuvoje yra ir laisvamanių, tik ko gero ne visi jie drąsiai prisipažįsta. ▶

► Aukštasis mokslas tapo preke

Lietuvos gyventojų išsilavinimo lygis per dešimtmetį gerokai išaugo. 2011 m. aukštąjį išsilavinimą turėjo 21,2 proc. gyventojų, 2001 m. – 12,6 proc. Daugiau kaip pusė – 68,7 proc. – tautiečių nurodė turintis vidurinį arba aukštesnįjį išsilavinimą.

Pasirodo, moterų su aukštuoju išsilavinimu yra daugiau nei vyrų. Trečdalis vyrų ir 42,3 proc. moterų buvo įgiję aukštąjį arba aukštesnįjį

išsilavinimą. Dauguma baigusiųjų aukštąjį ir aukštesnįjį mokslą – miesto gyventojai (atitinkamai 81,6 ir 69,8 proc.).

Lietuviai pažengė ir kitoje srityje – kalbų mokėjime. 2011 m. surašymo duomenimis, 41,6 proc. gyventojų be gimtosios kalbos mokėjo vieną užsienio kalbą. Daugiausia lietuviai moka rusų, anglų, lietuvių, vokiečių ar lenkų kalbas. Prieš dešimtmetį vieną užsienio kalbą mokėjo 39,7 proc. gyventojų.

Pasiteiravome, ką apie išsilavi-

nusių gyventojų skaičiaus augimą mano aukštojo mokslo atstovai. VU prorektorius, doc. Rimantas Vaitkus sakė, kad tokia statistika nėra visiškai tiksli. „Tai, kad per dešimtmetį gerokai padaugėjo žmonių su aukštuoju išsilavinimu, yra tam tikros tendencijos rezultatas. Manau, kad universitetus baigusiųjų skaičius stipriai nepakitę, tačiau prisidėjo kolegijas baigę žmonės, ypač kai kolegijoms buvo suteiktas aukštųjų mokyklų statusas“, – sakė jis.

Paklaustas, ar nėra neadekvatu, kai universitetą ir kolegiją baigę jaunuoliai vienodai laikomi kaip turintys aukštąjį išsilavinimą, R. Vaitkus sutiko, kad šioje sistemoje nėra viskas idealu. „Kolegijų kūrimo buvo padaryta klaidų, nes jos buvo kuriamos atsietos nuo universitetų. Reikėjo šią sferą vystyti bendrai. Tačiau kas nori, tas supranta skirtumus. Vis dėlto, tar- kim, valstybės tarnyboje būtina reikia aukštojo universitetinio išsilavinimo. Todėl kolegijų sritį reiktų

tobulinti, nors yra visokių kolegijų ir skirtingo lygio universitetų“, – sakė R. Vaitkus.

Paklaustas, ką mano apie tai, jog ne tik į kolegijas, bet ir į universitetus priimami jaunuoliai su itin žemais pažangumo balais, tačiau galintys mokėti už studijas, doc. R. Vaitkus pabrėžė, kad kalbant apie aukštojo mokslo prieinamumą reikia turėti omenyje, jog finansavimo susiejimas su kokybe yra bloga tendencija.

„Mokamos vietos turėtų būti su fiksuota studijų įmoka, mokesčiai

neturi būti per dideli, reikia reguliuoti net mokamų studijų vietas. Būtina strategija, kuri studentų skaičių reguliuotų pagal valstybės poreikius“, – teigė docentas R. Vaitkus.

Taigi statistika atspindi mūsų gyvenimą. Akivaizdu, kad yra tiek susirūpinimą keliančių, tiek malonių tendencijų. Svarbiausia, kad naujai išrinkti valdžios atstovai analizuotų pateikiamą informaciją, suvoktų jos svarbą ir siektų gerų pokyčių vienoje ar kitoje mums visiems svarbioje srityje. ■

R. Rakausko nuotr. iš albumo „Šalis ta Lietuva vadinasi“

ĮDOMIOJI STATISTIKA

Vidutiniškai per parą Lietuvoje

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gimė	82	84	83	84	86	89	96	100	98	94
Mirė	113	112	113	120	123	125	120	115	115	112
Susituokė porų	44	47	52	55	58	63	66	56	51	53
Išsituokė porų	29	29	30	30	31	31	28	25	27	28
Imigravo	14	13	15	19	21	24	25	18	14	43
Emigravo	19	30	42	43	35	38	47	60	228	148

Populiariausi gyventojų vardai 2012 m.

Metų pradžioje

Eil. Nr.	Vyrų	Moterų
1.	Jonas	Irena
2.	Vytautas	Janina
3.	Antanas	Ona
4.	Tomas	Kristina
5.	Mindaugas	Lina
6.	Juozas	Danutė
7.	Darius	Regina
8.	Kęstutis	Rasa
9.	Andrius	Daiva
10.	Mantas	Aldona

Labiausiai paplitusios gyventojų pavardės 2012 m.

Metų pradžioje

Eil. Nr.	Vyrų	Moterų
1.	Kazlauskas	Kazlauskienė
2.	Jankauskas	Jankauskienė
3.	Petrauskas	Petrauskienė
4.	Stankevičius	Stankevičienė
5.	Vasiliauskas	Vasiliauskienė
6.	Žukauskas	Paulauskienė
7.	Butkus	Žukauskienė
8.	Paulauskas	Urbonienė
9.	Urbonas	Navickienė
10.	Kavaliauskas	Kavaliauskienė

Šaltinis: Statistikos departamentas

Apie tai, kas svarbu valstybei

Piliečio, kuriam rūpi Lietuvos pažanga, memorandumas

Rinkimų į Seimą kampanijoje visos partijos ir pavieniai kandidatai tiesiog varžyte varžėsi įvairiausių nepamatuotų pažadų dalybose. Tuo tarpu mūsų visuomenės ir valstybės laukia daug iššūkių ir neatidėliotinų sprendinių problemų. Kai kurie dalykai tiesiog badyte bado akis – tačiau apie juos stengiamasi nekalbėti, nes tai gali nepatikti rinkėjams.

Alfonsas BRAZAS

Kokios aktualiausios problemos ir iššūkiai bei neatidėliotini darbai laukia mūsų - siekiančio Lietuvos pažangos, racionalaus ir atsakingo piliečio akimis? Pirmiausia apžvelkime sritis, vienaip ar kitaip susijusias su fiskaline politika.

Panaikinti didžiulį ir nemažėjantį „Sodros“ biudžeto deficitą

Šio deficito našta gula ant mūsų visų pečių, nes finansuojamas jis iš paskolų, sumokant nemažas palūkanas. Ar politikai siūlo ką nors racionalaus ir realaus kaip šią problemą spręsti? Ne, nes tai matyt būtų nepopuliaru.

Ką daryti? Vienintelis galimas realus sprendimas – padidinti „Sodros“ mokesť iki 45 proc. Beje, Lenkijoje jis jau daugybę metų yra 44 proc. (22 proc. moka darbdaviai ir 22 proc. yra išskaičiuojami iš atly-

ginimo) – todėl pensijos Lenkijoje ir yra daug didesnės negu Lietuvoje.

Taigi, pas mus jau artimiausiu metu reikėtų nustatyti, kad darbdaviai prie atlyginimo (pri)moka į „Sodrą“ tik 25 proc. (dabar beveik 31 proc.), o iš darbuotojų atlyginimo yra išskaitoma 15 proc. (dabar tik 9 proc.), palaiptiui (kas metai po 1 proc.) tą iš atlyginimo išskaitomą dalį padidinant iki 20 proc.. Per tuos keletą metų „Sodros“ biudžetas ir susibalansuotų.

Tuo tarpu dabar numatytas pensinio amžiaus pailginimas, nors jis ir yra būtinas – problemų iš esmės neišspręs (nes Lietuvoje sparčiai mažėja darbingų žmonių ir didėja – senyvo amžiaus, t. y. pensininkų).

Pelno ir dividendų apmokestinimo sutvarkymas

Šiuo metu pelnas ir dividendai visoms Lietuvos įmonėms yra apmokestinami vienodai – 15 proc. + 20 proc.. Tai yra socialiai neteisinga, nes darbo pajamos (darbo užmokesčio fondas) yra apmokestinamos gerokai didesniais mokesčiais. Tuo tarpu žemu tarifu apmokestinamas pelnas – pernai jis sudarė daugiau nei 10 milijardų litų – nusėda (daugiausia stambiausių) turtuolių kišenėse.

Be to, įmonė įmonei nelygu – vienokia (gan didelė) mokesstinė našta galima stambiai įmonei, o

smulkiai, ypač pradedančiai, ji turėtų būti mažesnė.

Todėl siūlytume stambiųjų įmonių pelną bei išmokamus dividendus apmokestinti vienodu 20 proc. tarifu. Reinvestuojamam stambiųjų įmonių pelnui siūlytume taikyti lengvatinį 10 proc. tarifą.

Vidutinėms įmonėms – turinčioms iki 50 darbuotojų ir iki 10 mln. metinės apyvartos – siūlytume pelną apmokestinti 10 proc. tarifu, bet išmokamus dividendus – taip pat 20 proc.. Reinvestuojamam vidutinių įmonių pelnui siūlytume taikyti lengvatinį nulinį tarifą.

Mažoms įmonėms – turinčioms iki 5 darbuotojų ir iki 1 mln. metinės apyvartos – siūlytume taikyti nulinį pelno mokesčio tarifą ir supaprastintą buhalterinę apskaitą (nes siūlomas pelno mokesťis 0 proc.).

Pastaba: dabar įmonėms, turinčioms iki 10 darbuotojų ir iki 500 tūkst. litų metinę apyvartą, yra taikomas 5 proc. pelno mokesčio tarifas.

Mažosios, ypač tik pradėjusios savo veiklą įmonės visą savo pelną ir taip turi skirti savo įmonės plėtrai, tad jo apmokestinti (bei taikyti sudėtingą buhalteriją) nėra jokios prasmės. Kas kita dividendų apmokestinimas – jiems būtina taikyti tą patį kaip ir visiems 20 proc. tarifą.

Štai jums ir mokesstinės naštos diferencijavimas, *paremiant mažas ir ką tik susikūrusias įmones*; palyginkit tai su nauju Mažųjų bendro-

vių įstatymu – tuščiu niekalu.

Be to, šitokiu būdu būtų skatinama ir konkurencija, nes dabar mažoms bei vidutinėms įmonėms tomis pačiomis sąlygomis konkuruoti su stambiosiomis tiesiog neįmanoma.

Nekilnojamojo turto apmokestinimas

Kiek laiko apie tai kalbama, bet realiai nieko nedaroma. Kodėl? Todėl, kad turtingieji ir įtakingieji tuo tiesiog nesuinteresuoti ir blokuoja visas pastangas tokį mokesť įvesti.

Tuo tarpu savivaldybėse katastrofiškai trūksta lėšų elementariausiai infrastruktūrai plėtoti ir jos lenda vis į didesnes skolas.

Taigi, neatidėliojant būtina įvesti visuotinį nekilnojamojo turto mokesť, kurio tarifas būtų nuo 0,5 proc. iki 3 proc. turto vertės (konkretų dydį nustatytų kiekvienos savivaldybės taryba). Ir šitas mokesťis visus turi patekti į savivaldybių biudžetus.

Tam, kad nekilnojamojo turto mokesčio įvedimui nebūtų isteriškai priešinama, reikia nustatyti pereinamuosius laikotarpius:

- už vieną gyvenamąjį būstą (nesvarbu, butą ar namą ir nesvarbu, kokio dydžio) mokesť didinti palaipsniui; t. y. nustatyti, kad pirmais metais mokama tik 1/10 mokesčio dalis, antrais – 1/9 ir t. t., visą mokesť reikėtų mokėti tik po 10 metų;
- atitinkamai nustatyti, kad ūkininkai už žemės ūkio paskirties žemę pirmais metais turi mokėti 1/5 mokesčio dalį, antrais metais – 1/4 ir t. t., visą mokesť reikėtų mokėti tik po 5 metų.

Tuo tarpu neužstatytą urbanistinės paskirties žemę miestuose ir miesteliuose reikėtų apmokestinti maksimaliu tarifu – žemės sklypai atpigti ir baigtusi visos spekuliacijos žeme (dabar jos visokiais būdais prisigriebiama ir laukiama, kol ji pabrangs) bei atpigti statybos.

Taip pat maksimalų tarifą reikėtų (būtina) taikyti ir žemės ūkio bei

miškų paskirties *apleistai žemei* – žemės savininkai labai greitai imtų dirbti šią žemę ar apsodinti ją mišku arba parduotų kitiems.

Vietinė rinkliava už privažiavimo (kelio, gatvės ir šaligatvio) prie žemės sklypo įrengimą ir priežiūrą

Ši vietinė rinkliava yra įteisinta didžiojoje daugumoje senųjų ES narių-šalių ir ją moka žemės sklypų savininkai urbanizuotose teritorijose – miestuose, miesteliuose ir gyvenvietėse. Vietinės rinkliavos dydis priklauso nuo žemės sklypo dydžio – kuo didesnis, tuo ir rinkliava didesnė. Taigi, individualių namų valdų savininkai mokėtų daugiau, o butų daugiabučiuose namuose savininkai – tik simboliškai (nes jiems „tenka“ tik maža žemės sklypo, ant kurio stovi daugiabutis namas, dalis). Vietinė rinkliava yra objektyvi ir teisinga, nes visi naudojami privažiavimu prie savo namo – todėl ir turėtų mokėti (bent iš dalies) už jo įrengimą bei priežiūrą. Šios vietinės rinkliavos įvedimas išspręstų ir amžinai besitęsiančias problemas naujuose kvartaluose – ilgus metus nei kelio, nei takelio.

Vietinė rinkliava būtų mokama į savivaldybės biudžetą, o lėšos skiriamos miestų (miestelių ir gyvenviečių) keliams bei gatvėms ir šaligatviams tvarkyti. Vietinės rinkliavos dydį nustatytų savivaldybės taryba ir jis galėtų būti visai nedidelis – pvz., 10 Lt per metus už 1 arą. Bet jo pakaktų, kad baigtųsi amžinos duobių problemos miestuose.

Progresinis pajamų apmokestinimas

Šiuo metu dėl siūlymo apmokestinti pajamas progresiniu mokesčiu yra tik *tuščiai laužoma daug iečių*. Taip yra todėl, kad kol kas nėra įvestas visuotinis šeimos pajamų ir turto deklaravimas – deklaruojama kol kas tik mažesnė dalis

šeimų, kurioms tai privaloma pagal įstatymus.

Todėl kol kas realiai yra kalbama tik apie atlyginimo (pajamų iš atlyginimo) apmokestinimą vietoje proporcinio (kaip kad praktiškai yra dabar – visiems 15 proc.; tiesa, dar yra tas neapmokestinamasis minimumas – bet jis neįžymus, nes esminis) progresiniu (didėjant pajamoms – didesniu tarifu) mokesčiu.

Bet tokio mokesčio įvedimas, *nesant visuotinio šeimos pajamų ir turto deklaravimo*, tikriausiai būtų neteisingas ir neefektyvus, nes daug šeimų turi ir kitokias, ne vien darbo pajamas (pvz., pajamas iš turto – dividendai ir/ar nuoma, pajamas iš palūkanų ir t. t.).

Įdiegus visuotinį šeimos pajamų ir turto deklaravimą – o tam reikėtų sugaišti kelerius metus – galima ir tikriausiai tikslinga kalbėti apie šeimos (šeimos nario) metinių pajamų progresinį apmokestinimą, nes tai būtų socialiai teisinga (turtingųjų, kuriems labiau sekasi, pajamos būtų apmokestinamos didesniu tarifu (bet manau, kad ne didesniu negu 40 proc.).

Taigi, pasisakantieji už progresinį (šeimos pajamų) apmokestinimą visų pirma dabar turėtų kalbėti apie visuotinio šeimos pajamų ir turto deklaravimo įdiegimą (kam, kaip jau sakiau, reikės kelerių metų – gal per vieną Seimo kadenciją ir pavyktų?).

Tai sutvarkius, progresinis (visų šeimos pajamų) apmokestinimas, *ko gero, būtų tikslingas*.

Bet reikėtų nustatyti pakankamai aukštą neapmokestinamųjų šeimos nario metinių pajamų dydį – mažų mažiausiai 3000 litų per metus/šeimos nariui.

Jeigu vieno šeimos nario visos pajamos per metus sudarytų apie 10 000 litų – šeima mokėtų 10÷15 proc. dydžio pajamų mokesť (koks tas tarifas turėtų būti - reikėtų nustatyti viską atidžiai suskaičiavus ir įvertinus).

Tuo tarpu, pavyzdžiui, jeigu vieno šeimos nario visos pajamos ▶

► (iš visų šaltinių) per metus sudarytų $\geq 50\ 000$ litų – šeima jau turėtų mokėti 40 proc. dydžio pajamų mokesį.

Ko gero, tokia nuostata tikrai yra socialiai teisinga. Nes tai, kad dabar šeima, kurios vienam nariui per mėnesį tenka tik keli šimtai pajamų (per metus vos 2-3 tūkstančiai), turi mokėti vienodo dydžio (tarifo) mokesčius, kaip ir šeima, kurios vienam nariui per mėnesį tenka keli tūkstančiai pajamų (per metus keliasdešimt tūkstančių) – *socialiai tikrai yra neteisinga.*

Visuotinis šeimos pajamų ir turto deklaravimas ir progresinio šeimos metinių pajamų apmokestinimo įvedimas taip pat leistų (įgalintų) taikyti ir kai kurias modernias naujoves: pvz., mažinti pajamų apmokestinimą šeimoms, kurios yra pasiėmusios paskolą pirmajam būstui įsigyti ar turi paėmusios kreditą apmokėti už mokslą (taip yra daroma kai kuriose Europos šalyse).

Atkreipiu dėmesį į tai, kad ir po visų aukščiau minimų būtinų mokesčių reformų bendras apmokestinimo lygis (per visus biudžetus perskirstoma lėšų suma) sudarytų ≤ 40 proc. bendrojo vidaus produkto (dabar sudaro mažiau kaip 35 proc.). Tokia bendra mokesčių našta būtų optimali, o valstybė būtų (liktų) pakankamai konkurencinga - pakankamai patraukli investicijoms (nes ne vien tik mokesčių našta apsprendžia tą patrauklumą).

Prekybos sistemos reglamentavimas. Kooperacijos skatinimas

Šiuo metu stambieji prekybos tinklai Lietuvoje tiesiog naudojami savo padėtimi ir visus ciniškai ir begėdiškai išnaudoja – kraudamiesi sau (nepagrįstai) didžiulius pelnus.

Kad ir ką kas bekalbėtų – tiesiog neatidėliojant būtina stambiesiems prekybos tinklams (tiems, kurie užima > 10 proc. Lietuvos rinkos) nustatyti maksimalų leistiną prekybos

antkainį (pvz., 60 proc.) ir uždrausti jiems imti bet kokius kitus (paslėptus) mokesčius iš prekių tiekėjų.

Taip pat būtina atskirti *didmeninę* ir *mažmeninę* prekybos sistemas. Priešingu atveju jokia normali konkurencija prekyboje yra neįmanoma.

Šiuo metu smulkus ir vidutinis ūkininkas praktiškai neturi jokių galimybių parduoti savo produkciją normaliomis sąlygomis (normaliomis rinkos kainomis ir normaliomis atsiskaitymo sąlygomis), nes Lietuvoje dominuojantys stambieji prekybos tinklai jų tiesiog neįsileidžia arba pasiūlo tokias sąlygas, kurios iš principo yra nepriimtinos.

Deja, panašų diktatą smulkiųjų ir vidutinių ūkininkų atžvilgiu vykdo ir žemės ūkio produkcijos perdirbėjai.

Išeitis – kooperacijos plėtojimas. Tačiau iki šiol visos nepriklausomos Lietuvos valdžios tam skyrė akivaizdžiai per mažai dėmesio ir, svarbiausia, paramos.

Galima gi būtų padengti 50÷75 proc. kooperatinių žemės ūkio produkcijos perdirbimo ir prekybos bendrovių steigimosi ir įsikūrimo bei technologijos įsigijimo lėšų. Tai kodėl iki šiol to praktiškai nebuvo daroma? Todėl, kad tik nebūtų sukurta konkurencija stambiesiems perdirbėjams ir prekybininkams (kurie dar apjungė ir didmeninę bei mažmeninę prekybą į vienas rankas).

Aukštojo mokslo sistemos sutvarkymas (reformos užbaigimas)

Vykdamas aukštojo mokslo reformą buvo daug kalbama apie *konkurenciją bei efektyvumą ir studijų kokybės pagerinimą.* Bet iš viso to praktiškai nieko neišėjo – universitetų bei fakultetų vadovybė ir studentai greitai prisitaikė prie bandomų diegti naujovių ir jas interpretavo (pritaikė) kitaip negu kad buvo tikėtasi.

Taigi, konkurenciją vis tik būti-

na diegti ir gerinti studijų kokybę taip pat. Nekalbėdami apie kitus, taip pat svarbius, dalykus, siūlome bent jau sutvarkyti apmokėjimo už mokslą sistemą.

Mokestis už mokslą turėtų būti siejamas su egzaminų rezultatais – akivaizdžiai, aiškiai ir paprastai.

Siūlome, kad maždaug 1/3 geriausiai egzaminus išlaikiusių *kiekvienos specialybės* studentų už mokslą nemokėtų, o apie 10 proc. pačių geriausiųjų (*kiekvienoje specialybėje*) dar gautų ir stipendiją už labai gerą mokymąsi (pastaba - nepainioti šios stipendijos su socialine stipendija, kuri turėtų būti mokama tik socialiai remtinų šeimų nariams).

Likę 2/3 studentų turėtų mokėti už mokslą vienodą mokesį visoje Lietuvoje, nepriklausomai kokią specialybę studijuoja (mokesčio už mokslą diferenciacija pagal specialybes galėtų būti taikoma – bet ne tokia didelė kaip kad yra dabar).

Tas vienodas mokestis už studijas galėtų būti 1000÷2000 litų už semestrą (koks konkrečiai – būtini detalūs paskaičiavimai ir dalykiškos diskusijos).

Studentams – apmokėti už studijas ir pragyvenimui – galėtų ir turėtų būti suteikiami lengvatiniai kreditai (panašiai kaip kad yra ir dabar – tačiau bent šiek tiek palankesnėmis sąlygomis).

Siūlome įteisinti tokią sistemą, kai diplomantams, vykstantiems dirbti į provinciją, *valstybė suteiktus kreditus nurašo* (palaipsniui – pagal atidirtus metus).

Pvz., išdirbus provincijoje (miestuose, turinčiuose $< 10\ 000$ gyventojų) 5 metus – nurašoma 1/3 kredito, 10 metų – 2/3, o išdirbus 15 metų – visas suteiktas kreditas.

Atitinkamai: išdirbus miestuose, miesteliuose ir gyvenvietėse, turinčiuose $< 3\ 000$ gyventojų, 5 metus – nurašoma 1/2 suteikto kredito, o išdirbus 10 metų – visas.

Manome, kad įteisinus tokią sistemą, specialistų trūkumas provincijoje gerokai sumažėtų. ■

Tęsinys kitame numeryje

Kieno gerovę nori kurti konservatoriai?

Algirdas SYSAS

Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto narys, LSDP vicepirmininkas

Konservatoriai ir liberalairinkimų debatuose patvirtino, kaip jie įsivaizduoja, koks turėtų būti gyvenimas Lietuvoje. Pagal „tobulą“ jų vaizdinį, vieni gyvena „sėkmingai“, turtingai ir patogiai, kiti – skurdžiai, vargdami ir nė necyptelėdami dėl savo „sumauto“ ir „pilko“ gyvenimo, nes juk patys „kalti“, jog yra „nevykėliai“, „išlaikytiniai“, kad mažai uždirba. Politinėms partijoms diskutuojant apie minimalaus mėnesio atlyginimo pakėlimą ir progresinių mokesčių įvedimą, valdantieji vieningai piestu stoja tiek prieš vieną, tiek prieš kitą. Konservatorių premjeras Andrius Kubilius, kaip jam paprastai ir būdinga tokiais atvejais, tik trauko pečiais ir stebisi, kaip kažkas apskritai nesupranta, kad galima apsieiti ir be progresinių, ir be didesnio minimalaus mėnesio atlyginimo, ir kam iš viso to reikia.

Liberalų sąjūdžio pirmininkas Eligijus Masiulis ir jo kolega Algis Kašėta, vis dar neišsivaduojantys iš Lietuvos laisvosios rinkos instituto

demagoginės įtakos, tvirtina, kad progresiniai mokesčiai būtų bausmė sunkiau dirbantiems ir daug uždirbantiems žmonėms.

Visiškai sutinku su politikos komentatoriumi Kęstučiu Girniu, beje, dešiniuoju, puikiai suvokiančiu, kad progresiniai mokesčiai pirmiausia yra visuomenėje vyraujančio socialinio teisingumo ir civilizacijos požymis. Pasak jo, liberalai taip ir nepaaiškina, „kodėl mokesčiai turtingiesiems traktuojami kaip bausmė, o mažiau uždirbantiems jie laikomi savime suprantamu dalyku, nors mažiau pasiturintieji Lietuvoje moka proporcingai daugiau mokesčių.“ Kitas liberalas Remigijus Šimašius naudoja Lietuvos viešojoje erdvėje jau nuvalkiotą argumentą – girdi, progresiniai yra pavydo mokestis.

Pasakysiu atvirkščiai – kategoriškas pasisakymas prieš progresinius mokesčius yra pavydo ženklas. Tai būdinga neišsivadavusiems iš skurdo kultūros, provincialaus mąstymo ir siauro socialinio intelekto, kai žmogų apima pavydas ir baimė, kad kitas, gyvenantis skurdžiau, ims gyventi geriau. Tur-

būt tokiems žmonėms tiesiog bus apmaudu, jei kam nors gyvenimas bent kiek palengvės?

Kai šalia yra tikrai vargstančių ir skurstančių, dvasios skurdžiai kitų skurde ir nelaimėse būtinai atras psichologinį komfortą ir pasitenkinimą, kad kaimynas ir artimas gyvena blogiau. Tuomet patys pasijus geresni, pranašesni ir tobulesni, nesvarbu, kad galbūt jų materialinė gerovė buvo sukurta atsitiktinai ar nesąžiningai, o vargšo kaimyno skurdas – per nelaimę.

Nei iš konservatorių, nei liberalų neišgirdau rimtų racionalių argumentų prieš didesnę minimalų mėnesio atlyginimą ir progresinius mokesčius. Jų pasisakymai alsuoja arogancija vargingiau gyvenančiųjų atžvilgiu. Jie leidžia suprasti manantys, kad skurstantieji patys kalti dėl savo skurdo, ir turtingesnieji čia niekuo dėti, kad socialinio solidarumo Lietuvos visuomenei nereikia. Rinkimų konservatorių šūkis – „kartu įveikėme sunkumus, dabar kurkime gerovę“. Kieno gerovę? Tik turtingųjų? Ar visos visuomenės? O blogiau gyvenantieji tegul gyvena dar blogiau? ■

20 proc. Lietuvos žmonių gyvena žemiau skurdo rizikos ribos

Skurdo rizikos riba (per mėnesį, litais)

	Skurdo rizikos riba						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vienam gyvenančiam asmeniui	355	437	566	720	831	701	691
Namų ūkiui, susidedančiam iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 14 metų	746	918	1188	1512	1746	1472	1452

Skurdo rizikos riba – sąlyginis pajamų dydis, už kurį mažesnes disponuojamąsias pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų.

Šaltinis: Statistikos departamentas

S&D

SPECIALUS ŽURNALO SKYRIUS

Rengiamas kartu su Europos Parlamento Socialistų ir demokratų pažangiojo aljanso grupe ir Lietuvos socialdemokratų delegacija

Jame informuojame apie Socialistų ir demokratų pažangiojo aljanso grupės ir Lietuvos socialdemokratų delegacijos Europos Parlamente veiklą ir požiūrius į Europos bei Lietuvos aktualijas

Europos Parlamento pirmininkas Martinas ŠULCAS:

Socialinė demokratija gali išgelbėti Europos žmones

Prieš ketverius metus prasidėjo pražūtingas periodas finansinių subsidijų, didinusių vyriausybės skolas, skatinusių beširdę griežto ekonominio taupymo politiką, gilinusių recesiją, didinusių nedarbo lygį ir skurdą. Vis nesimatė šviesos tunelio gale. Ketverius metus, vėl ir vėl kartojosi ta pati klaidinanti politika – mes įstrigome lyg būtume patekę į užburtą ratą! Būkime atviri: dešiniųjų receptai krizei gydyti neveikia.

Kadai kapitalizmo valdymo principai buvo tokie, kai prisiimantys riziką prisiimdavo ir iš to išplaukiančias pasekmes. Šiandien besąlyginės vyriausybės subsidijos paskatino „kazino“ kapitalizmą be rizikos. Tai kam verslui elgtis atsakingai, jei mokesčių mokėtojai pasirenge pripažinti ir atlyginti bet kokią netektį?

Kapitalizmas be rizikos – tai pati prasčiausia, labiausiai korumpuota kapitalizmo forma. Kapitalizmo be rizikos valdymo principas šiuo metu veikia taip, kad gautas pelnas privatizuojamas, o patirtų nuosto-

Parengta pagal kalbą, pasakytą Europos socialistų partijos kongrese Briuselyje 2012 m. rugsėjo 29 d.

lių našta suvisuomeninama. Ne kas kitas, o paprasti žmonės apmoka sąskaitas spekuliantams.

Pirma, mokesčių mokėtojas turėjo imtis priemonių, kad išgelbėtų bankus ir finansinę sistemą nuo visiško žlugimo. Milijardų milijardai išgaravo kaip dūmas! Tuomet dešiniųjų vyriausybės pasiūlė visiems susiveržti diržus, kad būtų sumažinta didžiulė skolos kupra!

Bekompromisės griežto taupymo programos tartum kaštų karpymo orgijos buvo primestos krizę išgyvenančioms šalims: apkarpyti uždarbiai, pensijos, pašalpos, uždarytos ligoninės, sumažintas mokyklų skaičius ir suvaržytos darbininkų teisės.

Kaip galima pasakyti žmonėms, kad nėra pinigų sveikatos apsaugai ar švietimui, nes reikia sumažinti skolas, kai tuo tarpu tie, kurie tas skolas sukėlė, nepri-sideda net menkąja dalimi, kad tą skolą sumažintų?

Finansų pramonė visiškai neprisidėjo prie didžiulių įsiskolinimų sumažinimo, ji ir toliau džiaugiasi milijardiniais pelnais. Mums reikia finansinių sandorių mokesčių visoje Europoje! (Jiems jau pritarė 11

ES šalių vyriausybių - Red.) Tai moralinio padarumo ir socialinio teisingumo klausimas! Sukėlusieji krizę privalo laikytis savo įsipareigojimų!

Merkel, Sarkozy, konservatoriai ir liberalai sakė, kad šalys turi taikyti griežtas ekonominio taupymo programas, kaip bausmę už praeities nuodėmes. Kadangi tai, kaip jie sako, vienintelis būdas pasiekti geresnių rezultatų. Jie sako, kad tada padidės konkurencingumas. Bet kur mes matome padėties gerėjimą? Ar tai pasireiškia proporcingai didėjančiame skurde, ar ženkliai augančių bedarbių skaičiuje? O gal gilėjančiame ir besiplečiančiame nuosmukyje? Gerų rezultatų niekur nematyti.

Net Airija ir Portugalija, pavyzdingos šio modelio mokinės, kurios idealiai įgyvendino trejų metų sąlygas, vis dar įklimpusios pasibaisėtinoje netvarkoje. Tad, jeigu net pavyzdingoms mokinėms nepavyko, galima daryti tik vieną išvadą – griežto taupymo vaistai neveikia.

Tarsi to neužtektų, atotrūkis tarp turtingųjų ir vargingųjų vis auga. Per krizę turtingieji tapo dar turtingesni – kur socialinis teisingumas?

Imkime mano gimtosios šalies pavyzdį. Nuo 1992 iki 2012 metų namų ūkių pajamos Vokietijoje išaugo daugiau negu dvigubai: nuo 4,6 iki 10 trilijonų eurų. Per penkerius pastaruosius krizės metus augimas sudarė 1,4 trilijonus eurų. Daugiau nei pusė šių pajamų priklauso 10 proc. turtingiausių šalies gyventojų. 50 proc. namų ūkių tenka vos 1 proc. minimų privačių pajamų. Kur tai perskaičiau? Ne kraštutinės kairės lankstinuke, bet konservatorių, VFR Vyriausybės ataskaitoje apie skurdą ir turtą.

Europa išlieka turtingu žemynu, tačiau Europos turtas turėtų būti sąžiningiau paskirstytas. Prancūzijos prezidentas Fransua Olandas, pasiūlydamas mokesčių turtingiausiems, ėmėsi tinkamo metodo. Stiprusis gali pakelti daugiau nei silpnasis. Europoje privalo būti sumažintas atotrūkis tarp turtingųjų ir vargingųjų. Štai kodėl mes turime keisti Europą.

Negaliu ramiai stebėti, kaip paniekiamai elgiamasi su paprastais žmonėmis, kuriems ant pečių suverčiama visa finansinės krizės našta.

Vokietijos užsienio reikalų ministras Gvidas Vesterfelde, kalbėdamas apie socialinių paslaugų gavėjus, vadina tai „vėlyvuju romėnų nuosmukiu“. Pasak Europos centrinio banko vadovo Mario Dragi, Europos socialinis modelis – konkurencinis trūkumas. Kandidatas į JAV prezidentus respublikonas Mitas Romnis teigia, jog 47 proc. amerikiečių tėra nuo vyriausybės priklausomos „aukos“. Be to, aš nekartosių, ką Ispanijos parlamento narė Andrea Fabra pasakė parlamente apie neturinčius darbo žmones.

Paprasti žmonės ne tik turi sumokėti didžiausią kainą siekiant sumažinti spekuliantų sukeltą ekono-

minį nuosmukį, bet jie dar patiria ir pajuoką.

Ši panieka ir pajuoka kyla iš neoliberalaus požiūrio į žmogų. Pagal neoliberalizmą, žmonės suvokiami kaip konkurentai arba jie laikomi balastu. Kiekviena(s) už save. Laisvė viskam. Vienas - prieš kitą. Viena šalis prieš kitą. Neoliberalai pasisako už Europą, kuriai pakanka vieningos rinkos. Kur galioja džiunglių įstatymai, kur svarbiausia primesti savo asmeninius, savanaudiškus interesus. Arba kitaip: jie aukos – tingūs niekiai. Svarbiausias esu aš pats!

Mes, socialdemokratai, į žmones ir žmoniją visuomet žvelgėme kitaip - kaip į socialines būtybes, kaip individus, turinčius bendrą tikslą su juos supančiais žmonėmis. Manome, kad mūsų pamatinės vertybės grindžiamos solidarumu, kad svarbi mūsų kaimyno padėtis. Iš to kyla kitoks mūsų požiūris į visuomenę ir Europą.

Man skauda širdį, kai žvelgiu į šiandienos Europą. Mane pykdo Europos padėtis. Aš matau stiprėjančius nacionalinės pagiežos jausmus; girdžiu, kai kalbama su įtūžiu ir išankstiniu nusistatymu; pastebiu priešišką Europai ir užsieniečiams politinių partijų atgimimą. Mes turime suprasti, kad kol neatsikratysime griovimo ir neapykantos demonų, tol jie gyvuoja.

Europoje mes sukūrėme naujas struktūras, bet žmogaus prigimtis nepasikeitė. Jeigu mes sulaužysime naująsias struktūras, demonai sugrįš. Pati galinčiausia apsauga nuo šių demonų – tai socialdemokratijos vertybės: pagarba, tolerancija ir solidarumas.

Krizė privertė neoliberalus pripažinti pralaimėjimą: visa tvarkanti „nematoma ranka“ paprasčiausiai neveikia; rinkoms reikia reguliacinio mechanizmo.

Miltonas Frydmanas, Ronaldas Reiganas ir Margaret Tečer – visi vadovavosi ta pačia nuostata: kuo mažiau priežiūros, tuo geriau; kuo mažiau taisyklių, tuo geriau; kuo mažiau vyriausybės dalyvavimo, tuo geriau. Kol vyravo tokio mąstymo klišės, buvo padaryta žala milijonams žmonių. Privatizacija, reguliavimo ir mokesčių mažinimas buvo virtę dogmomis.

Tačiau krizei užsitęsus, netgi neoliberalai buvo priversti keisti kryptį. Tik valstybė galėjo apsaugoti rinkas nuo žlugimo. Vyriausybės privalėjo įsikišti, kad išsaugotų Europos bankus. Staiga suvokta, kad valstybė ir politika atlieka svarbų vaidmenį.

Bet kur dabar rasti žadėtąjį ir pranašautą politikos sugrįžimą? Kas daroma įgyvendinant G-20 susitikimo susitarimus kartą ir visiems laikams tinkamai sureguliuoti finansines rinkas?

Iš tiesų, konservatyvūs ES valstybių ir vyriausybių vadovai savo žodžių nepagrindžia darbais. Matau tai kasdien. Šiuo metu ginčijamės su Taryba dėl stambiųjų įmonių vadovų premijų apribojimo bei kaip reguliuoti kredito reitingų agentūras, kurios vertina vyriausybės obligacijas. Šie klausimai Taryboje už-

► blokuoti konservatorių-liberalų balsų daugumos. Jie neišmoko nieko - pabrėžiu, visiškai nieko!

Neoliberalizmas vis dar turi savo pasekėjų. Tai įmonių direktorių tarybų nariai, jų rasime ir vyriausybės sluoksniuose. Šie žmonės vis dar tiki pasakomis apie išganingą laisvosios rinkos poveikį. Jei mes nebūsime budrūs, vieną dieną, kai pasibaigs krizė, neoliberalai pasakys, kad viskas buvo ne taip blogai, kad ekonomika vėl veikia ir kyla, kad išvis nereikia finansų rinkos reguliavimo, finansinių sandorių mokesčio, bankų susivienijimų ir ekonomikos valdymo.

Nereikia būti pranašu, kad suprastum – tada nauja krizė vėl taps neišvengiama. Viskas prasidės vėl iš naujo: gelbėjimo paketai, biudžeto skolos, nesibaigiantis išlaidų mažinimas, nedarbas, regresinis

Negaliu ramiai stebėti, kaip paniekinamai elgiamasi su paprastais žmonėmis, kuriems ant pečių suverčiama visa finansinės krizės našta.

M. Šulcas, Europos Parlamento pirmininkas, socialdemokratas

turto perskirstymas, išaugęs skurdas.

Štai kodėl Europai politika turėtų būti svarbiausias dalykas! Nė vienas finansų žaidėjas, finansinis produktas ar finansų rinka neturi likti nesureguliuota ir nesukontroliuota. Štai už ką mes kovosime Europoje, ir štai kodėl mes turime Europą pakeisti. Štai kodėl Europai reikia mūsų - stiprių socialdemokratų!

Ir tikrai, turime suvokti, kad jei politikai nesukontroliuos laukinės rinkos, mūsų demokratijai grės didžiausias pavojus! A.Merkel sukūrė nevykusį terminą „rinkai paklusni demokratija“. Aš nenoriu rinkai paklusnios demokratijos! Aš noriu demokratijai paklusnios rinkos.

Skausmingiausia yra tai, kad jauni žmonės dėl krizės, kurios jie nesukėlė, praranda galimybes gyvenime. Šiandien tokiose šalyse, kaip Ispanija ir Graikija, vienas iš dviejų jaunų žmonių neturi darbo. Vienas iš dviejų! Gėda! Europos geriausiai išsilavinusi karta rizikuoja virsti prarastą kartą.

Madride jauna bedarbė ispanė manęs paklausė: „Jūs skyrėte 750 milijonų eurų gelbėti bankams - kiek eurų turite mums?“ Aš suprantu, kodėl šie jauni žmonės jaučiasi nuvilti. Aš suprantu, kodėl jie pikti. Aš suprantu, kodėl jauni žmonės Ispanijoje, Graikijoje ir visoje Europoje išeina į gatves protestuoti prieš sistemą, kurioje pilnas privatizuojamas, o nuostoliai suvisuomeninami. Aš suprantu, kodėl jie išeina į gatves protestuodami prieš politiką, kuri negina jų interesų. Jie pasipiktinę, taip - jie teisūs. Jie

jaučiasi apleisti. Jie jaučiasi bejėgiai. Jie praranda viltį. Didžiausia grėsmė demokratijai yra žmonių bejėgiškumo ir nevilties jausmas prieš galingą rinką ir prieš nuo žmonių poreikių atitrūkusius politikus.

Demokratija gyva, kai žmonės žino, kad jie priima sprendimus dėl savo gyvenimo – kad įsitraukdami ir veikdami jie gali pakeisti savo gyvenimą ir visą visuomenę į gerąją pusę.

Socialdemokratams privalo atidaryti jiems duris – tiems, kurie jaučiasi apleisti, prislėgti ar pasipiktinę. Jei mums nepavyks šiems jauniems žmonėms suteikti politinių namų, tuomet mes būsime žlugę kaip socialdemokratams.

Socialistų ir socialdemokratų partijos gali atsi- gręžti su pasididžiavimu į savo istoriją: mes visada užstodavome pažemintus, engiamus ir nukentėjusius. Tai tradicija, apie kurią gerai pasakė Vokietijos socialdemokratų partijos lyderis Sigmaras Gabrielis: „Sozialdemokraten müssen wieder dorthin gehen, wo das Leben laut und anstrengend ist, ja wo es kracht und gelegentlich auch stinkt“ (Socialdemokratams vėl turi eiti ten, kur gyvenimas yra neramus ir sunkus, ten, kur vyksta susidūrimai ir kur kartais dvokia). O aš norėčiau pridurti – ir ten, kur paplitus nevilts.

Jau visą amžių mūsų, socialdemokratų, veiksmų leitmotyvas yra daugiau demokratijos, daugiau socialinio teisingumo, daugiau laisvės ir lygybės. Mūsų tėvai kovojo už šiuos idealus. Kai kurie už tai sumokėjo savo gyvenimu. Mes didžiujamės jais.

Sukūrėme demokratiškesnę, socialiai teisingesnę, laisvesnę ir didesnę piliečių lygybę užtikrinančią ES valstybių bendriją. Mūsų dėka ES visuomenė yra pažangiausia ir labiausiai civilizuota pasaulyje. ES valstybėse mums pavyko pažaboti kapitalizmą. Dabar privalome dar kartą sutvarkyti kapitalizmą, šįkart ES lygmenyje. Priešingu atveju žlugs solidarumas, demokratija ir pati Europa. Turime kovoti, kad taip neatsitiktų.

Konservatyvumas, aklas griežtas taupymas ir nekontroliuojamos rinkos - visa tai nepasiteisino ir sukėlė tik nepriteklių. Mes kovojame už kitokią Europą. Europą, kur svarbiausia žmogus, kur politika kontroliuoja rinkas ir kur solidarumas visų mūsų veiksmų pagrindas.

Mums Europa - tautų, visuomenių ir pavienių asmenų solidarumas. Mums Europa - socialinis teisingumas, darbuotojų teisės, vienodas darbo užmokestis už vienodą darbą ir lyčių lygybė. Mums Europa - demokratija, stiprūs parlamentai ir piliečių dalyvavimas. Mums Europa - socialinė sanglauda ir tvari aplinka. Mums Europa - pakantumas, įvairovė ir pagarba mažumoms. Štai kodėl Europai reikia mūsų – stiprių socialdemokratų. ■

Daugiau investuokime į žmogų

Vilija BLINKEVIČIŪTĖ

Europos Parlamento socialistų ir demokratų pažangiojo aljanso narė

Vyrauja nuomonė, kad ekonomikai svarbiausios yra investicijos į metalą, betoną, vertybinius popierius, verslą ir kitus materialius dalykus. Tuo tarpu investicijos į žmones bei jų socialinių reikmių tenkinimą dažnai suprantamos kaip „pravalgytos“ lėšos, kurios ekonominiu požiūriu yra vertingos tik kaip gamybą skatinantis vartojimas. Dažnai pamirštama, kad pats žmogus yra svarbiausias ekonomikos veiksnys, nuo kurio kvalifikacijos, sveikatos, gebėjimo ir noro dirbti, demografinio elgesio ir dar daugelio kitų dalykų priklauso ir mūsų ekonomika.

Šiuolaikinėje visuomenėje darbo jėga reprodukuojama ne tik atlyginimo sąskaita. Svarbios yra ir valstybės investicijos į darbuotojų išsilavinimą, sveikatos ir socialinę apsaugą, darbo rinką ir kitas socialines sritis. Kadangi šiomis investicijomis siekiama derinti socialinius ir ekonominius tikslus, jas reikėtų vertinti ne kaip išlaidas, o veikiau kaip investicijas, kurios ateityje duos realios naudos. Europos Parlamente vis garsiau kalbame apie būtinybę priimti Europos Socialinių investicijų paketą.

Ekonominė ir finansų krizė parodė, kad valstybės narės, teikdamos prioritetą viešųjų finansų subalansavimui, nepakankamai dėmesio bei investicijų skyrė užimtumo skatinimui, švietimui, socialinei apsaugai bei kitoms socialinės politikos sritims. Pasekmės akivaizdžios – išaugęs nedarbas, skurdas ir socialinė atskirtis. Tarptautinė darbo organizacija įspėjo, jog dėl beatodairiškos taupymo politikos per ketverius metus euro zonos valstybėse bedarbių gali padaugėti 4,5 mln. Tenka tik apgailestauti, kad Lietuvos žmonėms valdančiųjų taupymo politika buvo labiausiai skausminga. Todėl, norint sušvelninti krizių socialines pasekmes bei siekiant įgyvendinti ambicingus dešimtmečio siekius, būtinos naujos socialinių investicijų iniciatyvos Europos Sąjungoje ir socialiai atsakinga šalių narių investicinė politika. Gerovės valstybės siekis neturėtų mažinti piliečių aktyvumo. Todėl būtina investuoti į žmones, suteikti jiems pasakatas bei galimybes veikti. Socialinės investicijos turi tapti svarbia Europos ekonominės ir užimtumo politikos, taip pat ES atsako į krizę dalimi.

Europos Parlamento užimtumo ir socialinių reikalų komitete pritarėme rezolucijai, raginan-

čiai valstybes nars pasirašyti Socialinių investicijų paketą, kuriame būtų nustatomi investicijų tikslai ir sukuriamas griežtesnės kontrolės mechanizmas. Europos Komisija turėtų parengti socialinių investicijų rodiklius, kad būtų galima stebėti šalių pažangą ir skatinti įmonių socialinę atsakomybę kuriant socialinį Europos ženklą. 2014–2020 m. daugiametėje finansinėje programoje turėtų būti numatyti tinkami biudžeto išteklių socialinėms investicijoms Europoje skatinti ir remti. Socialinės investicijos turėtų būti remiamos ir iš struktūrinių fondų, visų pirma iš Europos socialinio fondo, o jo prioritetai turėtų atspindėti konkrečius valstybių narių poreikius.

Svarstant rezolucijos projektą mes siūlėme, jog socialinės investicijos pirmiausia turėtų padėti kurti tvarias ir kokybiškas darbo vietas, gerinti bedarbių galimybes įsidarbinti, ugdyti darbo rinkos reikmes atitinkančią darbuotojų kvalifikaciją ir galimybes prisitaikyti prie pokyčių, geriau subalansuoti darbo rinkos lankstumą ir užimtumo garantijas, geriau derinti šeimos ir profesinį gyvenimą, pertvarkyti pensijų sistemas ir sudaryti sąlygas ilgiau dirbti, kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi.

Šią iniciatyvą ypač remia Europos Parlamento Socialistų ir demokratų pažangiojo aljanso frakcija. Neabejoju, kad po rinkimų Lietuvoje beatodairišką taupymą pakeis socialiai orientuota politika, kurią padės įgyvendinti ir Europos Socialinių investicijų paktas. ■

ES pagalba ir be jos: ką galime patys

Zigmantas BALČYTIS

Europos Parlamento socialistų ir demokratų pažangiojo aljanso grupės narys

Jau aštuonerius metus Lietuva yra Europos Sąjungos narė ir naudojasi priklausymo šiai ekonominei ir politinei sąjungai privalumais. Visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad labiausiai vertinama iš ES gaunama finansinė parama. Kiti suvokiami privalumai – nacionalinis saugumas, didesnės uždarbio galimybės gyventojams ir verslui.

Niekas už mus neišspręs socialinių problemų

Aštuoneri metai nėra ilgas laiko tarpas, kad ekonomikos ir gyvenimo kokybės skirtumai tarp mūsų ir senųjų ES valstybių išnyktų. Taip pat nereikia manyti, kad priklausymas Europos Sąjungai pats savaime gali išspręsti visas opiausias problemas.

Štai Pietų Europos šalių pavyzdžiai rodo, kad net ir trys dešimtmečiai narystės Europos Sąjungoje ir milijardai eurų struktūrinių investicijų neužtikrino tvarios ekonominės sistemos.

Šiandien Lietuva turi labai didelių problemų: esame energetinėje priklausomybėje, turime silpną pramonę ir žemės ūkį, pragyvenimo lygis yra žemas, o darbingo amžiaus žmonės, neapsikentę mažų atlyginimų, masiškai emigruoja.

Yra sričių, kur problemos gali ir turi būti spren-

džiamos su aktyvia ES pagalba – tai energetika, žemės ūkis, iš dalies transporto sistemos bei pramonės modernizavimas.

Tačiau yra sričių ir problemų jose, kurias privalome išspręsti patys. Lietuvos valstybės gyvenimas prašyte prašosi reformų tokiose srityse kaip viešasis administravimas, viešieji pirkimai, teisėsauga, sveikatos apsaugos ir švietimo sistemos.

Niekas kitas už mus neišspręs ir socialinių problemų. Turime patys palaipsniui mažinti pajamų atotrūkį tarp dides ir mažas pajamas gaunančių žmonių, atotrūkį tarp didžiųjų ir mažųjų miestų, aktyviai investuoti į viešuosius infrastruktūros objektus ir taip kurti darbo vietas bei sąlygas ekonomikai augti.

Negalime ignoruoti ir atsakomybės trūkumo valstybės valdyme. Manau, kad nekokybiškas valdymas ir klaidingi sprendimai dažnai atsiranda dėl valdžioje esančių žmonių moralinės ir teisinės atsakomybės stokos. Neretai žalingi sprendimai paslepami po kolektyviniais – institucijų – sprendimais, taip išnyksta asmeninė atsakomybė.

Gyvename didelių permainų laikotarpiu, matome kokio masto krizė kilo dėl nepakankamai prižiūrimų finansų rinkų, todėl turime nusiimti „rožinius akinius“ ir realiai įvertinti dabartinę finansinę ir ekonominę situaciją. Dabartis tokia, kad būtina pakilti virš politinių partijų nesutarimų ir visiems kartu vieningai susitarti dėl svarbiausių reformų poreikio ir jas nedelsiant įgyvendinti.

Didžiausios ekonominės krizės nuo Didžiosios depresijos laikų atvejis, Pietų Europos valstybių skolų problema bei masinis nedarbas šiose šalyse yra pamokos Lietuvai, kad vien dairydami į Vakarų Europos valstybes tvarios ekonominės sistemos ir stabilios valstybės mes nesukursime. Tam būtinos žinios, patirtis ir politinė valia, kad ateities kartoms sukurtume pagarbos vertą, o ne emigruoti verčiančią valstybę.

Ši viena didžiausių istorijoje krizių mus moko, kokių padarinių sukelia nereguluojama rinka. Ne vieną dešimtmetį laisvosios rinkos propaganda įtikinėjo visuomenę, kad tik rinka gali išspręsti daugelį

problemų, o valstybė trukdo tai padaryti. Vis dėlto kilus krizei mes pamatėme, kad yra atvirkščiai.

Didžiausias paradoksas, kurį atskleidė šios krizės eiga, yra tai, kad ties bankroto riba atsidūręs finansų verslas buvo gelbėjamas mokesčių mokėtojų pinigais. Tai reiškia, kad kai verslas uždirba pelną, jis yra privati savininkų nuosavybė, tačiau, kai padaroma nuostolių ir jų įmonės bankrutuoja, nuostolius turi padengti visi mokesčių mokėtojai.

Ar mes išmokome šią krizės pamoką čia Lietuvoje, ar supratome, kad nereguluojama rinka gali tapti didžiausių ekonominių ir kartu socialinių problemų priežastimi? Stebint rinkimų kampanijos diskusiją taip neatrodo...

Dešiniojos partijos tvirtai stovi laisvosios rinkos ir stambiojo kapitalo pusėje, o bet kokius bandymus diskusiją pakreipti socialinio teisingumo kryptimi jos skuba susieti su *sovietine* praeitimi ir taip kompromituoja „socialinio teisingumo“ sąvoką Lietuvos visuomenės akyse. Mano nuomone, norėdami sukurti geresnę, teisingesnę Lietuvą, turinčią tvarią ekonominę sistemą ir gerą ateities perspektyvą, mes turime kurti socialiniu dialogu grįstą politinę ir ekonominę sistemą.

Abejotini ES sprendimai

Ignalinos elektrinės uždarymo stringantis finansavimas yra tik vienas pavyzdys, kur problema ir jos sprendimas priklauso ne vien nuo mūsų valios, bet ir nuo Europos Sąjungos institucijų sprendimų. Kitose srityse ES politikos ir darbo vietų kūrimo ryšys yra dar aiškesnis ir, kaip tenka pastebėti, ne visi ES sprendimai padeda spręsti aktualią nedarbo problemą.

Neretai Europai pritrūksta valios apginti savo rinką, ir darbo vietos iš ES valstybių persikelia į Šiaurės Afrikos ar tolimosios Azijos šalis. Paskutinis tokių sprendimų pavyzdys yra susitarimas su Maroku dėl nevaržomos pomidorų prekybos, dėl ko gali stipriai nukentėti Ispanijos darbo rinka bei šios šalies ekonomika apskritai.

Ta pati situacija susiklostė ir nustačius itin griežtas ES žvejybinės kvotas – dėl to savo žvejybos apimtį ir pelną turėjo puikią progą pasididinti ne ES šalių žvejybos kompanijos.

Esant tokiems neigiamiems pavyzdžiams, ir Europai balansuojant ant recesijos slenksčio, reikėtų iš naujo įvertinti daug praeityje pasirašytų prekybos susitarimų, ūkinės veiklos apribojimų ir kitų ES teisės aktų įtaką ekonomikai, kad neatsitiktų taip, jog viena ranka deklaruodama ambicingus siekius kurti milijonus naujų darbo vietų, ES pati savo sprendimais jų nesunaikintų.

Konkurencija ir diskriminacija

Europa karštligiškai ieško būdų, kaip kurti darbo vietas, rašo įvairias programas ir formuoja instrumentus, kurie reikalauja milijardų eurų išlaidų. Darbo vietų kūrimas yra nuolatinis įvairių Europos Sąjungos strategijų siekis, su kurio įgyvendinimu siejamas ne tik ekonomikos augimas, bet ir didelės dalies socialinių problemų sprendimas.

Šis siekis labai aktualus ir mums, čia Lietuvoje, nes didelis nedarbas ir prasta gyvenimo kokybė jau dabar kuria opias socialines problemas. Vyksta masinė emigracija, dėl kurios išyra šeimos, vaikai vis dažniau priversti gyventi atskirai nuo tėvų, o tai yra tikintis socialinių problemų „bomba“.

Mūsų didmiesčiuose socialinė ir ekonominė situacija ir gyvenimo kokybė dar yra palyginti pakenčiama, tačiau regionuose nedarbas, skurdas, emigracijos pasekmės labai aštriai jaučiamos.

Kaip šias tarpusavyje susijusias problemas spręsti? Nuo ko pradėti? Niekas nesiginčija, kad didesnės galimybės įsidarbinti ir padoresni atlyginimai būtų teigiamas impulsas mūsų šalies socialinei krizei spręsti.

Ne tik Lietuvos, bet ir daugelio šalių regionuose didžiausią galią veikti socialinę ir ekonominę padėtį turi žemės ūkis ir su juo susijęs smulkusis ir vidutinis verslas: ūkininkai gamina produkciją, verslininkai ją perdirba, apdoroja, pardavinėja – taip veikia regioninė mikroekonomika, kurios pagalba dauguma žmonių turi darbą ir gali užsitikrinti aukštesnę gyvenimo kokybę.

Didelė dalimi prie to prisideda ir Europos Sąjunga – konkrečiai Bendroji žemės ūkio politika ir pagal ją mokamos tiesioginės išmokos žemdirbiams. Deja, nors jau aštuonerius metus esame Europos Sąjungoje, mūsų regionai ir juose gyvenančių žmonių gyvenimo kokybė nėra iš tolo neprimena senųjų ES šalių. Skirtumai yra akivaizdūs ir žmonės stengiasi pabėgti iš kaimo – ne tik į didmiesčius, bet dar toliau, dažniausiai jie bėga būtent į senąsias ES šalis.

Gyvendami bendroje ES rinkoje, mes automatiškai atsiduriame konkurencinėje aplinkoje, kurioje ne tik gamintojai konkuruoja savo prekių kaina ir kokybe, ta pati konkurencija veikia ir darbo rinkoje – darbdaviai geresnėmis darbo sąlygomis konkuruoja dėl darbo jėgos. Todėl šiandien mūsų verslininkams ir ūkininkams dėl darbuotojų tenka konkuruoti su Ispanijos, Anglijos, Airijos, Olandijos, Vokietijos ir kitų šalių ūkininkais bei verslininkais.

Konkurencija yra teigiamas reiškinys, dėl jos krenta produkcijos kainos ir gerėja dirbančių žmonių padėtis, tačiau su viena sąlyga – jeigu konkuruo-

► jama sąžiningai. Ar galima pavadinti konkurenciją sąžininga, kada mūsų žemdirbių gaunamos tiesioginės išmokos yra keleriopai mažesnės nei senųjų ES šalių? Dėl tokios diskriminacijos mes negalime būti konkurencingi ir išnaudoti turimo mūsų potencialo žemės ūkyje. Smulkusis verslas senosiose ES šalyse taip pat gali greičiau pasinaudoti įvairiais finansavimo instrumentais, todėl yra žymiai geresnėje situacijoje nei naujųjų ES šalių smulkieji verslininkai.

Ar diskriminuojant naujųjų šalių ūkininkus yra kuriamos naujos darbo vietos? Ar taip sprendžiamos socialinės problemos? Akivaizdu, kad yra priešingai.

Tai turi suprasti tie, nuo kurių sprendimo priklausys būsimasis finansinio planavimo laikotarpis – 2014-2020 m., o mūsų, naujųjų ES šalių, politikų ir oficialių pareigūnų pareiga siekti, kad apie šią problemą būtų kalbama garsiai ir vienu balsu.

Neemigruosiu! Kodėl aš taip pasirinkau?

Lietuva, per nepriklausomybės dvidešimtmetį netekusi arti pusės milijono savo piliečių, skausmingai išgyvena emigracijos problemą, aptaria jos priežastis ir ieško išeities, kaip sumažinti darbingų žmonių netekties mastą. „Protų nutekėjimo“ problemai daug dėmesio skiria Europos Parlamento narys Justas Paleckis. Neseniai jis buvo paskelbęs rašinio konkursą „(Ne)emigruosiu. Kodėl taip pasirinkau?“ Jame dalyvavo moksleivių, mokytojų, studentų, verslininkų. Geriausių rašinių autoriai premijuoti kelione į Europos Parlamentą. Spausdiname vieną iš konkurso rašinių.

Mantas VISOCKAS

Vytauto Didžiojo universiteto studentas

Šiuo metu pasaulyje kaip niekada aktyviai vyksta globalizaciniai procesai. Paprastai, kai kalbama apie globalizaciją, didelis dėmesys skiriamas ekonominiam integravimuisi ir socialinei gerovei. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį į nemažiau svarbų tautų kultūrinio identiteto supanašėjimo, emigracijos ir patriotiškumo klausimą. Nemažai lietuvių, paklaustų, kodėl jie nesvarsto apie emigraciją, teigia, kad yra patriotai, todėl vien mintis apie emigraciją jiems yra tabu. Norėčiau pabrėžti, kad idealizmas yra vienas iš pavojų darniai tautos ir valstybės raidai. Šiandien

Europos Sąjungos viršūnės turi suprasti, kad dėl didelių ekonominių skirtumų jau šiandien mus vargina opios socialinės problemos, ir niekas negali pasakyti, kokius padarinius jos sukels ateityje. Tad ar verta kurti naujas programas darbo vietoms steigti, kai tokį patį tikslą būtų galima pasiekti suvienodinus tiesiogines išmokas ES ūkininkams?

Paminėjau keletą pavyzdžių, kaip kurti arba išsaugoti darbo vietas tiek Lietuvoje, tiek ES mastu. Be abejo, tokių galimybių yra daugiau, tiesiog reikia žinių apie galimus finansavimo mechanizmus, reikia politinės valios ir gebėjimų joms realizuoti. Jeigu to nebus daroma, o vis daugiau valdžios palaikymo sulauks tos nuomonės, kurios neigia valstybės ar Europos Sąjungos galimybes spręsti ekonominius klausimus, tikėtis spartesnio gyvenimo kokybės augimo artimiausiu metu negalėsime. ■

viešojoje erdvėje emigraciją bandoma įstatyti išimtinai tik į juodus rėmus, tačiau jos poveikis tiek ekonomikai, tiek valstybei yra dvilypis. Šiame rašinyje paaanalizuosiu patriotiškumo ir emigracijos bei valdžios ir piliečių santykį, kuris kyla iš šiandieninių politikos ir ekonomikos realijų. O svarbiausia, pabandysiu apginti viešojoje nuomonėje neretai smerkiamus emigrantus.

Dar visai neseniai lietuvių tautiniam identitetui pavojus grėse iš Rytų per prievartinę, TSRS vykdytą asimiliacijos politiką. Dabar pavojus yra ne ką mažesnis, kadangi globalizacijos keliamą grėsmę yra nepastebima ir prisiimama savanoriškai. Tarkim, švietimo ir informacinių technologijų pasekmėje

mažėja kalbinio barjero atskirtis, žmogus kitoje šalyje gali lengviau susirasti darbą, sukurti šeimą ir netgi plėtoti karjeros galimybes. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare suaktyvėjo emigracijos procesai į kitas Sąjungos valstybes. Šiuo metu akivaizdu, kad šalį apėmusi darbo emigracijos banga, kuri vargu ar greitai nulsūs, tuo labiau, kad vis garsiau kalbama apie antrąją krizės bangą, o valdantieji eskaluoja naujus taupymo ir mokesčių išplėtimo planus. Tokiomis aplinkybėmis nyksta žmogaus ryšys su tėvyne, jis tampa vis pragmatiškesnis ir jam artimesnės kosmopolitiškos vertybės.

Pažvelkime į statistinio lietuvių emigranto portretą XXI amžiuje. Išryškėja perdėtas noras išvengti socialines problemas, nesigilinama į atitinkamų reiškinų priežastis ir esmę, o nenoras spręsti tas problemas akivaizdus. Čia galima išvengti tendenciją, kad lietuvis dėl visų problemų kaltina valdžią ir jos institucijas (matyt, *sovietmečio* ir demokratijos tradicijų stokos pasekmė), tačiau tuo pačiu atskiria pastarąsias nuo tėvynės. Rinkdamasis emigraciją jis bėga ne nuo Lietuvos kaip gimtinės, bet nuo valdžios vykdomos politikos. Būtent tokia dichotomija leidžia teigti, kad lietuvių emigranto meilė tėvynei nėra mažesnė nei to, kuris pašiliko gyventi Lietuvoje, tačiau emigrantas stokoja atkaklumo ir pasiryžimo esamas ydas transformuoti pozityvesne linkme ir galiausiai išvis sunaikinti. Toks procesas reikalauja daug laiko, kurio mes visi taip skubančiame pasaulyje, atrodo, turime vis mažiau.

Šioje vietoje vertėtų atsiminti jau kiek primirštas vieno žinomiausių lietuvių filosofo ir pedagogo Antano Maceinos tautinio auklėjimo ir patriotiškumo idėjas. A. Maceina plačiuose visuomenės sluoksniuose išsikerojusią frazę, jog tikras patriotas privalo visuomet girti savo tėvynę, priešpastato tiesos ir tautinės kritikos idėjai. Pavadinčiau tai kritišku patriotizmu, kuris nėra aklas, kaip meilė, tėvynėje vyraujančiai neteisybei, įsitvirtinusioms ydoms ir baimei pripažinti, kad ir gimtoji šalis turi begalę kompleksų ir problemų, kurias reikia neatidėliotinai spręsti. Būtent tik kritiško patriotizmo noras matyti, diskutuoti ir konstruktyviai kritikuoti bei taisyti esamas ydas, padės išspręsti daugelį valstybės problemų, tarp kurių yra ir emigracija. Iš čia kyla svarbus uždavinys būsimajai Vyriausybei, kuri turėtų peržiūrėti mokykloje dėstomų disciplinų turinį ir ugdyti kritišką, konstruktyvų bei verslų Lietuvos pilietį!

Kaip viena iš emigracijos paskatų gali būti įvardijama darbo ir verslo kultūros stoka. Žymus XIX a. rusų pedagogas ir psichologas Konstantinas Ušinskis yra pasakęs: „Raskite mylimą darbą ir visą save atiduokite jam – laimė pati jus suras“. Kiek žmonių Lietuvoje galėtų pasigirti, kad į darbą eina su nuošir-

džia šypsena (ne tokia, kokią prekybos centrų kasininkės, išvargusios nuo viršvalandžių, yra priverstos išspausti kiekvienam pirkėjui) ir gauna jų poreikius tenkinantį atlyginimą? Ne tik darbo vietų stygius, bet ir nepagrįstai mažas darbo užmokestis bei darbavietų pažiūra į darbuotoją tik kaip į gamybos įrankį yra viena iš emigracijos varomųjų jėgų. Žinoma, Ispanijos plantacijose į darbuotoją žvelgiama lygiai taip pat, tačiau nusimetęs darbo drabužius žmogus ten gali oriai patenkinti savo poreikius vien tik iš sąžiningai uždirbtos atlyginimo.

Didėjanti socialinė atskirtis išryškina prarają tarp skurdo ir prabangos, o žmogus, suprasdamas, kad kitur dirbdamas lygiai tiek pat uždirbs kelis kartus daugiau, natūraliai renkasi emigracijos kelią. Ilgainiui kuriasi ištisas migracijos tinklas, emigrantai buriasi į bendruomenes ir patiria mažesnius emocinius bei finansinius adaptacijos kaštus. Nepaisant to, jie jaučia yrančio ryšio su gimtąja žeme skausmą, kuris net ekonomiškai ir socialiai įsitvirtinusi kitoje šalyje, skatina grįžti ten, kur jo gimti namai.

Lietuvoje nemažai įmonių, prisidengę krizės retorika, laiko suveržę diržus žemiausios grandies darbuotojams. Tai rodo daugumos įmonių vadovų verslumo dvasios, socialinės atsakomybės stoka – susikoncentruojama tik ties pelno siekimu ir nekreipiama dėmesio į faktą, kad laimingas darbuotojas dirba produktyviau ir kūrybingiau. Iš čia kyla valstybės prievolė socialiai apsaugoti darbininką. Įstatymų leidėjams nereikia ieškoti darbo santykių liberalizavimo pavyzdžių Danijoje ar kitose Vakarų Europos valstybėse, nes būtina atkreipti dėmesį į verslo kultūrinius skirtumus. Aišku, negalima neigti fakto, kad nuosaikus darbo santykių liberalizavimas turi privalumų, tačiau juos reikia įgyvendinti ekonominio pakylėjimo laikotarpiu, o ne tuomet, kai eiliniai darbininkai yra labiausiai pažeidžiami.

Lietuvos Vyriausybė privalo spręsti darbo emigracijos problemą nedelsdama, nes vos tik ekonomika tvirčiau atsistos ant kojų, valstybė pajus kvalifikuotos darbo jėgos trūkumą. Žinoma, stebuklingo metodo šiai problemai išspręsti nėra, nes ir pati emigracijos kultūra susiformavo ne per vienerius metus, tačiau pasitelkiant ilgalaikes kompleksiškas priemones galima paskatinti tautiečius grįžti atgal į tėvynę. Pirmiausia, tai smulkiam ir vidutiniam verslui palankių sąlygų kūrimas, biurokratizmo mažinimas, kova su korupcija ir šešėline veikla bei kiaučių valstybės sienų užlopymas. Visa tai būtų pozityvus ženklas užsienio lietuviams ir daugelio valstybės problemų sprendimo pradžia. Aš neemigruočiau, bet ne todėl, kad valstybėje nematau opių ir skubiai sprendinų problemų, bet todėl, kad likdamas galiu kurti pridėtinę vertę Lietuvoje ir taip prisidėti prie šių problemų sprendimo. ■

Nevykęs finansavimas žlugdo viešąjį sektorių

Vytenis PAULASKAS

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, visas ūkis ėmė vystytis stichiškai, pagal laisvosios rinkos dėsnius. Suprantama, kad verslininkams naudingiau įmones steigti ten, kur yra daug darbo jėgos, kur yra visa reikalinga infrastruktūra. Todėl didžiūma verslo ėmė koncentruotis Vilniuje, o provincija po truputį tuštėjo. Valdžia šiems stichiškai vykstantiems procesams nesipriešino, o savo sprendimais juos netgi skatino. Regionai ėmė vystytis netolygiai.

Kaime pagrindinis užsiėmimas, be abejo, yra žemės ūkis. Valstybinė politika šioje srityje buvo žemės ūkio stambinimas. Motyvuojama buvo tuo, kad smulkūs ūkiai yra nenašūs, todėl remti reikia tik stambias latifundijas. Nepriklausomybės pradžioje buvo nemažai kaimo žmonių, kuriems nebologas pajamų šaltinis buvo net ir viena karvė. Deja, dabar tokių laukuose besiganančių karvių beveik nesimato. Jų laikyti neapsimoka – smulkiems gamintojams taikomos dvigubai mažesnės supirkimo kainos. Tam, kad ūkininkas egzistuotų, kad jo ūkis būtų pelningas, jis privalo turėti bent kelis šimtus hektarų žemės, didžiules galvijų bandas.

Kai buvo „sutvarkytas“ žemės ūkis, buvo imta naikinti ir visą kaimo egzistuojančią socialinę infrastruktūrą. Kaimo mokyklas pasmaugė įvestas mokyklų finansavimas pagal vadinamąjį mokinio krepšelį. Kad mokykla nebankrutuotų, kad jai užtektų lėšų vykdyti savo veiklai, būtina, kad vidutinis mokinių

skaičius klasėse maždaug atitiktų nustatytą normatyvą. Pagal tą krepšelinę finansavimo sistemą laikoma, kad jeigu mokytojas pamokoje vienu metu moko, pavyzdžiui, 30 mokinių, tai jis atlieka 30 kartų daugiau darbo negu tas mokytojas, kuris pamokoje moko tik vieną mokinį. Tai yra nesąmonė, bet, deja, tokia absurdiška mokyklų finansavimo tvarka Lietuvoje egzistuoja jau daugiau kaip dešimtmetį. Suprantama, kad kaimo mokyklose neįmanoma surinkti daug mokinių, tiek, kad jų skaičius atitiktų normatyvinį. Pirmiausia nuo tokios finansavimo sistemos nukentėjo mažesnės kaimo pradinės mokyklos. Joms neužteko finansavimo ir todėl buvo prijungtos prie didesnių – pagrindinių arba vidurinių mokyklų ir paverstos tų mokyklų filialais, skyriais. Vėliau laipsniškai tos pradinės mokyklos buvo uždarnos perkeliančios į bazines mokyklas.

Švietimo vadovai nuolat verkšleno, kad mokyklų uždarymą lemia mažėjantis gimstančių vaikų skaičius, tačiau tuo pačiu metu jie didina minimalų vaikų skaičiaus normatyvą klasėse. Suprantama, kad, mažėjant mokinių skaičiui, mokyklos to normatyvo nepajėgia įvykdyti ir yra priverstos užsidaryti.

Vietoje kiekviename rajone busių kelių vidurinių mokyklų lieka tik kelios pradinės mokyklos, o visi vyresni mokiniai mokytis vežami geltonaisiais autobusiukais į rajono centrą, kuriame yra trys atskiros mokyklos – pradinė, progimnazija ir gimnazija.

Matyt, neturi likti ir tų kelių pradinių mokyklų, kurios anksčiau

buvo vidurinės, juk jeigu vieni mokiniai geltonaisiais autobusiukais važiuoja mokytis į rajono centrą, tai kodėl ten negali važiuoti ir visi kiti? Tokiu būdu vietoje anksčiau Lietuvoje buvusių daugiau kaip dviejų tūkstančių mokyklų liks mažiau kaip du šimtai. Tos likusios mokyklos bus didžiuliai mokymo kombinatai, kur mokiniai mokomi konvejeriniu būdu ir labai pigiai.

Būtent pagal tokį scenarijų šiuo metu vykdoma švietimo reforma. Tačiau aš manau, kad tokį mokyklų „genocidą“, kuris vis labiau spartinamas, būtina kuo skubiau stabdyti. Švietimo ir mokslo ministras G. Steponavičius ir viceministras V. Bacys jau paskelbė ir mokyklų naikavimo planus kitai Seimo kadencijai – iki 2017 metų bus uždaryta dar 300 mokyklų ir atleista 5000 mokytojų. Toks mokyklų ir darbo vietų naikinimas vadinamas efektyvumo didinimu.

Girdėjau, kad mūsų kaimynėje Baltarusijoje neuždarnos mokyklos ir tuo atveju, jeigu joje mokosi tik keturi mokiniai. Mūsų gi valdžia galvoja, kad neapsimoka išlaikyti net ir tos mokyklos, kurioje mokosi 40 vaikų. Tad nejaugi Baltarusija yra dešimt kartų turtingesnė už Lietuvą? Bet juk mūsų politinis elitas teigia, jog Lietuva yra turtinga vakarietiška valstybė, o štai Baltarusija – tik skurdi rytietiška vargšėlė.

Siekiant ištaisyti padarytas klaidas ir vėl atgaivinti kaimą, būtina visų pirma atsisakyti mokyklų finansavimo pagal vadinamąjį mokinio krepšelį ir skirti kaimo mokykloms pinigų tiek, kiek reikia joms

išlaikyti. Be to, siekiant paskatinti mokytojus, kad jie norėtų gyventi kaime su savo šeimomis, reikėtų jiems mokėti bent 1,5-2 kartus didesnę atlyginimą negu mieste dirbantiems mokytojams. Jeigu kaimuose, miesteliuose bus mokykla, tai bus ir darbo vietų, susijusių su mokykla, ne tik mokytojams, bet ir įvairiam pagalbiniam personalui. Valstybė tokiu būdu turi kurti darbo vietas valstybiniame, ne tik privačiame sektoriuje. Valstybė, remdama privatinius iš valstybės biudžeto, daugiau darbo vietų nesukuria, nes privatinių sukurtų darbo vietų skaičius priklauso ne nuo valstybės subsidijų, bet nuo prekių ir paslaugų paklausos rinkoje. Todėl privatinių subsidijavimas yra visiškai beprasmis dalykas.

Privatų sektorių reikia skatinti didinant ne pasiūlą, bet paklausą. Tačiau tas paklausos didinimas turi būti daromas ne iš skolintų lėšų, bet perskirstant bendrąjį vidaus produktą darbuotojų ir valstybės naudai. Deja, A. Kubiliaus vyriausybė elgėsi priešingai – ji mažino paklausą nedidindama minimalaus atlyginimo ir skatino pasiūlą mažindama mokesčius verslui ir mokėdama didžiules duokles turtinngoms užsienio kompanijoms tam, kad jos ateitų į Lietuvą.

Ir štai akivaizdūs tokios paikos A. Kubiliaus ekonominės politikos rezultatai – užsienio investicijos šiemet antrą ketvirtį Lietuvoje buvo neigiamos, minus 923,3 mln. litų, o užsienio investuotojų dividendai siekė 1,8 mlrd. litų. Tai reiškia, kad užsienio investuotojai Lietuvoje uždėrba didžiulius pelnus ir išveža juos į užsienį.

Investuotojai elgiasi visai logiškai, nors pagal A. Kubiliaus ir kai kurių ekonomistų aiškinimus viskas turi būti atvirkščiai – atseit, norint pritraukti investicijas, reikia atpiginti darbo jėgą ir sumažinti mokesčius. Darbo jėga Lietuvoje valdant dešiniems pigo, realūs atlyginimai mažėjo, mokesčiai buvo mažinami (fizinių asmenų pajamų

mokestis buvo sumažintas nuo 24 iki 21 proc.), o investicijos ne tiek atplaukia, kiek išplaukia iš Lietuvos.

Norint, kad į Lietuvą ateitų daugiau investicijų, reikia didinti Lietuvos gyventojų perkamąją galią, o ne juos skurdinti. Per ketverius savo valdymo metus A. Kubiliaus vyriausybė galėjo surinkti į valstybės ir „Sodros“ biudžetus papildomai apie 20 mlrd. litų, jeigu bendrojo vidaus produkto perskirstymas tarp darbdavių ir darbuotojų būtų likęs bent jau toks, koks buvo 2008 metais. Tuomet darbuotojams tekdavo 46 proc. sukuriama BVP, o dabar ta jiems tenkanti dalis sumažėjo iki 39 proc.

Po Seimo rinkimų Lietuvos ekonominė, finansinė padėtis gali ir labai pagerėti, bet gali ir labai pablogėti. Viskas priklausys nuo to, kokius savo pažadus politikai vykdys. Viskas bus gerai – BVP didės, žmonių pajamos, emigracija mažės, valstybės ir „Sodros“ biudžetai bus nedeficitiniai – jeigu politikai vykdys savo pažadą ženkliai didinti minimalią algą. Tačiau reikėtų palikti ramybėje mokesčiai, jų nemažinti. Deja, panašu į tai, kad po rinkimų absoliuti dauguma politikų bus pasiryžusi daryti naują naktinę arba dieninę mokesčių reformą, kurios metu bus radikaliai mažinami kone visi mokesčiai. Tokiu atveju Lietuvos laukia katastrofa. Lieka tikėtis (nors tam vilties ir maža), kad vis dėlto negalės sveikas protas, ir mokesčiai nebus mažinami.

Jeigu minimalus atlyginimas būtų didinamas, o mokesčiai palikti tokie, kokie yra dabar, tai pinigų užtektų ir kaimo mokykloms finansuoti, ir atkurti normalų rajoninių ligoninių darbą. Vienas iš argumentų, kodėl buvo naikinama kaimo mokyklos ir rajoninės ligininės, buvo labai keistas – atseit, tas mokytojas, kuris dirba kaime, ir tas gydytojas, kuris dirba rajoninėje ligininėje, yra prastas, o geri yra tik tie gydytojai ir mokytojai, kurie dirba mieste. Taigi visi gydytojai,

visi mokytojai baigia tas pačias aukštąsias medicinos ir edukologijos mokyklas, gauna tokius pačius diplomus, suteikiančius teisę jiems gydyti ar mokyti, bet vieni tampa „geri“, kiti – „blogi“ priklausomai vien nuo to, kur jie eina dirbti. Manau, kad toks požiūris yra visiškai neteisingas ir negalima remiantis tokiais absurdiškais nuostatomis naikinti kaimo mokyklų ir gydymo įstaigų, nes tiek mieste, tiek ir kaime gali būti tiek gerų, tiek ir prastų mokytojų ir gydytojų.

Jau dvidešimt metų švietimo reformatoriai stengiasi Lietuvos švietimo sistemą pastatyti nuo kojų ant galvos. Tuo tikslu vidurinėse mokyklose buvo įvestas ir profilinis mokymas. Vyresnėse klasėse mokiniai turi siaurai specializuotis pasirinkdami tolesnį savo gyvenimo kelią ir atsisakydami mokytis kitų dalykų, kurie jiems ateityje atseit nebus reikalingi. Suprantama, kad dauguma mokinių rinkosi lengvesnį kelią – mokėsi humanitarinių dalykų atsisakydami tikslųjų mokslų. Atitinkamomis proporcijomis stojama ir į aukštąsias mokyklas – dauguma nori tapti teisininkais, vadybininkais, bet mažai kas nori studijuoti techninius mokslus. Matydamos tokias tendencijas, aukštosios mokyklos pakėlė aliarmą ir pareikalavo, kad stojantieji į aukštąsias mokyklas laikytų daugiau įvairių egzaminų ne tik iš specialybės, bet ir iš kitų sričių. Tai reiškia, kad profiliavimo idėja žlugo ir jos reikia atsisakyti. Pasak Kauno technologijos universiteto gimnazijos direktoriaus B. Burgio, „profilavimas buvo valstybinio lygio nusikaltimas.“

Jeigu būtų atsisakyta profiliavimo, tai būtų įmanoma išspręsti dar vieną labai svarbią problemą – vėl atkurti vidurines kaimo mokyklas. Mat dar vienas argumentas, kodėl vidurinė mokykla buvo išskaidyta į tris dalis (pradinę, pagrindinę, gimnaziją), buvo tas, kad, baigiamosiose klasėse esant mažai mokinių, neįmanoma juos profiliuoti

► pagal daug skirtingų krypčių. Todėl gimnazijomis galėjo tapti tik tos mokyklos, kurios galėjo surinkti 75 tų pačių gimimo metų mokinius. Tokiu būdu pagal normatyvą gimnazijos (9-12 klasės) turėjo turėti ne mažiau kaip 300 mokinių. Suprantama, kad tokio normatyvo jokia kaimo, miestelio vidurinė mokykla, kuri surenka į vieną klasę tik po 15-20 ar dar mažiau mokinių, negali įvykdyti. Tačiau jeigu būtų atšauktas profilinis mokymas ir visi mokiniai būtų mokomi pagal

vieningą programą, tai kaimo vidurinės mokyklos sėkmingai galėtų mokytis turėdamos net ir nedaug mokinių baigiamosiose klasėse.

Būtina ištaisyti ir tas klaidas, kurios buvo padarytos reformuojant sveikatos apsaugą. Tuo tikslu reikia rajoninėse ligoninėse vėl atkurti chirurgijos reanimacijos, nervų skyrius. Rajoninės ligoninės turėjo gerai įrengtus skyrius, turėjo visas sąlygas teikti kokybiškas paslaugas savo rajono gyventojams, bet staiga, vykdant absurdiškus reforma-

torių planus, joms buvo nutrauktas finansavimas, motyvuojant tuo, kad visas paslaugas reikia koncentruoti tik didžiausiuose miestuose.

Būtina ir iš esmės keisti gydymo įstaigų finansavimą. Reikia naikinti ligonių kasas, nes tai yra nereikalinga tarpinė grandis, ir gydymo įstaigas finansuoti tiesiogiai, nuostatant atlyginimus atskiroms medicinos darbuotojų kategorijoms centralizuotai. Toks finansavimo būdas būtų daug skaidresnis, daug teisingesnis. ■

Už Konstituciją dabar jau nebalsuočiau

Petras EIDUKEVIČIUS

Artėja mūsų Konstitucijos diena. Rašomas Konstitucijos diktantas. Vėl prisimenam jos straipsnius.

Prieš 20 metų pats dalyvavau Konstitucijos svarstyme, be dvejonių balsavau už ją ir didelių priekaištų per savo menką demokratijos supratimą bei neišmanymą jai neturėjau. Gerbiu ją ir, kaip priklauso piliečiui pagal Konstitucijos 28 str., bandau, kiek tai realiai įmanoma, „laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų“. Nors dabar galiojančiam svarbiausiam valstybės įstatymui turiu ne vieną ir esminį priekaištą. Paminėsiu tik kelis iš jų.

1 straipsnis yra deklaratyvus ir neatitinka tikrovės. Lietuva savo tikrąją „nepriklausomybę“ iškeitė į priklausomybę nuo ES įstatymų. Nors, aišku, politiškai ir ekonomiškai *natūraliai* globalizuotame – didėjančio ekonominio, politinio ir kultūrinio susietumo – pasaulyje absoliučią nepriklausomybę galima traktuoti kaip feodalinę ar nesubrendusio kapitalizmo atgyveną. Demokratija Lietuvoje yra fiktyvi, formali. Pritariu tiems, kurie Lietuvos demokratiją vadina „oligarchine demokratija“, kadangi negalioja Konstitucijos 4 str. ir „Aukščiausių suverenią ga-

lią“ turi ne Tauta, bet „pinigų galios centrai“ – ypač turtingi privatūs juridiniai ir fiziniai asmenys (privatūs bankai, oligarchai ir t.t.).

21 straipsnyje teze „Žmogaus orumą gina įstatymas“ skamba kaip pasityčiojimas iš daugelio, jei ne daugumos, Lietuvos piliečių. Įstatymai neapgina Lietuvos piliečių nuo masinio skurdo, didžiulės socialinės nelygybės, kai saujelė maudosi prabangoje, o didelė piliečių dalis murdosi nepritekliuose, skurde. O gal galima „oriai“ nesilaikyti įstatymų? Daugiau kaip 60 proc. Lietuvos gyventojų prisipažino pateisinantys kontrabandą. Akivaizdi masinio skurdo pasekmė.

46 straipsnis teze „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise“ yra akivaizdžiai neapibrėžtas ir diskutuotinas. Ką tai reiškia? 23 straipsnis teigia, kad „nuosavybė neliečiama“. Ten turima galvoje žmogaus privati nuosavybė? Kurioje jurisdikcijos vietoje tuomet atsiburia „valstybinė nuosavybė“, apie kurios atskirus atvejus – žemės gelmes ir kita kalba 47 straipsnis? Praktikoje visos laisvosios rinkos sistemoje egzistuoja „kolektyvinė“ – privačių juridinių asmenų (bendrovių) nuosavybė, apie kurią Konstitucija nė žodeliu neužsimena.

Kai valstybės „ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise“, viešieji pirkimai vykdomi pagal AB ar UAB taisykles. Tuomet visus šešėlius patikimai dengia svarbiausiuose juridiniuose aktuose neužfiksuota „komercinė paslaptis“.

Kai valstybės „ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise“, valstybinės ūkinės ar kitos institucijos pastatomos į nelygiavertes – diskriminacines sąlygas, lyginant su privačiomis institucijomis. Valstybinės institucijos, vykdydamos savo ūkinę ir kitokią veiklą pagal 46 str. redakciją, privalo savaime „tarnauti bendrai tautos gerovei“, privatinius gi „valstybė reguliuoja“ taip daryti. Ir kaip rodo neseni ES ar Amerikos privačių bankų reguliavimo pavyzdžiai, toks valstybinis reguliavimas duoda menką naudą.

Apie kitas, spaudoje plačiai diskutuojamas, švietimo, sveikatos apsaugos, vartotojų teisių ir kitas problemas nenoriu išsiplėsti, nors ir ten matau ne vieną konstitucinių teisių problemą.

Palinkėsiu teisės ekspertams pasiraitoti rankoves ir rimtai padirbėti su LR Konstitucijoje atsivėriančiomis spragomis. ■

Ekonominio nuosmukio kronika, arba Prarastoji Lietuva

Šiomis dienomis išėjo iš spaudos ekonomikos mokslų daktaro **Juliaus Veselkos knyga anglų kalba „Lost Lithuania“ (lietuviškai – „Prarastoji Lietuva“). Ji labiau pritinga kitakalbiam, nors ir mūsų mokyklose nuo antros klasės moka anglų kalbos. Bet pažvelkime į šią knygą kai ką išversdami į valstybinę kalbą. Tuo labiau, kad knygoje pateikiami straipsniai buvo skelbti Lietuvos spaudoje.**

Adolfas STRAKŠYS

rašytojas

Tą knygą, kaip jos sudarytojas, pavadinčiau ekonominio Lietuvos nuosmukio kronika. Šitaip pavadinčiau todėl, kad jos autorius buvo (ir yra) tas ekonomistas, kuris įdėmiai sekė Lietuvos persitvarkymo žingsnius, juos analizavo ir savo išvadas pateikinėjo spaudoje, kuri tais laikais dar žiūrėjo ne į savo kišenę, o į Lietuvą ir jos žmones. Drįsčiau pasakyti štai ką: jei politinis Lietuvos elitas būtų palaikęs Juliaus Veselkos idėjas, Lietuva nebūtų atsidūrusi ekonominėje duobėje, kurioje šiandien tūno ir, ten tūnodama, mano, kad yra pasiekusi kažkokias ekonomines aukštumas...

Jei tikėsime Andriumi Kubiliumi, tai jis esąs pakviestas į Davosą, iš kurio tribūnos jis esą paprašytas pamokyti Europos valstybes, kaip reikia įveikti finansines krizes. (Kieno sąskaita įveikti? Tik nuskurdinus valstybę ir jos žmones?) Ir, žinoma, pabarti Graikiją, kuri irgi atsidūrusi ekonominėje duobėje. O ji, tūnodama toje duobėje, pensininkui moka iki šešių tūkstančių

litų pensiją kas mėnesį.

Mūsų politinis elitas skurdžias pensijas smarkiai apkarpė. Ne tik tai pensijas. Viską apkarpė. Šiandien Lietuvoje mažiausi atlyginimai ir didžiausias skurdas Europos Sąjungoje.

Dar vienas akibrokštas, į kurį negali neatkreipti dėmesio, tai atlapširdžio vokiečio Gerharo Karlo vizitas į Lietuvą, tiksliau – pas Marijampolės krašto vargstančias daugiavaikes šeimas, kurias jis nuo pat nepriklausomybės atkūrimo šelpia. Jo akimis žiūrint, per tuos dvidešimt metų Lietuvos žmonės buvo skurdinami ir toliau tebėra skurdinami, jokių pokyčių gerėjimo kryptimi tas išmintingas ir geraširdis vokiečių nemato ir, žinoma, negali matyti, nes tų pokyčių nėra ir jų politiniame ir ekonominiame horizonte nematyti – kaip anų laikų komunizmo...

O kalba jis, tas vokiečių, apie Marijampolės kraštą, taigi apie Suvalkijos širdį, kur pačios geriausios mūsų valstybės žemės, kur prie Smetonos gyveno patys turtingiausi Lietuvos ūkininkai.

Šiandien to krašto žmonės vėžioja pirkti maisto produktų į Lenkiją... Kaip anoji Tarybų Sąjunga grūdų į Kanadą...

Kodėl, vartydamas šitą dar spaustuvės dažais kvepiančią J. Veselkos knygą, aš vardiju šituos nemalonius faktus?

Vardiju todėl, kad politiniai analfabetai neapšauktų jos autorius ir šitos knygos leidėjų nostalgija *aniems* laikams, kas dabar labai būdinga Lietuvoje: jei drįsti kritikuoti neprotingus valdžios žingsnius – vadinasi, esi bolševik-

kvaikis.

J. Veselką apšaukti bolševikvikiu būtų labai sudėtinga. Jis – partizano vaikas, už tai pašalintas iš aspirantūros Vilniaus universitete (įskundė jį *kompetentingiems organams* kolega ekonomistas, beje, ilgus metus dirbantis tame pačiame Seime, kur ir J. Veselka), reformatoriaus Michailo Gorbačiovo laikais apsigynė disertaciją, prasidejęs TSRS pertvarkai, pasinėrė į politiką, buvo vienas iš Sąjūdžio aktyvistų, bet veselkiškai nesutiko su kai kuriais broliais ekonomistais, todėl jų aplinkoje tapo politiniu eretiku – kalbėdamas Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime, neišgyrė jų *išmintingumo*, taigi nepasidavė bendrai salės ir gatvės euforijai, o ėmė kalbėti apie realijas, kurios laukė mūsų nepriklausomybės kelyje – už tai buvo išprašytas iš tribūnos.

Suvažiavimas faktiškai atėmė iš jo žodį – taip Sąjūdyje, kuris dar nebuvo gimęs, kaip ir kompartijoje, buvo nužudyta demokratija ir kita nuomonė...

Kita nuomonė nebebuvo reikalinga.

Sąjūdis abortavosi ar buvo abortuotas?

Nepritapo išvalgus ekonomistas ir prie tų, kurie per devyniasdešimt antrųjų Seimo rinkimus atėmė valdžią iš būsimųjų konservatorių – matydamas, kur šie suka privatizavimo vairą, jis atsistatydino iš ekonomikos ministro pareigų ir nuėjo į savo gimtuosius Siesikus dirbti žemės, kurią iki šiolei sėkmingai dirba...

Štai šitoks yra šitos pamąstymų knygos autorius. ►

► O dabar – keli žodžiai apie jo knygą.

Ją sudaro trys skyriai – „Partokratinės imperijos agonija“; „Kaip į kitą krantą?“ ir „Miglinėjimas miglose“. Apie ką rašoma tuose skyriuose, nusako patys pavadinimai – TSRS agonija, kaip Lietuvai pasiekti laisvosios rinkos ekonomikos krantą ir kaip mes plaukiame į tą krantą, jei tiksliau – ne plaukiame, o plūduriuojame ton pusėn, politinių vėjų varomi...

Būdingas tiems laikams buvo TSRS respublikų veržimasis į ekonominį savarankiškumą. Autorius tai parodo labai kukliais skaičiais apie pertvarkos metais respublikose 100 tūkstančių gyventojų susikūrusius kooperatyvus iki 1988 m. liepos 1 d.

Šiandien visi mieliau priima tuos žmones, kurie žada, nors ir kitais žodžiais, tuoj pat užtikrinti aukštą pragyvenimo lygį ir kitas veltui dalijamas privilegijas. Tačiau tai arba sąmoninga apgaulė, arba, kas blogiausia, visiškas realybės nežinojimas ir nesupratimas.

Vidutiniškai *partokratinėje imperijoje* (TSRS) jų – 11,6; Estijoje – 39,1; Armėnijoje – 27,8; Lietuvoje – 25,2; Gruzijoje – 22,1; Latvijoje – 20,4; Moldavijoje – 15,5; Baltarusijoje – 13,7; Kirgizijoje – 13,7; RTFSR – 11,2; Ukrainoje – 10,3; Azerbaidžane – 9,5; Kazachijoje – 9,5; Tadžikijoje – 8,7; Turkmėnijoje – 7,7; Uzbekijoje – 7,0.

Kokios iš to skaičiaus išvados?

Užbėgdamas metams už akių, pasakysiu: kas tada energingiau veržėsi į ekonominį savarankiškumą, tas ir šiandien priekyje

– turiu galvoje Estiją, kuri mus lenkia visais ekonominiu ir politinio gyvenimo punktais.

J. Veselka iš tų aukščiau pateiktų skaičių darė skaudžią išvadą: „*Jeigu visoms sąjunginėms respublikoms būtų duota teisė kontroliuoti, kaip panaudojama bendra nacionalinių pajamų dalis, tai nebūtų vos ne kiekvieną dieną į kosmosą išvedami laivai, nereikėtų beveik dvigubai daugiau naikinti vidutinio nuotolio raketų, nereikėtų išvesti kariuomenės iš Afganistano, nebūtų iššvaistytos veltui lėšos dėl Sibiro upių krypties pakeitimo, nebūtų nurašomi dideli blogai numelioruoti nejuodžemio zonos žemės plotai, veiktų be pertrūkių Baikal-Amūro magistralė ir t.t.*“ („Kaip vadovauta – taip dirbta“, 1988)

Autorius nepatenkintas pertvarkos žingsniais respublikoje. Straipsnis „Ne iškabas keiskime, o darbo stilių“ baigiamas tokia išvada: „*Kiekvienai naujovei įgyvendinti reikia didelio atkaklumo ir didelės drąsos. O tam ryžtasi toli gražu ne dažnas. Bet kiek galima delsti, kiek galima dairytis į šalį? Už mus niekas kitas nepersitvarkys.*“

Autorius mato, kaip prie būsimos valdžios vairo veržiasi nekompetentingi, bet apskrūs politiniai vertelgos, kurie kraštui ir jo žmonėms nieko doro neduos, o taip yra todėl, kad: „*Šiandien visi mieliau priima tuos žmones, kurie žada, nors ir kitais žodžiais, tuoj pat užtikrinti aukštą pragyvenimo lygį ir kitas veltui dalijamas privilegijas. Tačiau tai arba sąmoninga apgaulė, arba, kas blogiausia, visiškas realybės nežinojimas ir nesupratimas. Jų pažadai yra tolygus kvietimas dalintis skanų, jau iškeptą didelį pyragą. Bėda, kad dar nėra šio pyrago ir dar niekas gerai nežino, kaip jį iškepti.*“ („Ekonomikos pertvarka ir asmenybė“. 1989)

Galiu pateikti ir daugiau tokių

citatų, pavyzdžiui: „*Norint ekonomiškai apsaugoti Lietuvos žmones, būtina arba santykiu 1:1 keisti rublius į litus, arba tartis su Maskva dėl rublių stiprinančių priemonių (kol jie kursuoja Lietuvoje). Pagaliau – jei bus tvirtesnis rublis, galima tvirtesnę litą įsivesti. Tačiau to nedaroma – matyt, laukiama, kol vieni prisiplėš turto, o dauguma dar labiau nuskurs. Nereikia meluoti, kad keičiant pinigų santykiu 1:10 ar 1:20, niekas nebus nuskriaustas. Tokia pinigų reforma būtų atviras valstybinis žmonių apvogimas, nes iš dešimties rublių devyni būtų atimti, o kainos po mėnesio kito padidėtų keleriopai ar netgi dešimteriopai. Beje, tik tarybiniai vadai tokį valstybinį žmonių apvogimą vadindavo pinigų reforma. Ne jau tęsime šitokią tradiciją nepriklausomoje Lietuvoje?*“ („Tarybiškai lietuviškas privatizavimas“, 1991)

Ir toliau: „*Tyliai leisdamas pardavinėti čekius, valstybė rodo savo bejėgiškumą, beje, ir tai, kad ji susipainiojo savo populistinėse, specifinėse ekonominės reformos nuostatose. Gaila, kad Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje yra tik vienas principingas tokio lietuviško privatizavimo oponentas – Vladas Terleckas. Iš 141 deputato – tik vienas!*“

Štai kodėl Lietuvos parlamentas prarado autoritetą ir, atrodo, prarado amžinai – kas kadenciją vis didesni ir didesni nuopuoliai...

Kada atsitiesime?

Ar apskritai dar atsitiesime, iki kaklo įklimpę į politinį mėšlą?

Mums sako: „Šitie Seimo rinkimai patys nesąžiningiausi per visą nepriklausomos Lietuvos istoriją – tokio masiško balsų pirkimo nėra buvę“.

Netiesa – yra buvę daug žiauriau. Mes juk į Europos Sąjungą įstojome už mainais į alų ir skalbimo priemonės gautus rinkėjų balsus. Sako, tas politinis biznis su valdančiąja Lietuvos klika „Maksimai“ kainavo ar ne milijoną litų.

Tai gal todėl Lietuvoje nebeliko mažųjų maisto prekių parduotuvių, tai gal todėl Lietuvoje nuolat auga maisto produktų kainos, tai gal todėl Vilniuje pienas vos ne dvigubai brangesnis, nei atvežtas iš Vokietijos, tai gal todėl Lietuvoje nėra Vakarų valstybių parduotuvių, kurios konkuruotų su vietiniais gobšuoiais ir plėšikais?

O jei žvilgtretume į tuose prekybos centruose dirbančių eilinių žmonių atlyginimus? Oficialiai, girdėjau, jie gauna minimumą, iš kurio neįmanoma pragyventi, tad valstybė jiems moka visokias kompensacijas kaip skurdžiams...

Bet grįžkime prie knygos.

Ji prasideda Lietuvos ekonominio persitvarkymo pradžia ir baigiasi tos išpūdingos pražios kulminaciniu tašku arba skaudžia pabaiga – arogantiškosios konservatorių valdžios šūvais į nuskriaustus žmones prie Seimo per vadinamąjį kruvinąjį penktadienį...

J. Veselkos mintys po tos kruvinosios dienos: „*O žmonės atėjo į Nepriklausomybės aikštę pasitarti su valdžia, kaip sukurti Lietuvos valstybės socialinį modelį, koks yra Prancūzijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, Norvegijoje, Suomijoje ir kitose Europos Sąjungos valstybėse. Kas gali būti prieš tokį norą? Tauta nori, kad jos balsas būtų girdimas ir išgirstas. O jei jis neišgirstas ir jo nenorima išgirsti, tai ponai turi viešai prisipažinti vieną dalyką – nemokame valdyti valstybės.*“

Iki istorinio penktadienio mane buvo apėmęs juodas pesimizmas – Lietuvai skirtas prūsų likimas. Bet mitingas parodė, kad žmonės jau pradeda jausti savo vertę ir imasi atsakomybės už Tautos ir valstybės likimą. Tie žmonės neieško užsieniuose šiltų vietų, jie nori gyventi čia – Lietuvoje, nes čia jų žemė, čia jų tėvų kapai, toji gimtoji žemė prieglaus ir jų kaulelius.

Tik jie nori matyti kitokią Lietuvą. Tai džiugina, ir aš tuo džiaugiuosi. Visa kita yra dirbtinės putos...

O gal tas mano džiaugsmas priešlaikinis? Gal ir po pralieto kraujo bus tas pats? Tik valdžia švęs eilinę pergalę prieš tamsiąsias krašto jėgas?

Tada Lietuvai neliks nieko kito kaip išsivaikščioti po margąjį pasaulį.“ („Mes norime matyti kitokią Lietuvą“. 2009 01 19)

Ir Lietuva išsivaikščioja – mūsų jau mažiau nei trys milijonai. Ga-

Rankas sudėjęs
Veselkos prašau: nepailsk,
pražilk, nuplik, bet gink tą
milijoną mūsų trobelninkų...
Tėvas Stanislovas

lima nesunkiai paskaičiuoti, kada Lietuvos nebeliks, jei ir toliau bus šitaip tvarkoma mūsų valstybė.

Bet mes norime ne tik matyti kitokią Lietuvą, sako autorius, mes norime gyventi kitiškoje Lietuvoje.

Ar tai pavyks padaryti po šitų rinkimų?

Abejoju.

Abejoju todėl, kad tautai per referendumą pasisakius prieš atominės elektrinės statybą, dar valdžios faktiškai nepaėmę politikieriai jau žada neklausyti tautos balso.

Todėl abejoju, labai abejoju, ar kas keisis – jau patys rinkimai rodo, kad niekas nesikeis, nes niekas nesikeičia...

Bet grįžkime prie knygos, kuri, gaila, išėjo tik anglų kalba, taigi ne lietuviui.

Knygos moto – Tėvo Stanislovo žodžiai, pasakyti per Lietuvos televiziją 1991 m. lapkričio 14 d. vėlų vakarą: „Rankas sudėjęs Veselkos prašau: nepailsk, pražilk, nuplik, bet gink tą milijoną mūsų trobelninkų...“

Toks Tėvo Stanislovo priesakas ekonomikos mokslų daktarui J. Veselkai. Taigi galvok, Juliau, apie žmogų.

Tačiau tie Tėvo Stanislovo spontaniškai ištarti žodžiai, mano

galva, yra skirti ir visam Lietuvos politiniam ir ekonominiam elitui – priimant bet kokius politinius ir ekonominius sprendimus galvoti apie žmogų, taigi į gyvenimo realijas žvelgti paprasto žmogaus akimis...

Toks labai paprastas ir labai sudėtingas priesakas, kuris per visus dvidešimt nepriklausomybės metų Lietuvoje buvo žiauriai ignoruojamas.

Jei mūsų politinis elitai būtų galvojęs apie žmogų, tai mes jau turėtume per mūsų žemes, o ne Baltijos dugnu nutiestas „Šiaurės srauto“ dujotiekių trasas, kurios į mūsų biudžetą be jokių rūpesčių neštų milijonus, o gal ir milijardus litų – aš jau nekalbu apie dujų kainas vartotojams.

Jei mūsų politinis elitai būtų žiūrėjęs į žmogų, tai šiandien į lietuvišką „Mažeikių naftą“ „Draugystės“ naftotiekiu tekėtų nafta, o į mūsų valstybės biudžetą – milijardai litų, kuriuos gautume už nacionalinį benziną, mazutą, gazolį ir taip toliau.

Jei mūsų politinis elitai būtų žiūrėjęs į žmogų, tai šiandien mums ir toliau pigiausią elektros energiją (šeši centai už kilovatvalandę) tiekėtų senoji Ignalinos atominė elektrinė, o mūsų geografinis regionas – Lietuva, Baltarusija, Lenkija ir Kaliningrado sritis – šiandien ir ateityje nebūtų padarytas pavojingiausia gyventi teritorija, kurioje veiks net penkios atominės elektrinės – baltarusių, rusų, dvi lenkų ir, žinoma, japoniškoji mūsiskė, taigi tautiška...

Ir jei viena iš jų bent sykį driokstels?

Lietuvos, galima sakyti, nebeliks.

Tai mūsų ir Europos Sąjungos politinio elito suokalbis prieš mus, Lietuvos žmones, ir tasai suokalbis vien mums, lietuviams, kainuos milijardus litų arba skola iki mūsų valstybės gyvenimo pabaigos...

Tai ir yra prarastoji Lietuva. ■

Kaip atsiranda blogi santykiai

Petras MARCINKEVIČIUS

Labai daug reiškinių rodo, kad Lietuvoje pašliję šeimos ir visuomeniniai, ypač gamybiniai, santykiai, kad ir patys žmonės greitai degraduoja. Tie reiškiniai beveik visiems žinomi, kai kuriuos dar kartą paminėsiu: labai didelis socialinis neteisingumas, nedarbas, skurdas ir priverstinė emigracija; daug nelaimingų atsitikimų, savižudybių, skrybų ir konfliktų šeimose; plinta ligos, narkomanija, alkoholizmas, daug ligotų žmonių, mažas natūralus gyventojų prieaugis, sparčiai mažėja nuolatinių valstybės gyventojų; pasiligojo ir valstybės teisinė sistema.

Bet kurios valstybės ar valstybių sąjungos gyvenime svarbiausias vaidmuo tenka valdymo ir gamybos priemonių nuosavybės formoms, atitinkamai valstybės teisei sistemai, nes visa tai yra svarbiausi veiksniai, kurie formuoja šeimos ir visuomeninius santykius, ypač gamybinius. Žmonių santykiams didelę įtaką taip pat daro kitų valstybių įvairi veikla, valstybės istorinis paveldas, papročiai, tradicijos, o ypač žmonių moralės ir visos psichikos būklė.

Tam tikrus šeimos ir visuomeninius, ypač gamybinius, santykius kiekviena karta paprastai paveldi iš prieš juos gyvenusių žmonių kartų. Mūsų patirtame socializme šeimos ir visuomeninių santykių pagrindą sudarė tokia valstybės teisinė sistema, kuri buvo nukreipta stiprinti centralizuotą valdymą ir vadinamąją visuomeninę gamybos priemonių nuosavybę. Valdžios institucijų veiklos moralinį pagrindą sudarė ne bendros visų žmonių moralės normos, bet ištikimybė

socializmo ir komunizmo idealams, o tuos idealus kūrė ir tobulino aukščiausios valstybės valdymo institucijos ir jų aplinka, nes jie buvo tuo suinteresuoti. Taip formavosi neklystančiųjų valdymas, jų siekis buvo kaip galima ilgiau užimti įvairiausias valstybės valdy-

Norint sukurti žmoniškus šeimos ir visuomeninius, ypač gamybinius, santykius, būtina, kad įstatymai, programos ir kiti svarbūs dokumentai neprieštarautų bendroms žmonių moralės normoms.

mo aukštumas. Apie neklystančius socializmo ir komunizmo statytojų vadovus palengva telkėsi pataikūnai, karjeristai, veidmainiai, savanaudžiai ir kiti labai žemos moralės veikėjai. Keičiantis kartoms, tokia valdymo sistema sudarė galimybę tiems, kurie dalyvavo valdyme, su didėjančiu pagreičiu savivaliauti ir degraduoti. Tai žalojo ir visų valstybės gyventojų moralę ir psichiką, ardė pačią valstybę.

Žlugus socializmui, šeimos ir visuomeniniuose santykiuose vis labiau ėmė dominuoti įvairiausi egoistiniai konkurenciniai geisimai, kurie turi lemiamą reikšmę visų gyventojų moralei ir psichikai. Taip iš veikėjų, anksčiau viešai prisiekinėjusių ištikimybę socializmo ir komunizmo idėjoms, radosi kapitalizmo garbintojų, jie sugebėjo pasidalinti ir iššvaistyti turtą, sukurtą socialistinėje sistemoje prievartiniu darbu.

Kapitalizmo garbintojai pradėjo reformas, kuriomis šalyje buvo

įtvirtinti egoistiniai konkurenciniai šeimos ir visuomeniniai, ypač gamybiniai, santykiai ir privati nuosavybė, nes tai buvo labai naudinga esantiems valdžioje. Buvo sukurta valstybės teisinė sistema, kuri turėjo įtvirtinti ne tik reformatorių valdžią, bet ir iš reformuoto valstybės ūkio gauti kuo didesnę asmeninę ir grupinę naudą, tuo pačiu darant žalą kitiems valstybės gyventojams. Kad pateisintų savo veiklą, reformatoriai labai plačiai naudojo ir tebenaudoja įvairias melo, veidmainystės, šmeižto formas, iškeldami laisvės, demokratijos ir valstybės nepriklausomybės lozungus. Iš tikrųjų už tų lozungų slėpėsi laisvė daugiausia patiems reformatoriams.

Nagrinėdami šeimos ir visuomeninius santykius socializme ir kapitalizme, atrasime, kad jie tampa blogi tada, kai valstybės valdymo klausimus ima spręsti žmonės su labai stipriai degradavusia morale. Jie stengiasi sukurti ir sukuria tokią valstybės teisinę sistemą, kuri įtvirtina šeimos ir visos valstybės gyvenime egoistinius – konkurencinius santykius, kokie dominuoja žvėrių santykiuose: kas stipresnis – tas ir teisis. Ši problema labai sena. Kas domisi istorine literatūra, gerai žino, kad vergovės, feodalizmo, kapitalizmo ir socializmo laikais buvo ir yra nemažai žmonių, kurie nuoširdžiai norėjo ir siekė, kad visi žmonės gyventų žmoniškiau, tačiau jų siekiai, nors ir duodavo tam tikrą rezultatą, tačiau iš esmės nepakeisdavo žmonių gyvenimo.

Lietuvoje reformatoriai garbino ir įgyvendino egoistinius – konkurencinius šeimos ir visuomeninius santykius, tačiau labai greitai pateko į visos valstybės moralės kri-

zę, kuri jau peraugo į ekonominę, teisingumo ir visuotinę krizę. Valdžia ir jos aplinka jau nebesugeba išspręsti nė vieno visos valstybės gyvenimui aktualaus klausimo. Todėl, kad gėdingai neišnyktume, visi valstybės gyventojai turime sutelkti pastangas dėl iš tiesų žmoniškos valstybės sukūrimo.

Siekdami nekartoti praeities klaidų, turime prisiminti, kad labai seniai, matriarchato laikais, buvo rotacinis valdymas, grupinė gamybos priemonių nuosavybė, o teisinė sistema, kuri tiesiogiai reguliavo žmonių tarpusavio santykius, buvo pagrįsta visų žmonių moralės normomis, kurių formulavimas tobulėjo, tačiau esmė išliko nuo tų laikų nepakitusi: nemeluok, nevok, nepaleistuvauk, nežudyk, gerbk savo motiną ir tėvą, savo tėvynę, negeisk kitų žmonių bet kokios prievartinės priklausomybės ir kitų žmonių teisėtai įgyto turto. Taigi, mes turime bendras ryškias gaires, kaip reikia kurti žmonišką orų gyvenimą valstybės piliečiams. Tačiau pirmi sunkumai iškils, kai teks šias bendras nuostatas įdiegti į gyvenimą.

Norint, kad bendros žmonių moralės normos būtų veiksmingos, pirminę žmonių grupę turėtų sudaryti apie 20 šeimų, nes tik tada kiekvienas grupės narys gali būti matomas, kad kiti galėtų spręsti ar jis gerbia ir vykdo moralės normas ir kad galėtų daryti jam atitinkamą poveikį.

Pradžioje dėl grupinės gamybos priemonių nuosavybės iškils daug problemų, nes yra daug žmonių, kurių psichika pažeista egoistinių geismų, todėl jie bendrai su kitais žmonėmis dirbti negali. Tokiems asmenims teks leisti turėti privačią gamybos priemonių, su tam tikrais apribojimais, nuosavybę.

Iš esmės teks pakeisti įstatymų kūrimo ir priėmimo tvarką. Kapitalizme ir socializme išrenkami tie asmenys, kurie žada, o tik po to kuria ir priima įstatymus. Ateityje

reikėtų sudaryti sąlygas, kad bet kuris valstybės gyventojas galėtų sukurti įstatymo ar programos projektą, jį pateikti apsvarstyti tai grupei, kurioje dirba, o tada projektą turėtų apsvarstyti apylinkės, rajono, miesto, apskrities ir visos valstybės gyventojai. Jie ir turėtų spręsti, pritarti projektui ar ne, o autorius turėtų turėti galimybę viešai įrodyti, kokią dorovinę naudą valstybė turės iš jo kūrybos, jeigu ją įgyvendins. Jeigu dauguma pritaro, tai toks žmogus turėtų tam tikram laikui patekti į valstybės įstatymų leidybos instituciją.

Norint sukurti žmoniškus šeimos ir visuomeninius, ypač gamybinius, santykius, būtina, kad įstatymai, programos ir kiti svarbūs dokumentai neprieštarautų bendroms žmonių moralės normoms, ribotų bet kokias egoizmo pasireiškimų formas. Jeigu siekiami egoistinės naudos, už dokumentą balsuotų ir dauguma valstybės gyventojų, jie padarytų esminę klaidą, nes svarbiausias ir nepakeičiamas žmoniškos vertės kriterijus yra ne daugumos balsai, bet bendros žmonių moralės normos.

Viešai nenagrinėjama problema, kad žmogus iš pradžių gimsta kaip biologinė būtybė, o tik paskui kaip žmogus, nes motina ir tėvas ar kiti suaugę žmonės jį išmoko tam tikrų elgesio taisyklių, tam tikros tvarkos, išmoko kalbėti, vaikščioti, išmoko įvairių santykių su aplinka. Esminis žingsnis į tikro žmogaus gyvenimą yra jauno žmogaus pasirengimas savarankiškam gyvenimui, o tai jis gali pasiekti tik stebėdamas ir dalyvaudamas su motina ir tėvu jų darbe be jokių apribojimų, kaip kad būdavo socializme ar dabar esama kapitalizme. Vaikai, stebėdami ir dalyvaudami motinos ir tėvo darbe, įgytų valią, darbo saiką ir kaip galima įvairesnių darbų įgūdžių, nes nuo to labai priklauso būsimo jauno žmogaus orus gyvenimas. Suprantama, kad motina ir tėvas bei kiti grupės nariai, dirbda-

mi kartu su vaikais, turi gerbti tam tikrą darbo ir poilsio režimą, saiką ir saugų darbą, nes jeigu vaikas susižalotų ir taptų invalidas, niekas kitas, o tik jiems patiems teks juo rūpintis.

Egoistiniai santykiai įvairiais būdais slopina žmonių, ypač vaikų, visai valstybei naudingas kūrybines jėgas. Esant rotaciniam valdymui ir grupinei gamybos priemonių nuosavybei, vaikai, remdamiesi visos grupės parama, turės galimybę greičiau ir geriau realizuoti savo gebėjimus ir talentą tobulinti valdymą, gamybos priemones ir tų priemonių panaudojimą, kurti naujas technologijas, spręsti įvairias dorovės, darbo pasidalinimo, valstybės valdymo ir mokslo problemas.

Žmogus, sulaukęs tam tikro amžiaus, yra išleidžiamas į vadinamąjį užtarnautą poilsį. Daugeliu atveju tai reiškia, kad jis jau niekam nebereikalingas kaip žmogus. Jis lieka tik kaip biologinė būtybė, tai pagreitina jo ne tik kaip žmogaus, bet ir kaip biologinės būtybės mirtį. Esant rotaciniam valdymui ir grupinei gamybos priemonių nuosavybei, niekas žmogaus nevarys į užtarnautą poilsį, bet jis dirbs tiek, kiek pats norės. Jeigu jėgos neleis anksčiau dirbti darbo gerai atlikti, tai visa grupė galvos, kaip spręsti šią problemą, kad žmogus pirma laiko nebūtų nužudytas kaip žmogus, o paskui miręs apraudotas jau tik kaip biologinė būtybė. Esant žmoniškiems santykiams panašią problemą išspręsti galima nesunkiai. Pavyzdžiui silpnesnės sveikatos žmogus gali bendrauti su vaikais ir jaunimu, gali prižiūrėti dar silpnesnius žmones, gali užsiimti kūryba, gali tvarkyti aplinką, užsiimti visai grupei reikalinga veikla.

Rotacinio valdymo ir grupinės gamybos priemonių nuosavybės bei atitinkamos teisinės sistemos sukūrimas gali suformuoti žmoniškus šeimos ir visuomeninius santykius. ■

Lietuvos baltarusiai: artimi ir savi

Valentinas Stechas

V. Uznevičiaus nuotr.

Tęsiame rašinių ciklą apie mūsų šalies tautines mažumas. Šiame numeryje – pasakojimas apie baltarusius. Su šios tautos atstovais mus sieja keli šimtmečiai bendro gyvenimo vienoje valstybėje – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, ilgaamžiai kultūriniai, dvasiniai ryšiai. Žurnalistas Jonas Rumša kalbasi su Vilniaus baltarusių politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininku Valentinu Stechu.

– *Kalbėdami apie Lietuvos baltarusius, pirmiausia omenyje turime Vilnių. Kokią vietą užima Vilnius baltarusių istorijoje ir kultūroje?*

– Baltarusiai Vilniuje turi galias istorines ir kultūrinis tradicijas. XIII ir XIV amžių sandūroje Gedimino kalno papėdėje prie brastos per Vilnią kūrėsi stačiatikių priemiestis – *Civitas Ruthenica*, t. y. rusėnų miestas (rusėnai – slavų etnosas, davęs pradžią dabartinėms baltarusių ir iš dalies rusų bei ukrainiečių etninėms tautoms – aut. past.)

XIII-XVII a. Lietuvos visuomenėje ir kultūroje svarbų vaidmenį vaidino rusėnų kalba (senoji baltarusių kalba, kartais vadinama kanceliarine slavų kalba), tapusi oficialiąja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kalba.

Iš Prahos atsikėlęs į Vilnių švietėjas ir humanistas, vadinamas Vilniaus Gutenbergu ir baltarusių literatūros pradininku, Pranciškus Skoryna įkūrė čia spaustuve, kurioje 1522 m. išleido pirmąją LDK teritorijoje spausdintą knygą „Mažąją kelionių knygelę“.

XX a. pradžioje Vilnius buvo

vienas centrų, kur formavosi baltarusių nacija, plėtėsi nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas. Čia buvo leidžiami pirmieji baltarusių laikraščiai „Naša dolia“ („Mūsų dalia“), „Naša niva“ („Mūsų dirva“) ir kiti periodiniai leidiniai, spausdinamos baltarusiškos knygos, kūrėsi visuomeninės organizacijos.

Vilniuje įvairiu laiku gyveno, dirbo, kūrė daugelis baltarusių kultūros, mokslo, visuomenės veikėjų, rašytojų, poetų. Tai Janka Kupala, Maksimas Tankas (šiomet minimas jo gimimo šimtmetis – red.past.), Jakubas Kolasas, Maksimas Bahdanovičius, Pranciškus Bahuševičius, Uladzimiras Karatkevičius, Janas Čečotas, Alojiza Paškevič-Ciotka, Vaclavas Lastouskis ir kt.

– *Ar daug baltarusiškų pėdsakų galima rasti Vilniuje šiandien?*

– Dauguma baltarusių kultūros ir istorijos objektų Vilniuje beveik išnyko arba buvo perstatyta – cerkvės, vienuolynai, prekyvietės, amatininkų cechai ir dirbtuvės, gyvenamieji namai, dvasininkų, pirklių bei dvarininkų rezidencijos ir kt.

Ne vieno žymaus baltarusio gyvenimas ir veikla Vilniuje įamžinti

atminimo lentose.

P. Skoryną primena ant sostinės Didžiojoje gatvėje namo, pažymėto 19-uju numeriu, esanti atminimo lenta. Jo vardu Vilniuje pavadinta vidurinė mokykla baltarusių mokomąja kalba ir gatvė.

Atminimo lentose pagerbti Kosto Kalinausko, Branislavo Taraškevičiaus, Maksimo Hareckio, Vaclavo Lastouskio, Natalijos Arsenjevovos vardai.

Vilniuje yra Jankos Kupalos gatvė ir atminimo lenta.

Manome, kad reiktų įamžinti ir kito baltarusių literatūros klasiko Jakubo Kolaso vardą. Sostinės valdžia neprieštarauja tokiam žingsniui. Jai sutikus prieš trejus metus buvo įkurtas J. Kolaso kultūros centras ir skirtas jam statyti žemės sklypas Pavilnyje, kur buvo baltarusių liaudies poeto žmonos Marijos Kamenskajos namas. Tačiau ar baltarusių bendruomenė sulauks šio Centro, nes statyba iki šiol dar nepradėta.

– *Kokia buvo baltarusių padėtis tarpukario Lietuvoje?*

– Lietuvos valstybė nuo pirmųjų savo gyvavimo dienų, be kitų nea-

Atminimo lenta baltarusių švietėjui ir spaustuvininkui Pranciškui Skorynai

tidėliotinių uždavinių, ėmėsi spręsti ir tautinių mažumų klausimus. Be kita ko, 1918 m. lapkričio 11 d. Augustino Voldemaro sudarytoje vyriausybėje buvo ir du ministrai be portfelio, kuravę tuo metu tautinių mažumų – žydų ir gudų – reikalus. Gudų reikalų ministru be portfelio dirbo teisininkas Juozapas Varonka, vėliau – Dominykas Simaška.

Ministrų be portfelio postai išliko maždaug iki 1924 m.

Tarpukariu laikinojoje sostinėje veikė Lietuvos baltarusių tautinė sąjunga, baltarusių centras, klubas „Belaruskaja chata“ („Baltarusių gryčia“), kultūros ir švietimo draugija, turėjusi savo skyrius Merkinėje ir Vievyje. Buvo leidžiamas mėnesinis mokslo ir literatūros žurnalas „Krivič“, dirbo baltarusių liaudies universitetas.

– *Grižkime į mūsų laikus. Kiek Lietuvoje gyvena baltarusių?*

– Lietuvoje šiuo metu gyvena 40,2 tūkst. arba 1,3 proc. baltarusių tautybės žmonių. Tai trečioji pagal gyventojų skaičių, po lenkų ir rusų, tautinė bendruomenė mūsų šalyje. Baltarusiai tradiciškai daugiausia telkiasi Pietryčių Lietuvoje, Vilniuje. Tačiau jų gyvenama ir kituose didžiuosiuose miestuose – Kaune,

Klaipėdoje, Šiauliuose, Visagine.

– *Ką galėtumėte pasakyti apie baltarusių kultūrinę veiklą?*

– Pirmoji baltarusių visuomeninė organizacija Lietuvoje buvo baltarusių liaudies kūrybos mylėtojų klubas „Siabryna“, įsikūręs 1988 m. Klubas gyvuoja ir šiandien, jo ansamblis koncertuoja įvairiose šalies vietose, užsienyje. Ansamblio repertuare – baltarusių liaudies dainos ir melodijos.

Šiuo metu Lietuvoje yra apie dvidešimt baltarusių visuomeninių organizacijų, įsikūrusių Vilniuje, Visagine, Šalčininkuose, Druskininkuose, Kaune, Klaipėdoje ir kt. Jų veiklą koordinuoja Lietuvos gudų visuomeninių organizacijų susivienijimas, kuriam ilgus metus vadovavo šviesaus atminimo Leonidas Muraška.

L. Muraška ne vienai klasikinei muzikos mylėtojų kartai buvo žinomas kaip operos dainininkas. Pokario metais atvykęs iš Baltarusijos į Vilnių studijuoti konservatorijoje,

L. Muraška visą savo gyvenimą susiejo su Lietuva. Mes, baltarusiai, jį prisimename kaip žmogų, kuris daug padarė, kad būtų telkiama baltarusių bendruomenė, puoselėjamas baltarusių istorinis-kultūrinis paveldas, kultūra, kalba, tradicijos ir papročiai, stiprinami ryšiai su etnine tėvyne. L. Muraškai vadovaujant tapo tradiciniai kasmet rengiami baltarusių dainos festivaliai, pažymimos baltarusių tautos istorinės datos.

Mūsų meno kolektyvai dalyvauja Lietuvos tautų festivalyje „Kultūrų tiltai“, tarptautiniuose konkursuose ir festivaliuose.

Visagine ir Šalčininkuose veikia baltarusių kultūros centrai.

Kaip lietuviai švenčia Jonines, taip baltarusiai pažymi Kupolės šventę, kuri, kaip ir Joninės, apipinta įvairiomis legendomis, padavimais, papročiais ir pranašystėmis.

– *Vilniuje veikia P. Skorynos vidurinė mokykla. Kokia jos istorija?*

– Sostinės Karoliniškių mikro- ▶

Vilniaus P. Skorynos vidurinės mokyklos moksleivių ansamblis V. Uznevičiaus nuotr.

► rajone buvusiame vaikų darželyje įsikūrusi baltarusiška mokykla po poros metų švęs savo veiklos dvidešimtmetį. Ji yra buvusios baltarusių gimnazijos, veikusios Vilniuje nuo 1919 m. iki 1944 m., tęsėja. 1919 m. sausio 4 d. švietimo ministras Mykolas Biržiška pasirašė įsakymą dėl šios gimnazijos įsteigimo, o vasario 1 d. joje prasidėjo užsiėmimai.

Ši mokykla įstaiga davė pasauliui nemažai ryškių asmenybių. Daugelis vėliau žinomų baltarusių rašytojų, poetų, mokslininkų, menininkų, medikų baigė Vilniaus baltarusių gimnaziją arba joje dirbo. Čia dėstė baltarusių literatūros klasikai Maksimas Tankas ir Maksimas Hareckis, direktoriumi dirbo Borisas Kitas.

B. Kitas – pasaulinio garso mokslininkas astronautikos srityje, fizikas, chemikas, Merlendo universiteto (JAV) profesorius, dirbęs NASA centre, daugelio tarptautinių akademijų narys, tarptautinių

premių laureatas. Šiuo metu jis gyvena Vokietijoje. Buvusiam vilniečiui šiemet sukako šimtas dveji metai.

Šiandieninė mokykla taip pat turi kuo didžiulis. Daugelį metų jai vadovauja energinga direktorė Galina Sivolova. Tai viena geriausių tautinių mažumų mokyklų. Čia puikios mokymosi sąlygos. Prieš porą metų mokykla renovuota.

Baltarusijos švietimo ministerija 2011 m. mokyklai įteikė Garbės raštą už baltarusių kalbos ir tradicijų puoselėjimą.

Svarbią švietimo ir kultūros misiją atlieka Lietuvos edukologijos universitete veikiantis Baltarusių kalbos, literatūros ir etnokultūros centras. Jo mokslo darbuotojai tiria baltarusių kultūrą Lietuvoje, XX a. pradžios baltarusių ir lietuvių literatūrinius ryšius, skaito pranešimus tarptautinėse konferencijose, spausdina straipsnius moksliniuose žurnaluose.

– Lietuvos baltarusiai ne kartą kėlė klausimą dėl Ivano Luckevičiaus muziejaus atkūrimo. Koks tai buvo muziejus?

– Vilniaus baltarusių I. Luckevičiaus istorijos-etno-

grafijos muziejus buvo įkurtas šio baltarusių etnografo ir archeologo privačios kolekcijos pagrindu 1921 m. Jame buvo penkios ekspozicijos salės, archyvas, biblioteka. Tarp muziejaus eksponatų buvo ikonų, ranka rašytų knygų, Mindaugo antspaudas, P. Skorynos Prahėje išleistas biblijos, LDK statuto kai kurie egzemplioriai. Vertingas kolekcijas sudarė kilimai, ginklai, baltarusių liaudies muzikos instrumentai, senoviniai drabužiai, gobelenai ir kt.

1944 metai muziejui buvo pragaištingi. Jų pradžioje naciai privertė išsikraustyti į kitas patalpas, o metų pabaigoje jau tarybinė valdžia muziejų uždarė. Dalis eksponatų išvežta į Minską, Maskvą, o didesnioji – perduota Lietuvos muziejams, archyvams, bibliotekoms ir saugykloms.

Baltarusiai ne kartą įvairiose valdžios institucijose ir netgi tarptautiniu lygiu kėlė klausimą dėl muziejaus atkūrimo. Deja, kol kas mūsų pastangos rezultatų nedavė.

– Lietuvos baltarusiai turi labai palankias sąlygas palaikyti ryšius su savo etnine tėvyne – už kelių dešimčių kilometrų nuo Vilniaus jau Baltarusija. Kaip išnaudojamos šios galimybės?

– Iš tikrųjų Baltarusija ranka pasiekama. Daugelis mūsų ten turi giminaičių, draugų, palaidotų artimų žmonių. Tačiau didele kliūtimi kelyje į kaimyninę šalį yra vizų režimas tarp dviejų šalių.

Praėjo jau dveji metai, kai tarp Lietuvos ir Baltarusijos buvo pasirašytas susitarimas dėl paprastesnio sienos perėjimo pasienio gyventojams. Pernai Seimas ratifikavo šį susitarimą. Minskas taip pat ne vieną kartą deklaravo savo gerus ketinimus. Tačiau toliau gražių žodžių reikalai nepajudėjo.

Tai apsunkina abiejų šalių piliečiams galimybes keliauti, trukdo turizmui, ekonominiams ir kultūriniais ryšiams. ■

XX a. pradžioje Vilniuje ėjo daug baltarusiškų laikraščių
M. Markevičiaus koliažas

Bendros istorijos pėdsakai Baltarusijoje

Gardinas

Miro pilis

Lyda

Krėvos pilis

Kruvinoji Marcinkonių diena

Netoliese dzūkų kaimo Marcinkonių, kitoje geležinkelio pusėje, tyvuliuoja Kastinio ežeras. Tai mėgstama kaimiečių poilsio vieta. Ežeras ir jo pakrantės mena ir kitas, baisios ir skausmingos praeities dienas, kai čia prieš daugelį metų liejosi nekaltų ir beginklių buvusių šio kaimo gyventojų kraujas.

Sigitas SINKEVIČIUS

Šį rudenį – lapkričio 2 dieną – sukaks lygiai septyniasdešimt metų, kai fašistiniai budeliai Marcinkonių kaime, buvusio žydų geto teritorijoje bei jo prieigose, nužudė 132 žydų tautybės žmones. Dauguma jų – vyrai ir moterys, vaikai ir seneliai – iki karo su šeimomis gyveno Marcinkonyse. Tos pačios žudynių dienos pavakary nužudytųjų kūnai buvo suvežti į vakarinį, vos už keliasdešimt metrų nuo Kastinio ežero, miško pakraštį ir palaidoti bendrame kape. Aukų palaikai čia ilsisi iki šiolei.

Gūdi tai vieta. Nedidelėje, tvora aptvortoje miško aikštelėje, nėra atskirų kapų, įprastų matyti kapinėse. Vientisa tvora apjuostoji aikštelė – tai bendras kapas, kuriame amžinam poilsiui suguldytos žydų genocido aukos. Jų ramybę tarsi sargybiniai saugo šimtametės pušys bei keturios jaunos liepaitės, savo ošimu tarsi pagerbdamos aukų atminimą ir ramybę. Tragediją primena ir kuklus juodo marmuro paminklas, kuriame užrašai lietuvių ir žydų kalbomis byloja apie aukas ir budelius.

Kas buvo tie budeliai, žudę beginklius, iki šiol nebuvo žinoma, apie juos niekur nebuvo skelbta. Bet laikas bei archyvuose surasti dokumentai leido atskleisti šį paslapties šydą ir demaskuoti žudikus jų pačių autentiškais parodymais apie tai. Baltarusijoje, valsytbiniam Gardino srities archyve,

yra saugojami žudikų rašyti bei apklausos metu duoti paaiškinimai savo aukščiau stovintiems vokiečių okupacinės valdžios pareigūnams dar tą pačią dieną po žudynių – 1942 metų lapkričio 2 dieną ir lapkričio 6 dieną, praėjus keturioms dienoms po žudynių. Šie parodymai, išdėstyti labai smulkiai, leidžia atkurti ir patikslinti ne tik žudynių aplinkybes, jų vietą ir eigą, bet ir aukų skaičių. Siaubas ima juos skaitant. Su koku cinišku pedantizmu, be jokio apgailestavimo dėl nekaltai išžudytų beginklių žmonių budeliai dėsto apie savo ir kitų akcijos dalyvių veiklą tą dieną.

Iki karo Marcinkonyse, daugiausia aplinkui geležinkelio stotį, gyveno daugiau nei trisdešimt žydų tautybės šeimų. Jie turėjo 8 ar 9 parduotuves, restoraną, kavinę, nakvynės namus. Kiti užsiiminėjo amatais, miško gėrybių perdirbimu ir prekyba Vilniuje, Gardine ir kitur, prekiaavo mediena,

Karo aidas pasiekė Marcinkonis 1939 metų rudenį, fašistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją. Netrukus čia atplūdo pabėgėlių iš Lenkijos banga... Iki tol, beveik dvidešimt metų, Marcinkonyse, kaip ir visame Vilniaus krašte, šeiminkavo lenkai, ponų Lenkijai atplėšus šį kraštą nuo Lietuvos. Netrukus po Vokietijos-Lenkijos karo pradžios Vilniaus krašte, taip pat ir Marcinkonyse, juos perdavus Lietuvai, po dviejų su viršum dešimtmečių buvo atkurta Lietuvos civilinė valdžia.

Taikus gyvenimas tęsėsi neilgai...

1941 m. birželio 22 d. ankstyvą rytą Marcinkonis sudrebino bombų sprogimai... Degė namai geležinkelio stoties rajone... Neilgai trukus Marcinkonyse jau šeiminkavo vokiečiai, išbuvę čia iki 1944 metų vasaros. Marcinkonys, kaip ir kitos šio krašto vietovės, įėjusios į Lenkijos prieškarį okupuotas teritorijas, kaip antai Gardinas, Druskininkai, Pariečė ir kitos gyvenvietės šiame krašte, tapo Vokietijos reichso dalimi. Marcinkonyse buvo dislokuoti ir veikė pasienio ir muitinės kontrolės punktų postai, egzistavo tarpvalstybinė siena, ėjusi Nemuno-Merkio-Ūlos upėmis su griežta jos kontrole. Šioje (Reicho) teritorijoje cirkuliavo tvirta Vokietijos pinigų valiuta – reichsmarkės, visame vadinamajame pasienio ruože buvo vykdoma griežta judėjimo kontrolė. Norintieji aplankyti savo artimuosius, gyvenusius kitame Ūlos ar Merkio krante, arba su reikalais nuvykti toliau į okupuotos Lietuvos teritoriją, turėjo vykti tik per pasienio kontrolės punktus, prieš tai apsirūpinę tam reikalingais leidimais. Marcinkonyse, kaip ir kitose šio krašto gyvenvietėse, kur tik gyveno žydai, egzistavo kitokia, daug liberalesnė jų atžvilgiu, administracinė tvarka negu likusioje okupuotos Lietuvos teritorijoje. Kurį laiką žmonės čia gyveno savo namuose, vokiečiai daug mažiau varžė jų judėjimo laisvę, išskyrus tai, kad žydai privalėjo vaikščioti su prisiūtomis ant viršutinių rūbų geltonos spalvos

nustatyto dydžio šešiakampėmis žvaigždėmis. 1941 m. rudenį visi žydai buvo perkelti ir privalėjo gyventi geto teritorijoje. Visi marcinkoniškiai, gyvenę rytinėje kaimo pusėje, nuo geležinkelio stoties iki pat miško, nuo to laiko buvo išvaryti iš savo sodybų, o jų namuose apgyvendinti žydai. Visa geto teritorija buvo aptvarta aukšta tvora su spygliuota viela. Kiekvienoje iš visų penkiolikos sodybų buvo apgyvendinta po tris-keturias žydų šeimas. Iš geto gyventojų vokiečiai paskyrė tarybą, o jai vadovauti pavedė Arkei Karbauskiui (arba Korbauskiui, jo pavardės patikslinti nepavyko – aut.). Į jo pareigas įėjo vidaus tvarkos palaikymas geto teritorijoje bei žmonių judėjimo kontrolės užtikrinimas, jų skirstymas į darbus pagal okupantų nurodymus.

Nuo pat geto įkūrimo iki tos lemtingos 1942 m. lapkričio 2 dienos getas nebuvo saugomas. Vidaus teritorijoje bei išorėje tvarką palaikė jo gyventojai. Tiesa, gete gyvenančių žmonių padaugėjo beveik dvigubai. Mat 1941 m. vasaros pabaigoje bei rudenį okupuotoje Lietuvos teritorijoje prasidėjus masinėms žydų žudynėms, į Marcinkonis, pas čia gyvenusius gimines bei pažįstamus, slapta, gelbėdamiesi nuo okupantų represijų, iš Kauno, Alytaus, Daugų, Varėnos, Merkinės ir kitur atbėgo daug žydų, radusių čia šiojį tokį prieglobstį. Beveik visi jie, likę beturčiais, neturėdami lėšų savo egzistavimui, slapta kartu su geto gyventojais vaikščiojo po artimiausius kaimus ir gyvenvietes, elgetavo, mainė į maisto produktus su savimi turėtus vertingesnius daiktus...

Toks gyvenimas Marcinkonių žydų gete tęsėsi iki kruvinosios tragedijos – 1942 m. lapkričio 2 d. ankstyvo ryto, kai jo teritoriją apsupo ginkluoti atėjūnai ir pasėjo čia mirtį... Beveik iki pusiaudienio geto teritorijoje budeliai žudė žmones... Pasigirdus pirmiesiems šūviams, jų aidas pasiekė ir geto kaimynystėje esančioje medžio apdirbimo įmo-

nėje dirbusius marcinkoniškius. Jie matė, o vėliau ir papasakojo apie patirtą tą dieną siaubą. Daugelyje vietų getą supusi lentinė tvora išvirto, o pro atsivėrusias joje angas žmonės bėgo miško link. Bet ne visiems buvo lemta jį pasiekti – daugelis krito kulų pakirsti pusiaukelėje, kiti jo prieigose... Nutilus šūviams geto išorėje, keletą valandų jie dar girdėjosi jo teritorijoje. Jie tai trumpam nutildavo, tai vėl su intensyvumu atsinaujindavo, lydimi pavienių duslių granatų sprogimų. Iš lentpjūvės buvo matyti, kaip budeliai vaikšto po teritoriją, šaudė į sužeistuosius, krečia sodybose esančius gyvenamuosius ir ūkinius pastatus...

Tos pačios dienos pavakary, kai vėl įsivyravo tylą, per prievartą suvaryti marcinkoniškiai vakarinėje ežero pusėje iškastoje duobėje palaidojo nekaltai nužudytuosius žmones... Marcinkonyse dar gyvi keletas šio kaimo gyventojų, kurie mena tą dieną vykusią tragediją.

Vargu ar būtų šiandien žinomos šios tragedijos aplinkybės ir jos eigos smulkmenos, jeigu ne vieno iš dalyvavusiųjų šioje akcijoje dalyvių raštas, dar tą pačią – lapkričio antrąją parašytas ir išsiųstas iš Marcinkonių į Gardiną apskrities komisariui. Štai ką apie žudynes parašė buvęs vokiečių okupacinės valdžios girininkas Marcinkonyse Lemanas (Lemano, taip pat ir kitų žudynių dalyvių parodymai versti iš vokiečių kalbos – aut.):

„Marcinkonių girininkija, 1942 m. lapkričio 2.

Gardino rajoniniam komisariui Liečia: Marcinkonių geto evakuaciją

Nežiūrint į tai, kad Marcinkonių girininkijoje dirba tik du vokiečių tarnautojai, aš kartu su savo eiguliu Gemmeru, vykdydamas apskrities komisaro įsakymą apie tarnybos vykdymą ekstra atvejais, turėjau dalyvauti žydų geto evakuacijoje. Muitinės komisariato ir šitos užduoties buvo atleisti. Mes

dalyvavome šioje akcijoje. Aš laiku savo pareiga informuoti Jus apie įvykius gete, kuriuos aš pats išgyvenau. Laikantis visiškos konspiracijos, ryte, 5-tą valandą, mes, apie 15 žmonių vokiečių piliečių, apsupome getą. Žydai apie tai neturėjo jokio supratimo. Išaušus rytui kai kuriems bandymams pabėgti buvo lengvai užkirstas kelias be ginklo panaudojimo. Po to, kai žydų tarybai buvo pranešta žinia apie būsimą evakuaciją, visi žydai ramiai, laikydamiesi disciplinos, susirinko prie pagrindinio išėjimo iš geto. Ten stovėjo du žandarmerijos tarnautojai, kurių vienas buvo vyr. vachmistras Vitkė iš Sobakincų kaimo (dabar Pervomaiskas, Gardino sritis – aut.), kuris vadovavo šiai operacijai. Staiga, be jokios priežasties, abu žandarai atidengė ugnį iš automato ir karabino į tankiai stovėjusių žmonių minią. Visi žydai metėsi bėgti į visas puses, palikdami užmuštus ir sužeistus. Vejami paniškos baimės, kai kurie žydai pabandė pabėgti pro tvorą įvairiose vietose, tačiau juos pasitiko šūviais išorėje stovėję sargybiniai. Vėl atsirado žuvusių ir sužeistų. Nežiūrint į tai, bendroje suirutėje ir esant mažam skaičiui sargybinių, didelei daliai žydų pavyko pabėgti į artimą mišką.

Likusieji gete žydai išsislaptė savo namuose, o vėliau galėjo būti evakuoti be didesnių incidentų.

Mano įsitikinimu, visas šaudymas, kurio metu visų pirma mes, vokiečiai, buvom patekę į didelį pavojų, buvo beprasmiškas ir be pateisinamos priežasties. Apskrities komisaras Čapons nedalyvavo šaudymo metu, nes jis dar iki to išėjo iš geto.

Kada įsivyravo ramybė, aš pasiėmiau savo eigulį Gemmerą, kuris muštynėse su žydais buvo smarkiai sužeistas, ir tikriausiai dar ilgai bus nedarbingas, parvedžiau jį į namus ir suteikiau medicininę pagalbą. Ryšium su tuo, kad girininkijoje nebuvo nė vieno tarnautojo, aš vėl pradėjau eiti savo tarnybines pareigas. Tuo labiau čia, Rytuose, ▶

► *ne mano, kaip girininkijos viršininko, pareiga žudyti žydus“.*

Po rašto tekstu yra fašistinis šūkis „Hail Hitler“ ir parašyta „Leman“.

Ant šito paties rašto yra Lemano ranka padarytas prierasas lapkričio 7 d.: „Aš neatsisakau nuo savo parodymų ir šiandien pareiškiu, kad jie yra tikri. Aš buvau maždaug už 350 metrų nuo įėjimo į getą ir pats galėjau stebėti visus įvykius“.

Šis pranešimas atsirado, matyt, tik po to, kai Lemano raporto pagrindu lapkričio 6 d. buvo atliktas tarnybinis patikrinimas, kurio metu buvo apklausti kai kurie kruvinoje akcijoje dalyvavę asmenys ir, vertinant jų parodymus, pateisinę savo ir sėbrų kruviną veiklą tą dieną.

Visų tų parodymų fone savo cinišku atvirumu išsiskiria tuo metu dislokuoto Sobakincuose žandarų (esesininkų) poskyrio viršininko, vyr. vachmistro Vitckės rašytas lapkričio 6 d. paaiškinimas Gardino rajono žandarmerijai apie žudynes Marcinkonyse.

Štai ką jis parašė:

„1942 m. spalio 31 d. man ir vyr. vachmistrui Olševskui žandarų būrio vadovui išsakė 1942 m. lapkričio 1 d. atvykti į Pariečę. Ten 1942 m. lapkričio 1 d. įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo Marcinkonių ir Pariečės komisarai. Pasitarimo metu buvo svarstomas klausimas apie žydų išsiuntimą į darbą 1942 m. lapkričio 2 d. Aš buvau paskirtas šios operacijos vadovu ir gavau tokį įsakymą: 1942 m. lapkričio 2 d. rytą, 5 valandą, apsupti Marcinkonių žydų getą. Pastiprinimui aš gavau 8 muitinės tarnautojus ir dar keletą vokiečių tautybės žmonių, privalėjusių vykdyti pareigas esant ypatingoms aplinkybėms. Būrio viršininko leitenanto Porcigo įsakyme toliau buvo nurodyta, kad bet koks mėginimas bėgti arba išvengti koncentracijos turi būti nutrauktas, šaudant iš turimų ginklų. Toks įspėjimas, kurį turėjo apskrities komisaras, turėjo būti praneštas žydų tarybai prieš evakuacijos pradžią.

Toliau aš atkreipiau dėmesį į blogą geto dislokacijos vietą, nekokybišką tvorą ir labai arti esantį mišką. Apie šiuos įsakymus ir aplinkybes 1942 m. lapkričio 2 dieną, ryte, 4.30 val. prieš operacijos pradžią aš informavau visus joje dalyvaujantį asmenis.

Prieš operacijos pradžią buvo 15 žmonių. Iš lauko pusės apsuptyje dalyvavo 14 žmonių. Apskrities komisaras ir aš šestą valandą ryto nuėjome į getą. Mes įsakėme susirinkti žydų tarybai ir pranešėme jiems apie žydų išsiuntimą į darbus. Tarybai buvo nurodyta, kad visi žydai aštuntą valandą ryto susirinktų geto teritorijos aikštėje, turėdami su savimi nedidelį daiktų kiekį. Nurodytu laiku, apie 8 valandą, aikštėje susirinko apie 80 žydų.

Dėl to, kad atėjo labai mažai žydų, aš dar kartą įsakiau susirinkti žydų tarybai ir pareikalavau, kad susirinktų visi žydai, idant būtų garantuotas jų savalaikis išvykimas. Tuo metu apskrities komisaras iš geto išėjo, kad būtų sureguliuotas vagonų padavimas. Komisaras daugiau į geto teritoriją negrįžo todėl, kad buvo iškvieštas dėl vieno muitinės tarnautojo savižudybės. Aš pašaukiau vyr. vachmistrą Olševskį ir įsakiau jam kartu su dviem žmonėmis apiešioti visus namus ir surinkti visus žydus. Tuo metu prieš mane priėjo geležinkelietis Fazingas ir pranešė, kad jis turėjo konfliktą su vienu iš žydų. Aikštėje jau buvo susirinkę apie 150 žydų. Aš įsakiau Olševskui surikiuoti juos visus į koloną po šešis žmones. Tuo metu žydai, kaip pagal komandą, pradėjo bėgti į mišką, kiti – į savo namus.

Vykdydamas savo pareigą, aš nusprendžiau ir pradėjau į žydus šaudyti. Tą patį padarė ir Fazingas su Olševskiu, šaudydami iš automatų į žmones, kad sustabdytų juos. Iki tol nebuvo nė vieno šūvio. Šaudymo metu buvo nušauta apie 90 abiejų lyčių žydų. Po viso to įvykio aš kartu su Olševskiu, Fazingu ir Marvardtu apiešiojome visus namus. Mes suradome slėp-

tuves (bunkerius), kuriuose, sutūpę ant kelių, slėpėsi žydai. Grindyse jie buvo išpjovę lentas ir pasislėpę viduje, o lentas vėl pritvirtinę. Tai yra įrodymas, kad žydai jau seniai buvo išsirengę šias slėptuves ir kad jose buvo pasislėpę didelė jų dalis. Nežiūrint į taikius pasiūlymus ir kategoriškus reikalavimus, nė vienas iš žydų nepasijudino, kad išeitų iš slėptuvių. Beliko tik panaudoti ginklus, kad numatyta operacija būtų įvykdyta.

Prieš namų apiešiojimą, tarp kitko, sugrįžo komisaras, o miškininkas Lemanas iš posto pasišalino be leidimo, papriekaištavęs mums, tai yra apskrities komisarui ir man, kad mes šaudėm į taikius žydus ir kad jo misija baigta. Nežiūrint į tai, kad Lemanas turėjo būti savo poste iki 11 valandos, jis jau devintą valandą paliko jį ir tuo pačiu savo elgesiu ir nusikalstamu abejingumu padėjo žydų pabėgimui. Lemanas išėjo namo, nors leidimo tam iš apskrities komisaro nebuvo gavęs.

Be to, Lemanas man pareiškė, kad pro tvorą, kur jie stovėjo poste, pabėgo daug žydų. Aš tuo metu negirdėjau nė vieno šūvio. Vadinas, Lemanas nevykdė įsakymo ir nepanaudojo ginklo, užkertant kelią žydų pabėgimui. Tai dar kartą įrodo, kad jam tai ne pagal jėgas. Dar ryte, 4.30 val. aš atkreipiau Lemano dėmesį į tai, kad apsupant getą reikia su savimi turėti ginklą. Lemanas į tai nereagavo ir užėmė postą būdamas be ginklo. Tai rodo, kad jis šiam reikalui skyrė mažai dėmesio ir parodė savo grubų abejingumą.

Apskritai, bandantys pabėgti buvo nušauti 132 žydai. Didesnė jų dalis iš buvusių gete pabėgo į mišką. Nustatyta, ir nėra tam jokios abejonės, kad dar iki akcijos pradžios mažiausiai apie 180 žydų nebuvo gete.

Sušaudyti žydai pakasti miške, o visi surasti vertingi jų daiktai buvo perduoti apskrities komisarui.

Aš dar kartą užtikrinu, kad tiek aš, tiek kiti akcijos dalyviai, ginklus

panaudojo teisėtai. Tai buvo būtina, norint praveisti šią priemonę. Geto dislokacija buvo palanki žydų pabėgimui. Geto teritorija buvo ištiesusi maždaug 1000 metrų ilgio ir 200 metrų pločio, vietomis ją supo miškas, tvoroje buvo daug sugadintų lentų ir padarytų praėjimų...“

Toliau savo parodymuose Vitckė rašo: „Būtina pažymėti, kad neliko kitokių galimybių sulaikyti žydus, kurių pabėgimui buvo pasirodžiusi ir jis buvo gerai organizuotas. Pažymėtina, kad visi operacijos dalyviai, išskyrus Lemaną, teisingai įvertino padėtį ir susitvarkė, veikė šaltakraujiškai. Kiekvienas padarė viską, ką galėjo, norint sutrukdyti žmonijos atplaišoms – žydams pabėgti į mišką ir kad partizanai negautų papildymo ir palaikymo“.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šį paaiškinimą Vitckė parašė vykdydamas 1942 m. lapkričio 5 d. gautą nurodymą iš Gardino rajoninės žandarmerijos. Darytina prielaida, kad ir šis tyrimas buvo atliktas tik formaliai, neieškant kaltų už masiškai išžudytus beginklius žmones. Taip manyti įgalina ir kitas saugomas archyve Lemano raštas, jo rašytas Marcinkonyse 1942 m. lapkričio 21 d. ir adresuotas tam pačiam Gardino komisarui daktarui fon Plecui, papildantis žudynių aplinkybes. Iš rašte išdėstytų argumentų matyti, kad Lemanas priverstas teisintis, jam daromi priekaištai, reiškiamos pretenzijos...

Jis rašė: „...Lapkričio 2 dieną savo pranešimą aš parašiau su tikslu informuoti Jus apie įvykį Marcinkonyse, kad pravestumėte objektyvų tyrimą ir patrauktumėte kaltuosius atsakomybėn. Vietoje to, Jūs pareiškėte man priekaištus ir kaltinate mane neteisingais ir lengvabūdiškais pareiškimais, kurie smarkiai įžeidžia mano, kaip tarnautojo ir partijos nario, garbę ir orumą. Mano parodymus vietoje patikrino Jūsų atstovai – inspektorius Diorkas ir žandarmerijos leitenantas Miuleris. Jie turėtų pa-

tvirtinti mano pranešime išdėstytą tiesą. Jūs gi savo lapkričio 12 dienos rašte daug kartų bandėte įrodyti, kad mano parodymai neatitinka tikrovės...“

Toliau Lemanas, neigdamas jam reiškiamus kaltinimus, vėl įrodinėja, kad nė vienas žydas iš geto nebuvo evakuotas, kad vietoje buvo nužudyta, juos sušaudant, apie 130 žmonių, daugumą kurių sudarė moterys ir vaikai, kad apie 200 jaunų ir stiprių vyrų pabėgo į mišką...

Iš kitų dokumentų matosi, kad tikrieji žudynių Marcinkonyse dalyviai, vykdę įsakymą, buvo akilai jam paklusnūs, nė vienas iš jų nebuvo patrauktas atsakomybėn ir nubaustas už pralietą nekaltų žmonių kraują ir atimtas jų gyvybes... Visi vadinamojo „tyrimo“ metu surinkti duomenys nebuvo teisiškai įvertinti, į juos niekas nesigilino ir nesiėmė jokių priemonių, kad nors vienas žudynėse dalyvavęs arba jas sankcionavęs asmuo būtų už tai atsakęs. Atvirkščiai – visų žudynių dalyvių parodymuose atsispindi rasinė neapykanta, panieka kitų tautybių, ypač žydų, atžvilgiu. Beveik visi jie kritiškai atsiliepė ir apie miškininką Lemaną, kuris pasmerkė ir pasyviai pasipriešino šiai kruvinai akcijai...

Štai jie, tos kruvinos puotos Marcinkonyse dalyviai, palikę čia kruvinas pėdas: Emilis Margvardtas, gimęs 1902 metais Šlacgene, Vokietijoje, buvęs Marcinkonių muitinės sekretorius; Ottas Fazingas, gimęs 1913 metais, geležinkelio tarnautojas; Vilhelmas Polis, gimęs 1899 metais, žandarmerijos ober-vachmistras ir rezervistas; Paulis Olševskis, gimęs 1908 metais, žandarmerijos vyr. vachmistras, kartu su Vitcke atvykęs į Marcinkonis iš Sobakincų. Išskyrus Vitckę ir Olševskį, kiti išvardinti asmenys tuo metu gyveno Marcinkonyse.

Kiti dalyvavę žudynėse asmenys net nebuvo apklausti...

Kiekvienas iš davusiųjų parodymus pagarsino ir savo nuopel-

nus žudant žmones.

Margvardtas kartu su savo penkiais bendradarbiais saugojo vakarinę ir rytinę geto puses. Prasidėjus šaudymui ir žydams bandant bėgti į mišką pro išlaužtą tvorą, jis kartu su kitais nušovė 24 žmones. Vėliau su kitais geto teritorijoje ieškojo pasislėpusių žmonių ir juos žudė šaudydami bei mėtydami į aptiktuosius slėptuvėse granatas. Jam dalyvaujant buvo surastos penkios žemėse iškastos slėptuvės ir nužudyti jose slėpėsi žmonės.

O. Fazingas, kaip ir kiti, iš pradžių stovėjo sargyboje išorinėje geto pusėje, vėliau saugojo geto vartus. Kartu su kitais šaudė išsibėgiojančius iš aikštės žydus, ieškojo slėptuvių ir žudė jose aptiktus žmones. Pabrėžė, kad jis, kaip partijos narys, pateisina žudynes, piktinosi girininko Lemano elgesiu.

V. Polis saugojo geto teritoriją iš šiaurės rytų pusės kartu su šešiais savo grupės nariais ir nušovė keturis žmones, bandžiusius ištrukti iš mirties rato.

F. Tomašas iki 8 valandos ryto budėjo žandarmerijos būstinėje prie telefono. Vėliau gavęs vyr. vachmistro Maso nurodymą, nunešė šaudmenis į getą ir savanoriškai stojęs sargybon vakarinėje geto tvoros pusėje, nušovė apie 8 bandžiusius pabėgti žmones.

P. Olševskis, apsupus getą, stovėjo sargyboje šiaurės rytų pusėje. Vėliau prisijungė prie Vitckės ir visą laiką buvo su juo geto teritorijoje. Kartu su juo šaudė į bėgančius bei surastus slėptuvėse žmones. Apklausos metu atvirai piktinosi Lemanu, kad šis nesuprantas „rasinės politikos“.

Taip budeliai prieš septyniadešimt metų patys papasakojo apie tragediją Marcinkonyse. Kažin ar nors vienas iš jų tada pagalvojo, kad jų atviravimas po daugelio metų padės žmonėms sužinoti apie jų kruvinus darbus ir įvykdytą piktadarystę... ■

Jono Čerskio gyvenimas Sibire

Vienas iš didžiausių XIX a. antrosios pusės Rytų Sibiro tyrinėtojų buvo lietuvių bajorų kilmės keliautojas ir atradėjas, geologas, paleontologas, geografas Jonas Čerskis (1845 05 15 - 1892 07 07). Šis pasaulinio garso mokslininkas gimė buvusioje LDK teritorijoje, mokėsi, savo pažinimo kelią pradėjo Vilniuje, tačiau savą jį laiko ir rusai (gyveno, rašė ir reiškėsi kaip Rusijos mokslininkas), lenkai (augo lenkiškoje kultūrinėje aplinkoje), baltarusiai (gimė ir augo dabartinėje Baltarusijos teritorijoje). J. Čerskis pusę savo trumpo ir audringo gyvenimo praleido Sibire (20 metų – kaip politinis tremtinys), tyrinėdamas Sajanus, Baikalą, Rytų ir Vakarų Sibirą.

Vincas KORKUTIS

Iš garbingos giminės praeities...

Baltarusių tyrinėtojas V. Paškėvičius Vitebsko archyvų dokumentuose rado duomenų apie Čerskių giminę pradant XVIII a. Čerskių gyventa Vitebsko gubernijos teritorijoje, Baltarusijoje, ne vieną dešimtmetį. J. Čerskio protėviai užėmė aukštus postus Polocko ir Vitebsko bajorų susirinkimuose. Jie cariniuose teismuose įrodinėjo savo bajorišką kilmingumą ir pateikė dokumentus net nuo 1616 metų. Dokumentuose buvo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Čerskių bajoriškos kilmės liudijimai su herbo aprašymu.

Čerskių giminės pavardė dėl įvairių išorinių įtakų, kurias sąlygojo lenkinimai, rusinimai ar privertinė emigracija, nuolat keitėsi, kol pagaliau transformavosi iš pirminės Čiurška per Čirskis – Čerskis iki dabartinės lietuviškos formos Čerškus. 1918 m. atkūrus Lietuvos valstybę trys iš LDK bajorų Čerskių palikuonių tapo Lietuvos kariais savanoriais. Kazimieras Čerskis (1891 – 1931) buvo artilerijos karininkas, turėjo kapitono laipsnį, vėliau tarnavo pasienio policijoje.

Nuo Vilniaus iki Omsko

J. Čerskis gimė 1845 m. gegužės 15 d. Svolnos dvare (Baltarusija, Vitebsko gubernija) bajorų Dominyko ir Ksenijos Čerskių šeimoje. Jono auklėjimas buvo grynai aristokratinis. Buvo mokoma muzikos, šokių, dailės, literatūros, vokiečių, anglų, lotynų bei prancūzų kalbų. Po tėvo mirties motina išleido berniuką mokytis į Vilnių. Mokėsi gimnazijoje, vėliau Bajorų institute. Institutas buvo uždara įstaiga, prieinama tik turtingiesiems. Šioje įstaigoje buvo siekta suburti provincijos grietinėlę. Bajorų institutas turėjo turtingą biblioteką – daugiau kaip penkis tūkstančius tomų knygų prancūzų, lenkų, vokiečių kalbomis. Vilniuje praleisti jaunystės, mokslo, brendimo, svajonių ir vilčių metai J. Čerskiui išliks atmintyje visam gyvenimui, jie suformavo tvirtą charakterį, išugdė atkaklumą. Visa tai jam padėjo nepalūžti Sibiro nelaisvėje ir tapti garsiu mokslininku.

1861-1862 m. sustiprėjus anticariniam judėjimui, Vilniuje prasi-dėjo manifestacijos, kuriose dalyvaudavo daugiausia iš bajorijos kilę valdininkai ir besimokantis jaunimas. 1863 m. septyniolikmetis J. Čerskis išėjo į sukilėlius. Jis greitai

pateko į rusų neleisvę. Buvo įkalintas Daugpilio tvirtovėje, nuteistas, paimtas į rekrutus ir išsiųstas į Sibirą – Omską. Prasidėjo sunki karo tarnyba. Būdamas silpnos sveikatos, J. Čerskis dažnai neatlaikydavo karinio muštro. Jis, kaip gerai išsilavinęs jaunuolis, buvo paskirtas tvarkyti ir prižiūrėti pulko biblioteką. Ten bedirbdamas ir turėdamas kiek laisvesnio laiko, J. Čerskis susidomėjo geologija ir jai artimais mokslais.

1869 m. jis pagaliau atleidžiamas iš kariuomenės. Grįžti į tėvynę jam draudžiama. Visą laisvesnį laiką jis skyrė savo studijoms, Omsko apylinkių paleontologinėms kolekcijoms bei jų moksliniam aprašymui. Nežiūrint visų nepasisekimų ir vargų, J. Čerskis, nors ir būdamas savamokslis, savo kolekcijomis pradėjo atkreipti kitų dėmesį. 1871 m. J. Čerskis kviečiamas į Rusijos geografų draugijos skyrių Irkutске moksliniu bendradarbiu. Pirmasis J. Čerskio mokslinis darbas buvo „Omsko miesto ir apylinkių geognostinės struktūros pagrindai“. 1872 m. tas veikalas buvo išspausdintas Sibiro geografų draugijos žurnale ir pripažintas labai vertingu. Vėliau šio žurnalo numeriuose pasirodydavo jo straipsniai, pastabos ir kita mokslinė medžiaga. J. Čerskis greit iškilo kaip autoteri-

tetingas mokslininkas, jam pavedama vadovauti mokslinėms ekspedicijoms. Mokėjo gerai valdyti špagą ir durklą, puikiai jodinėjo, kas buvo labai naudinga geologinėse ekspedicijose.

J. Čerskis buvo labai kruopštus, sąžiningas ir kuklus savo darbuose, turėjo įgimtą dovaną traukti žmones prie savęs. Moterims rodydavo riterinę pagarbą, kurios buvo išauklėtas motinos nuo mažens. Svečius namuose priimdavo maloniai, netgi nuskriausdamas šeimą. Jį nepaprastai mėgo paprasti Sibiro žmonės – valstiečiai ir buriatai. Visi jo vedliai, su kuriais jis keliavo ilgose kelionėse, žavėjosi jo energija ir drąsa, jo protu.

Baikalo ekspedicijos

1872 m. J. Čerskis vadovavo ekspedicijai, tyrusiai Rytų Sajano kalnus, Angaros, Okos aukštupius. Kitais metais siunčiamas į Chamar-Dabano kalnagūbrį, Tunkos Alpes. Jis pateikė ne tik tų sričių geologinio susiformavimo istoriją, bet ir jų geologinius žemėlapius. J. Čerskis 1873 m. pavasarį atvyksta prie Baikalo ir pradeda čia pirmąją ekspediciją. Už Baikalo ežero krantų pirmojo geologinio žemėlapiu sudarymą, Užbaikalės tyrimus J. Čerskių Rusijos geografų draugija apdovanojo mažuoju sidabro, o kiek vėliau – mažuoju aukso medaliu. Taip J. Čerskis garsėjo ne tik Irkutске, bet ir Peterburge, kaip vienas geriausių Sibiro geologų, ypač kaip žymus paleontologas ir geologinės struktūros interpretatorius.

J. Čerskis pirmasis atskleidė Didžiųjų Sajanų Tunkos ir Kitojaus kalnų geologinę kilmę. Tyrinėdamas Sajanų kalnus, domėjosi ir šio krašto gyventojų gyvenimu bei buitimi. 1875 m. kompleksiskai ištyrinėjo ir aprašė Nižneudinsko urvo profilius, rado juose lokių, šunų, elnių, lemingų liekanų, jas moksliskai aprašė ir davė mokslinę šių iškasenų interpretaciją. Yra žinoma, kad

Bogatyrskaajos urvo viename grote J. Čerskis aptiko senovės žmonių urvų meno pėdsakų – ant skliauto buvo „bėgančio elnio“ piešinys.

Nuo 1877 iki 1880 m. J. Čerskis studijavo Baikalo ežero pakrantes. Sudarė jų geologinius žemėlapius. Jo išleisti darbai apie šios srities tyrinėjimus iki šių dienų yra aukštai vertinami. Tuo metu J. Čerskis apsigyveno pas Sibiro kazokę našlę Jevfimiją Ivanovą. Ten būdamas susipažino su vyresniąja dukra Mavra, kuri vėliau tapo jo žmona. Susilaukė sūnaus Aleksandro.

Paskutinė ekspedicija

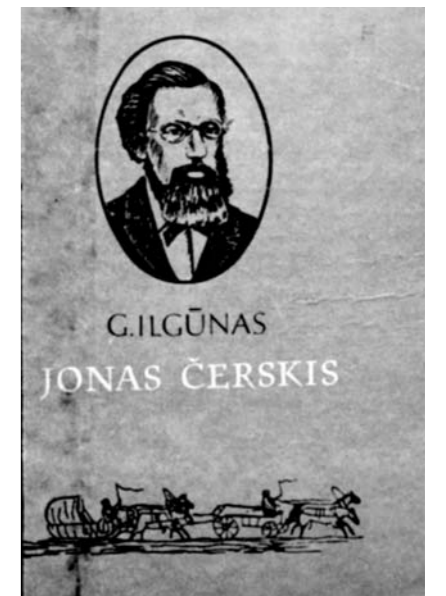
1880 m. pabaigoje pašlijo J. Čerskio santykiai su Rusijos geografų draugijos Sibiro skyriaus bendradarbiais. Kai kas pavydėjo jam populiarumo, mokslo laimėjimų, skelbiamų darbų gausumo. Nutraukęs ryšius su Sibiro skyriumi, dirbo meteorologu steigiamoje Žemutinės Tunguskos stotyje. Po metų grįžo pas gimines netoli Irkutsko.

Po kiek laiko nusišypso jam laimė. Imperatoriškoji Mokslų akademija Peterburge pasikviečia J. Čerskių bendradarbiu. 1885 m. pradėjo darbą Peterburgo zoologijos muziejuje. Čia aprašė savo ir kitų ekspedicijos dalyvių surinktą medžiagą. Už geležinkelio trakto nuo Irkutsko iki Uralo kalnų geologinius tyrinėjimus buvo įvertintas auksiniu Litkės medaliu. Mokslininkas išgarsėjo kaip žymus žemės plutos raidos aiškintojas, dabartinio tektonikos mokslo pradininkas.

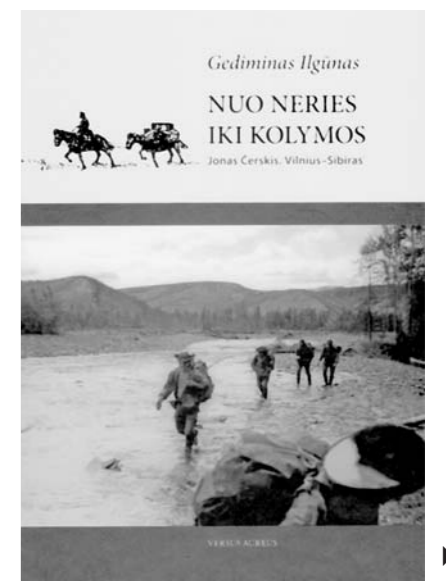
J. Čerskiui nebuvo lemta ilgiau pagyventi Peterburge. Mokslų akademija nusprendė organizuoti ekspediciją į dar visai neištirtus ir nežinomus Kolmos, Indigirkos, Janos baseinus arktinio Sibiro srityse. Nepaisydamas silpnos sveikatos, J. Čerskis apsiėmė vadovauti šiai ekspedicijai. 1891 m. su entuziastinga savo žmona bei vieninteliu sūnumi

Jonas Čerskis

Apie J. Čerskių dvi knygas parašė šviesaus atminimo Gediminas Ilgūnas

Ilgos Sibiro žiemos... V. Korkučio nuotr.

► Aleksandru išvyko iš Peterburgo į šią nepaprastai sunkią ekspediciją. Jakutske leidosi į kelionę, kuri buvo jo paskutinė. 1891 m. rugpjūčio 28 d. pasiekė Verchnekolymską ir nutarė čia žiemosi. Žiemą jis rimtai susirgo, tačiau jokių būdu nesutiko, kad ekspedicija būtų nutraukta. 1892 m. gegužės 31 d. sunkiai sirgdamas pradėjo ekspedicijos antrųjų metų kelionę – Kolymos upe iki žiočių. Darbas ekspedicijoje palaužė sveikatą. Visa tai matyti iš jo dienoraščio. „Aš įsakau, kad ekspedicija nebūtų nutraukta, net ir tuomet, kai ateis mano paskutinės minutės, ir kad mane vežtų pirmyn net ir tada, kai aš merdėsiu...“ „J. Čerskis buvo nepaprastai pasišventęs mokslui tyrinėtojas, iki paskutiniųjų dienų atkakliai siekęs užsibrėžto tikslo“, – rašė mokslininkas S. Obručevas.

Sibiro tremčių ir mokslo kankinys J. Čerskis mirė 1892 m. liepos 7 d. vakare ekspedicinėje valtyje, apsistojusioje prie Kolymos intako Prorvos žiočių. Buvo palaidotas Kolymos upės krante, priešais

Omolono upės žiotis. Prie jo kapo pasiliko skurdus maldos namelis ir kuklus kryžius, aptvertas medine tvorele. Tik daug vėliau, 1947 metais, J. Čerskio atminimui pastatytas monumentas.

Ekspediciją užbaigė jo žmona Mavra su sūnumi Aleksandru ir kitais dalyviais.

Tyrinėjimai tų sričių, kurias J. Čerskis apėmė savo paskutinėje ekspedicijoje, buvo atnaujinti tik 1927 metais, kada S. Obručevas su kitais suruošė bent dvi ekspedicijas.

Už nuopelnus mokslui J. Čerskis buvo paskelbtas pirmuoju (Rusijos) šiaurės rytų Sibiro geologu. S. Obručevo siūlymu, per paskutinę J. Čerskio ekspediciją atrastas kalnagūbris, didesnis už Kaukazą, aukštesnis už Uralo kalnus, buvo pavadintas Čerskio vardu.

Mokslininko J. Čerskio vardas įamžintas daugelį kartų. Jo garbei Jakutijoje pavadintas kalnynas ir gyvenvietė, viršūnė Chamar Dabano kalnagūbryje, Baikalo ežero pietrytiniame krante, uola ant Baikalo ežero kranto prie Angaros

upės ištakos, ugnikalnis Buriatijoje. J. Čerskio vardu pavadintas stiklasparnis drugys (*Synanthedon čerskii*), iškastinė žuvis (*Osteolepis tscherskii*), vėžiagyvis (*Leperditia czerskii*), amonitas (*Polyptichites, tscherskii*), Čerskio arklis (nežinoma rūšis, rasta Jakutijoje). Didžiausias J. Čerskio mokslinis laimėjimas – mumifikuotos faunos (išnykusių žinduolių – Nižneudinsko šuns (lot. *Cuonnis neudensis*) atradimas Nižneudinsko urve. J. Čerskis atliko pirmąjį Sibiro sintetinių geologinių pjūvį nuo Baikalo iki Uralo. J. Čerskio kalnagūbryje Chonu rajone įamžintas ir tyrinėtojo žmonos Mavros atminimas. Netoli senojo Verchojansko trakto Čemalginsko kalnuose yra M. Čerskajos viršūnė.

Apie J. Čerskį įvairiomis kalbomis yra parašyta apie 200 darbų.

J. Čerskio artimųjų likimai

J. Čerskio žmona Mavra su sūnumi Aleksandru, grįžusi iš 1891-1892 m. ekspedicijos, apsistojo Peterburge. Ją globooti apsiima J. Čerskio draugai. Sūnus Aleksandras pradėjo lankyti gimnaziją. Po metų M. Čerskaja iš Peterburgo išvyksta į Vitebsko guberniją. Turėdama santaupų ji nusipirko Kazimirovo dvarą su 200 dešimtnių žemės ir pradėjo ūkininkauti. Tame dvare ji gyveno iki Pirmojo pasaulinio karo. Po 1917 m. M. Čerskajos dvaras buvo nacionalizuotas, ji pripažinta dvarininke, jai grėsė bolševikų valdžios represijos. Iš dvaro ji išvyko pas marčią.

Iki 1934 m. M. Čerskaja gyveno netoli Vitebsko srities, o vėliau su Oršoje gyvenusiais marčia Marija ir vaikaičiu Nikolajumi persikėlė į Rostovą prie Dono. Paskutinius savo metus Mavra praleido senųjų mokslininkų namuose Taganroge. Mirė 1940 m. gruodžio 18 d. Ten ir palaidota.

Paveldėjęs iš tėvo pastabumą ir meilę gamtai bei turėdamas išlavintą regimąją atmintį, J. Čerskio

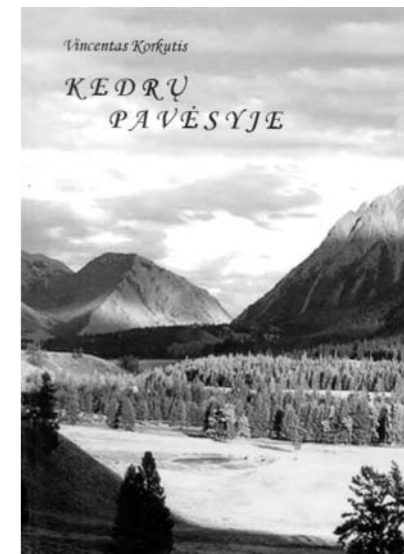
sūnus Aleksandras tapo ornitologu, natūralistu, savo gyvenimą skyrė Tolimųjų Rytų sričių tyrinėjimui. 1908 m. jis pradėjo dirbti Amūro krašto tyrimų draugijos muziejaus konservatoriumi. Jis 7 metus kasmet su žmona keliavo į įvairius rajonus tyrinėti gamtą, augaliją ir gyvūniją. Jo ir žmonos Marijos surinktos kolekcijos buvo vertinamos, kai kurios siunčiamos kruopščiai ištirti į Peterburgą. Ypač vertingi buvo Chankos ežero apylinkių gyvūnijos tyrinėjimai. Čia buvo sukaupta nepaprastai gausi 2 tūkstančių vienetų kolekcija, kurią vėliau detalai ištyrė ir aprašė žinomas ornitologas S. Buturlinas, aptikęs 5 naujas paukščių rūšis.

1915 m. A. Čerskis išvyko dirbti į Komandorų salyną žuvų ir kailinių žvėrelių pramonės prižiūrėtoju. Trejus metus A. Čerskis tyrinėjo žuvų ir kailinių žvėrelių, ypač šiaurės lapių, biologiją. 1918 m. Japonijoje, Tokijuje, buvo išleista jo knyga apie Komandorų salyno lapas. 1920 m. jis buvo paskirtas ūkio direktoriumi, liko žiemoti Kurilų salyno Medno saloje. Tačiau jam iš tos salos nepavyko sugrįžti. Dėl prasidėjusių neramumų nė vienas rusų laivas negalėjo patekti į salyną. Mednos saloje susidarė labai sudėtinga situacija. Brakonieriai grasino ir persekiojo mokslininką. Iš prigimties jautrus A. Čerskis neišlaikė įtampos ir 1921 m. žiemą nusinuodijo morfijumi. Jis paliko priešmirtinį laišką, kuriame prašo paskirstyti savo turtą darbuotojams, su kuriais dirbo paskutinius metus. A. Čerskio vardu yra pavadinta keletas gyvūnų rūšių, iškyšulys Rusų saloje netoli Vladivostoko.

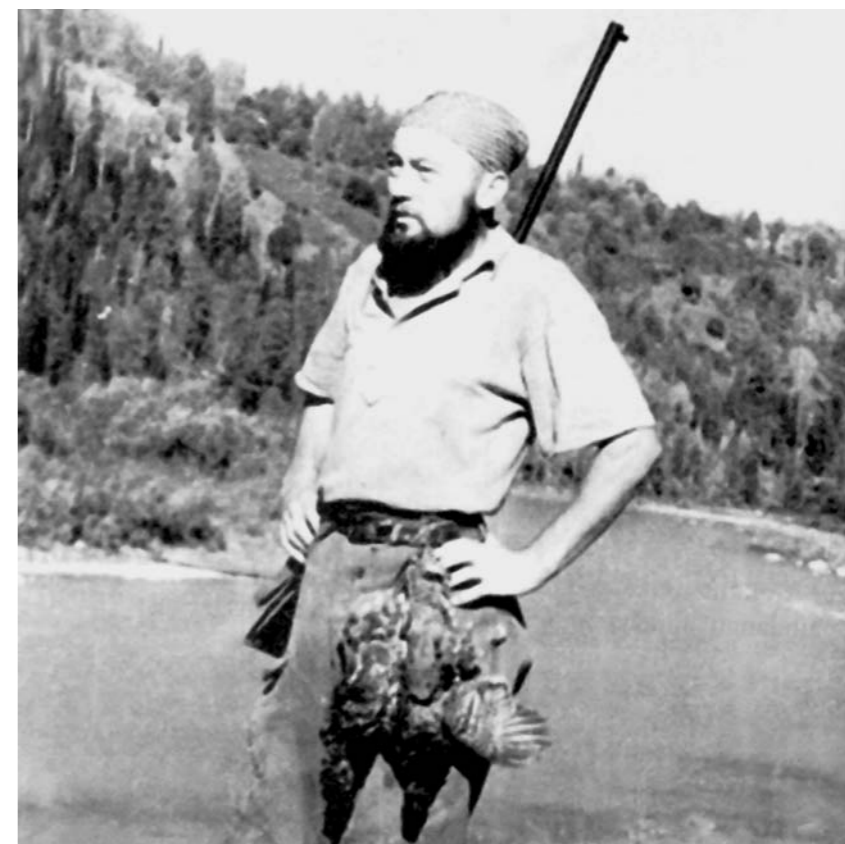
J. Čerskio ir jo artimųjų gyvenimo keliai – duobėti, aštrūs, žeidžiantys širdį. Kiek noro, kiek valios pastangų šiandien prireiktų mums, jei panorėtume pakartoti jų nueitą kelią. Tačiau likimo kelią renkasi pats žmogus. Jo vietą žemėje nusako nuveikti darbai.

Redakcijos priedas.

Idomu tai, kad ir šio straipsnio autoriaus Vinco Korkučio gyvenimo kelyje yra Sibiro pėdsakas. Netgi jis mokėsi toje pačioje Vilniaus 1-oje gimnazijoje, kurią buvo baigęs ir J. Čerskis. V. Korkučiu, 1955 m. baigusiam Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą, su 11 diplomantų grupe teko vykti į Vakarų Sibiro geologinę tarnybą – atidirbti, kaip tuomet buvo priimta, trejus metus. Ten, rūsčioje Vakarų Sibiro taigoje, V. Korkutis praleido penkerius metus, dirbdamas kalnų inžinieriumi geologu. Apie tą laiką jis pasakoja neseniai išleistoje prisiminimų knygoje „Kedrų pavėsyje“. „Plušome naudingų iškasėnų paieškų bei žvalgybos darbuose, naujuose dar geologų netyrinėtuose regionuose, naikino „baltąsias dėmes“ Vakarų Sibiro geologiniuose žemėlapiuose“, rašo V. Korkutis, šiuo metu žinomas geologas, respublikinės premijos laureatas (1980). Knyga

vertinga ne tik geologams, egzotinių kelionių mėgėjai joje ras aprašytus vietinių gyventojų altajiečių papročius bei Altajaus krašto kalnagūbrių, apaugusių kedro miško giraitėmis, grožį. Knyga iliustruota autoriaus spalvotomis nuotraukomis, kurias jis išmoko daryti pats dar Vakarų Sibiro sąlygomis. ■

V. Korkutis taigoje 1956 m.

Dienos, kurių neskaičiavo

Povilas LAPEIKIS

Pedagogui ir žurnalistui Juliui Norkevičiui suėjo 80 metų. „Esu žemaitis iš Telšių, kurio likimą „rikiuoja“ Svarstyklių ženklas“, – sako Julius. Darbštus, kuklus ir visiems draugiškas žmogus ant metų svarstyklių sukrovė gražų jam tekusių darbų kraitį.

Gimė jis 1932 m. spalio 4 d. Žemaitijos sostinėje. Čia mokėsi miesto mokykloje, baigė mokytojų seminariją (Apie ją šiemet išleido knygą „Telšių mokytojų seminarija: istorija, žmonių likimai 1922–1957“). Klaipėdos mokytojų institute studijavo matematiką. Kretingos rajono Kartenos vidurinėje mokykloje, Kretingos, vėliau Rietavo vidurinėse mokyklose moksleivius mokė matematikos. Mokytojaudamas Julius ėmė rašinėti į rajono ir respublikinę spaudą. Jo įtaigūs, argumentuoti, patrauklia literatūrinė kalba parašyti straipsniai atkreipė Švietimo ministerijos dėmesį, ir jaunas pedagogas minis-

tro įsakymu buvo perkeltas į „Tarybinio mokytojo“ redakciją. Bėgo metai. „Tarybinis mokytojas“ tapo „Tėvynės šviesa“, ši – „Dialogu“, o Julius šio vienintelio pedagogams skirto laikraščio redakcijos nepalikė iki 1992 metų. Čia dirbdamas neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus pedagoginį institutą (dabar – Lietuvos edukologijos universitetas). J. Norkevičiaus darbą ir visuomeninę veiklą labai vertino ne tik pedagoginė bendruomenė, bet ir švietimo vadovai. 1978 m. jam buvo suteiktas Nusipelnusio mokytojo garbės vardas.

Julius nesitenkino vien darbu. Jį nuolat traukė turistinės kelionės. Bet turizmo entuziastui ne visi keliais buvo laimingi. Kaukazo kalnuose po didžiulės avarijos vos išliko gyvas, ir ilgam buvo pririnktas prie lovos...

Palikęs pedagogo darbą, J. Norkevičius neapleido švietimo arimų. Dienraščio „Diena“ redakcijoje jis vadovavo Mokyklų skyriui, vėliau redagavo Vilniaus Gedimino

technikos universiteto (VGTU) laikraštį „Inžinerija“. J. Norkevičius susipažino ir susidraugavo su šio universiteto Garbės mecenatu Gediminu Orentu. Šios iškilios asmenybės turiningą biografiją surašė į knygą „Dienos, kurių neskaičiavo...“ (2006 m.). Tai buvo trečioji autoriaus knyga. Anksčiau šviesą išvydo „Bičiulystės puslapiai“ (kartu su A. Naku) ir „Mintimis per gyvenimo stotis“. Dešimt metų redaguodamas universiteto laikraštį, J. Norkevičius, pasak doc. dr. Algimanto Nako, „gerai pritapo universiteto bendruomenėje, buvo dažnas svečias fakultetų dekanatuose, katedrose, laboratorijose. Jo rašiniai – tai didele dalimi visa universiteto istorija per pastarąjį dešimtmetį. Julius labai šiltas, geranoriškas žmogus, lengvai be jokios įtampos bendraujantis su įvairiausio charakterio žmonėmis. Julius – tvirtų pažiūrų žmogus. Jis jų garsiai nedeklaruoja, bet jomis gyvena, esant reikalui, karštai gina. Kalbėdamas su juo įsitikini, kad jis optimistas, neabejojantis šviesia Lietuvos ateitimi, gražiomis Vilniaus Gedimino technikos universiteto perspektyvomis“.

VGTU perspektyvos, jo mokslininkų ir darbuotojų portretai sugulė į ketvirtąją J. Norkevičiaus knygą „Sutiktieji mano kelyje“.

Daugelį metų gyvendamas ir dirbdamas sostinėje, J. Norkevičius niekada nepamiršo gimtųjų Telšių. Čia jis lankosi ne tik pas gimines, artimuosius ir draugus, bet yra dažnas bibliotekos, muziejaus, vietinio laikraščio redakcijos, mokyklų svečias. Dažnai ką nors parašo rajono laikraščiu. Kaip ir „Gairėms“, kurias dar ir savanoriškai platina, plėsdamas žurnalo skaitytojų ratą. ■

J. Norkevičius (dešinėje) su savo knygos herojumi G. Orentu.

Prieš 90 metų buvo išrinktas Pirmasis Lietuvos Seimas

Trumpai prisiminkime prieškario Seimų istoriją.

Steigiamasis Seimas (1920-1922)

Pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti, tiesioginiai rinkimai Lietuvoje įvyko 1920 m. balandžio 14-15 d. – buvo renkamas Steigiamasis Seimas. Balsuoti atėjo net 90 proc. visų balso teisę turėjusių piliečių. Išrinkta 112 Steigiamojo Seimo narių. 1920 m. gegužės 15 d. iškilmingam Seimo posėdžiui Kauno miesto teatro rūmuose pirmininkavo garsi Lietuvos visuomenės veikėja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Tą patį vakarą parlamentari Seimo Pirmininku išrinko Aleksandrą Stulginskį bei vienbalsiai patvirtino Nepriklausomybės rezoliuciją.

Iš svarbiausių Steigiamojo Seimo atliktų darbų minėtini:

- 1920 m. birželio 10 d. priimta *Laiškinoji Valstybės konstitucija*, o 1922 m. rugpjūčio 1 d. – *nuolatinė Lietuvos Valstybės konstitucija*.
- 1922 m. vasario 15 d. priimtas *Žemės reformos įstatymas. Žemė racionaliai skirstyta ją dirbantiems ūkininkams. Žemė aprūpinti mažžemiai ir bežemiai. Dvarininkai, skeptiškai vertinę Lietuvos savarankiškumą, prarado įtaką*.
- 1922 m. rugpjūčio 9 d. priimtas *Piniginio vieneto įstatymas*, o 1922 m. rugpjūčio 11 d. – *Lietuvos banko įstatymas, kuriais remiantis 1922 m. spalio 1 d. buvo įvesta Lietuvos valiuta - litas*.
- 1920 m. liepos 12 d. *pasirašyta taikos sutartis su Tarybų Rusija, ratifikuotos kitos tarpvalstybinės sutartys su Rusija, Latvija, Estija ir kitomis šalimis*.
- 1921 m. rugpjūčio 28 d. *Lietuva tapo Tautų Sąjungos nare*.

I Seimas (1922-1923)

Išrinktas 1922 m. spalio 10-11 d. I Seimo narių buvo 90.

1922 m. gruodžio 21 d. Seimas Respublikos Prezidentu išrinko Aleksandrą Stulginskį.

Pirmajame Seime nė viena politinė grupė absoliučios daugumos neturėjo. Po rinkimų valstiečiai liaudininkai buvo gavę 20, krikščionių demokratų blokas – 38, socialdemokratai – 10, Darbininkų kuopa – 5 vietas. Dar 5 vietas turėjo tautinių mažumų (žydų ir lenkų) atstovai. Tai buvo vienintelis Seimas, kuriame veikė komunistai (5).

Nuveikti darbai:

- *Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas*.
- *Tęsta diplomatinė kova dėl Vilniaus ir Lietuvos sienų su Lenkija*. Seimas paleistas 1923 m. kovo 12 d. Prezidento aktu.

II Seimas (1923-1926)

Išrinktas 1923 m. gegužės 12-13 d. II Seimo narių buvo 79.

Pirmajame posėdyje 1923 m. gegužės 5 d. pirmininku išrinktas Antanas Tumėnas. II Seimui taip pat pirmininkavo Justinas Staugaitis, Leonas Bis-tras ir Vytautas Petrulis.

II Seime absoliučią daugumą (26) sudarė Krikščionių demokratų blokas (krikščionys demokratai, Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija). Valstiečiai liaudininkai turėjo 16, socialdemokratai – 8 vietas. Tautinių mažumų atstovai buvo gavę dar 14 vietų: žydai – 7, lenkai – 4, vokiečiai – 2, rusai – 1.

Respublikos Prezidentu išrinktas Aleksandras Stulginskis.

Nuveikti darbai:

- 1924 m. gegužės 8 d. *pasirašyta Klaipėdos krašto konvencija. Lietuvai pavyko eliminuoti Lenkijos pretenzijas į Klaipėdos kraštą*.
- *Pradėti likviduoti Pirmojo pasaulinio karo padariniai*.
- *Išteigta daug pradžių, vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų*.

III Seimas (1926-1927)

Išrinktas 1926 m. gegužės 8, 9 ir 10 d. III Seimo narių buvo 92.

Pirmininku išrinktas Jonas Staugaitis.

III Seime nė viena partija neturė-

jo absoliučios daugumos. Valstiečiai liaudininkai turėjo 22, socialdemokratai – 15, krikščionys demokratai – 14, Ūkininkų sąjunga – 11, Darbo federacija – 5, tautininkai – 3, Ūkininkų partija – 2 vietas. Dar 9 atstovus turėjo tautinės mažumos.

Respublikos Prezidentu birželio 7 d. posėdyje išrinktas Kazys Grinius.

Nuveikti darbai:

- *Pasirašyta nepuolimo sutartis su TSRS, kuria Rusija pripažino Lietuvos teises į lenkų okupuotą Vilnių*.
- *Valstybės administracijoje imtasi taupymo priemonių. Santaupos buvo skiriamos kelių statybai, pramonės, švietimo ir kultūros reikalingams*.
- *Panaikinta karo padėtis ir demokratinių laisvių varžymai*.

1926 m. gruodžio 17 d. įvykdytas ginkluotas valstybės perversmas. Lietuvos vadovo postas atiteko Antanui Smetonai. Šalyje sustabdyta demokratijos tradicijų raida – sumenkinta viešos diskusijos galimybė, partijų konkurencija.

Nuo 1926 m. gruodžio iki III Seimo paleidimo 1927 m. parlamentui vadovavo Aleksandras Stulginskis.

IV Seimas (1936-1940)

Išrinktas 1936 m. birželio 10 d. pagal 1936 m. rinkimų įstatymą. Kandidatus siūlė tik apskričių ir miestų tarybos. Organizuotos politinės jėgos rungtis dėl vietų parlamente neturėjo teisės. Išrinkti 49 atstovai. Tarp Seimo narių nebuvo moterų. Pirmininkas - Konstantinas Šakenis.

Pirmasis iškilmingas posėdis įvyko 1936 m. rugsėjo 1 d.

1928 m. Konstitucija, 1938 m. Konstitucija ir IV Seimo statutas ribojo parlamento funkcijas. Įstatymų leidybos funkciją galėjo vykdyti ir Prezidentas.

Formaliai svarstė ir priėmė 1938 m. valstybės Konstituciją.

Paleistas 1940 m. liepos 1 d. ■

Skaudžias problemas lengva išvardinti, sunku išspręsti

Jonas SIAURUKAS

Palanga

Prieš rinkimus į Seimą išgirdome, prisiskaitėme įvairių partijų įvairių programų. Dauguma jų – normalios, „europinės“.

Ar tinka Lietuvai dabar „normalios“ programos, kai mūsų tautai yra iškilusios milžiniškos egzistencinės problemos?

Kiekvienai Lietuvos šeimai – apie penkiasdešimt tūkstančių litų valstybinių paskolų, kas ir kada tas skolas išmokės? O kiek dar pridės atominis monstras? (Kubiliau, fizike, ne jau nieko geresnio negalėjai sugalvoti?)

Švietimas ir kaimas griauamas neoliberalų ir neokonservatorių, tai logiška, visur, kur yra „laukinis“ kapitalizmas, tai vyko ir vyksta. Lietuvoje vyksta net kai kurių regionų nulietuvinimas, plevėsuoja kitų valstybių vėliavos.... Aš ne PRIEŠ didžiųjų nacijų „protuberancus“, kaip sakė vienas socialistas, Lietuvoje, bet ką laimės didžiosios tautos, Europa, jei lietuvių Lietuvoje neliks?

Turime senas teises tradicijas, didelę istorinę patirtį. Tad galime ir turime stengtis išlikti lietuviams Lietuvoje, nes esame reikalingi Europai ir pasauliui. Tai mūsų pareiga, nes nėra didesnės tautos ir žmonių teisės, kaip teisė gyventi (J.Marcinkevičius). Vieni neišgyvensime. Artimiausi mūsų sąjungininkai galėtų būti Baltoskanrijos šalis.

Turėtume atgaivinti lietuvių, kaip vertybę. Bet vien lietuvių mažą norint išlikti. Reikia teisingumo, aukštos dorovės, socialiai sveikų šeimų, realios visokeriopos

pagalbos ir dėmesio skurstančioms šeimoms. Juk Lietuvoje jau apie dvidešimt ar net daugiau procentų vaikų yra su specialiaisiais poreikiais, ir jais niekas rimtai nesirūpina. O kiek dar našlaičių vaikų namuose, diskriminuojamų vaikų išsiskyrusiose šeimose?

Visur biurokratizmas, nelygybė, tai ypač skaudu socialinėje sferoje, medicinoje. Pelnomasi net iš žmonių nelaimių, pinigai tapo dievu.

Ar negirdėjome, ką pasakė J.Marcinkevičius? Sunku būti lietuviu. Todėl kai kas ir pasidavė, gal net išsigando, nes laisvė reikalauja drąsos imtis atsakomybės.

Deja, mokėti diskutuoti, kalbėti ir susikalbėti, atrodo, mūsų politikams yra didžiulė problema.

Suprantu, kad visas skaudžias problemas lengva išvardinti, sunku išspręsti, bet apie jas reikia drąsiai kalbėti.

Nėra pažiūrų, nėra aiškių tikslų, vyrauja ne idėjos, o interesai. Politikoje būtent aiškūs interesai ir turi pagimdyti aiškias idėjas. O kairiesiems pagrindinė idėja turi būti reali visų žmonių ir visų tautų gyvybinių interesų apsauga, sparti socialinė pažanga, pagarba Vakarų civilizacijos pirminiams pagrindams ir amžinoms moralinėms vertybėms.

Tuo ir skiriamės nuo įvairių „istų“, kurie, kaip ir libertarai, nori, kad pasaulį valdytų tik saujelė (turtingųjų arba „išrinktųjų“). Lengva jiems, nes jiems viskas aišku. Socialdemokratija gi, kaip ir demokratija apskritai, – sunkus „mokslas“, daug yra visokių srovių, atmainų. Ne vien mums nelengva – visai Vakarų demokratijai, visai Europai yra iškilę didžiuliai iššūkiai.

Partijų, vadukų Lietuvoje – gausybė. Ir rinkėjams nelengva susigaudyti. Neryški takoskyra. Vieni kairėje, kur plaka širdis, kiti dešinėje – kur „protingi ir realūs interesai“, bet nei vieni, nei kiti nepasako (nežino?) aiškiai, ką reikia daryti, kad bent pradėtume judėti į

priekį. Tik kaip mums visiems susitelkti, kaip įveikti individualizmą, tapti solidariais ir laisvais? Kaip išmokyti ištiesti ranką ir ją paimti? Neatsisakant žmogiško ir nacionalinio orumo.

Ji augo socialdemokrato šeimoje

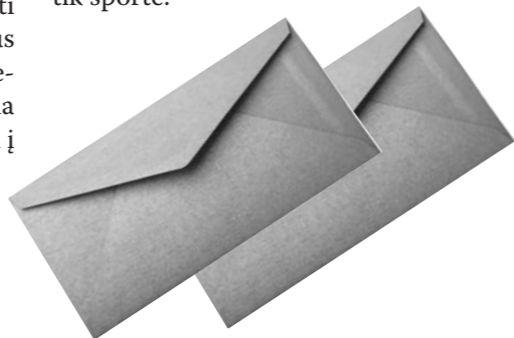
Petras UOSINIS

Klaipėdos r.

Viename „Gairių“ numerių buvo priminta mūsų jaunosios plaukikės Rūtos Meilutytės pergalė Londono olimpiadoje, jos kelias į sporto aukštumas. Pasirodo, jos tėvas yra socialdemokratas. Internete perskaičiau, kad LSDP partijos primininkas Algirdas Butkevičius sveikino auksinio medalio laimėtoją plaukikę Rūtą Meilutytę, visai socialdemokrato Sauliaus Meilučio šeimai padėkojo už tiek gražių emocijų padovanojusią Rūtos pergalę. Jos tėvas, priverstas išvažiuoti į Angliją, dėjo daug pastangų, kad jo dukra galėtų ir svečioje šalyje toliau treniruotis, ugdytų savo talentą.

Štai visai neseniai Rūta vėl žibėjo plaukimo varžybose – pasaulio taurės varžybų etape Švedijoje iškovojo du aukso medalius. Žaviuosį jaunosios sportininkės valia ir pergalėmis.

Pritarčiau LSDP pirmininko žodžiams, kad „mūsų sportininkų pergalės ne tik suvienija tautą, bet kiekvieną žmogų paskatina labiau pasitikėti savimi, didžiuotis savo šalimi“. Aišku, pergalių reikia ne tik sporte.

Šeši kaimo bibliotekos dešimtmečiai

Juozas BAUŽYS

Kumpikų k., Kretingos r.

Kumpikų kaime biblioteka atsirado 1952 metais. Iš pradžių ji buvo įsikūrusi Šlaveituose, buvusiame dvarininko Vlado Norvaišos name. Bibliotekoje buvo ir skaitykla, kurios vedėja rūpinosi spaudos leidiniais ir ruošdavo įvairius vaidinimus kaimo žmonėms. Pati pirmoji bibliotekoje pradėjo dirbti Cicilija Eibutienė, po jos – Vladas Stropus, Pranė Žilytė, Janina Maksvitytė. 1960 m. įstaigos vairą perėmė Kleopa Vrubliauskienė, biblioteka buvo perkelta į naujas patalpas Kumpikų kaime. K. Vrubliauskienė bibliotekoje išdirbo 46 metus. Per tą laiką už gerą ir nepriekaištingą darbą keletą kartų buvo valdžios apdovanota. Dabar bibliotekai jai treči metai vadovauja Dovilė Mickutė. Ji turi aukštąjį išsilavinimą.

Iki nepriklausomybės atkūrimo biblioteka turėjo skaitytojų 200 su viršum. Tais laikais bibliotekos gaudavo daug naujų knygų. Buvo užsakomi visi Lietuvoje leidžiami spaudos leidiniai. Naujose patalpose veikė ir kultūros namai. Jų direktore dirbo Vaclova Bugailienė. Jaunimui buvo sudarytos geros sąlygos pasireikšti įvairiuose kultūros renginiuose. Į Kumpikus atvažiuodavo koncertuoti žinomų dainininkų. Kartą vasarą buvo atvažiavęs net Šiaulių cirkas. Kumpikus aplankė ir tuometis Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis. Atvykdavo kultūros veikėjų, mokslo žmonių, kurie skaitydavo kaimo žmonėms įdomias paskaitas. Veikė ir jaunimo saviveiklos ratelis. Linksma ir įdomu tada buvo Kumpikų kaimo žmonėms.

Esu užkietėjęs knygų gerbėjas. Jas skaityti pradėjau nuo bibliotekos atsiradimo. Tada dar buvau moksleivis. Su knyga nesiskiriu iki šiol. Tik gaila, kad dabar kaime bibliotekos gauna labai mažai naujų knygų, ir tų pačių ne per geriausių. Laikraščių dabar yra užsakoma tik keletas, o žurnalų tik du. Valdžia šiaip taip išgalėjo ir nupirko bibliotekai 3 kompiuterius. Veikia ir internetas. Tad moksleiviai, grįžę iš mokyklos, skuba ne pamokas ruošti, o pažaisti taisyti kompiuteriais. Jie yra naudingas daiktas tam, kuris apie tai gerai išmano. Šiaip suaugę kaimo žmonės tų kompiuterių nevertina, geriau paskaito gerą knygą ar laikraštį. Dabar rudenį, kai žmonės baigė ūkio darbus ir vakarai ilgesni, daugiau skaitytojų susirenka į biblioteką.

Aš pats sutaupau nuo pensijos litą kitą ir kas mėnesį perku po 1-2 knygas, žinoma, vertingas. O jų kainos kokios visi žinome. Geros knygos be 50-60 litų nenupirksi. Ir ne visi pensininkai gali sau tai leisti. Mano nuomone, jokie kompiuteriai knygos nesunaikins. Ji buvo ir bus per amžių amžius. Nes ji yra pats geriausias žmogaus draugas.

Biblioteka iškilmingai paminėjo garbingą 60-ties metų jubiliejų, surengė koncertą. Žmonių buvo pilna salė. Atvyko svečių iš rajono centro. Dalyvavo Kretingos Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos direktorė Birutė Karčiauskienė, Darbėnų seniūnas Edvardas Stelmokas. Aktyviausi skaitytojai buvo apdovanoti padėkos raštais ir įvairiomis dovanėlėmis bei gražiomis rožėmis.

Minėjime žmonės susipažino su 60-ties metų bibliotekos istorija. Pavartė per ilgus metus sukauptus albumus bei aplankus. Gėrėjosi ir mažųjų mokinukų nupieštais paveikslais, Andželikos Šimkutės fotografijų paroda.

Norėčiau, kad ir toliau mūsų Kumpikų kaimo biblioteka gyvuotų.

Garbingi barzdočiai ne tik dūmojo

Živilė GUOGYTĖ

Kaunas

Šie metai paskelbti Maironio metais. Praėjo 150 metų nuo Lietuvos dainiaus gimimo, bet jo kūryba peržengė savo laiko ribas ir lieka visada aktuali. Ypač stipriai, tiesiog iš naujo suskambėjo Maironio poezija, jo tekstais sukurtos dainos 1987-1990 metais, atkuriant Lietuvos nepriklausomybę – kėlė patriotinius jausmus. Kai kurios Maironio eilės, ypač satyrinės, atrodo, lyg būtų dabar rašytos.

Šiais metais poeto eilės ir dainos skamba per televiziją, vyksta įvairūs jubiliejiniai renginiai.

Mėgstu Maironio poeziją. Moku atmintinai daug jo eilėraščių. Man vis aidi eilėraščių „Milžinų kapai“, parašyto 1895 m., dažnai dainuojamo, pirmosios eilutės: „Lietuviai barzdočiai dūmoja“...

Ir pagalvoju apie barzdas nešiojusius Maironio amžininkus, kuriuos poetas žinojo, asmeniškai pažinojo ir kurie dirbo nepriklausomos Lietuvos labui: visuomenės veikėjus, švietėjus, mokslininkus, rašytojus.

Barzda – ne esmė. Tai mada, būtinybė arba tiesiog įvaizdis, kaip dabar sakoma. Nesigilinant kas, kaip ir kodėl augino barzdas, didesnes ar mažesnes, tegul jos bus vienas skiriamųjų bruožų tų asmenybių, kurias kelias noriu paminėti. Jų yra daug, tų barzdočių, kurie daug nuveikė ir užėmė vietą istorijoje, jie minimi enciklopedijose, išleistos knygos apie juos, jų veikalai.

Štai didysis barzdočius Jonas Basanavičius (1851-1927) – visuomenės veikėjas, Vasario 16 akto signataras, tautos atgimimo žadin-

► tojas, neveltui vadinamas tautos patriarchu.

Vydūnas (Vilhelmas Starosta, 1868-1953) – rašytojas, savitas filosofas, teigęs, kad žmogaus tobulėjimas yra pagrindas spręsti visoms socialinėms problemoms.

Lietuvos Respublikos prezidentai Aleksandras Stulginskis (1885-1969), Antanas Smetona (1874-1944) – mažesni barzdočiai, turėjo skirtingas pažiūras, skirtingai veikė, bet paliko neišdildomą pėdsaką šalies istorijoje.

Ne viena karta užaugo skaitydama pedagogo, švietėjo Prano Mašiotio (1863-1940) parašytus vadovėlius, mokslo populiarinimo knyges, išverstas iš kitų kalbų žymių rašytojų knygas.

Barzdą nešiojo ir Jonas Jablonskis (1860-1930) – lietuvių norminės literatūrinės kalbos tėvas, Vincas Čepinskis (1871-1940) – socialdemokratas, Vytauto Didžiojo universiteto fizikos profesorius, vėliau buvęs universiteto rektoriumi, Antanas Kriščiukaitis (slapyvardis Aišbė, 1864-1933) – rašęs grožinius kūrinius, ilgameitis Lietuvos Vyriausiojo tribunolo pirmininkas.

Neįkainojamas barzdotų brolių Mykolo, Vaclovo ir Viktoro Biržiškų įrašas į Lietuvos mokslą, kultūrą.

Nepamiršdama Maironio ėmiau ir nukrypau į Lietuvos istorijos puslapius, primindama garsias mūsų tautos asmenybes.

Pamaniau, kad tai sudomintų ir paaakintų mano prumeruojamo ir mėgstamo „Gairių“ žurnalo skaitytojus daugiau domėtis valstybės istorija.

Skvarbus protas siekė kosmoso begalybę

Antanas VAITKUS

Vilnius

Šiomet sukako 110 metų, kai gimė Lietuvos mokslininkas, savo protu galbūt toliausiai pažvelgęs į kosmoso begalines erdves. Toks buvo Antanas Juška. Jis buvo studijavęs Getingeno (Vokietija) universitete matematiką, ten įgijęs tuometu labai retą astronomo specialybę. Jam teko laimėti mokytis iš Nobelio premijų laureatų J. Francko, M. Borno, kitų ne mažiau įžymių mokslininkų. 1928 m. tame pačiame universitete apsigynė daktaro disertaciją.

A. Juška nusipelnė kaip pedagogas, daug metų dėstė įvairius kursus vidurinėse mokyklose, kečiuose universitetuose, parašė astronomijos, fizikos ir matematikos vadovėlių studentams. Tačiau jis dažniausiai minimas kaip astronomas, šio mokslo žinių skleidėjas. Visą savo gyvenimą jis paskyrė astronomijos mokslo tyrimams, savo įgytas ir įgyjamas žinias perduodamas Lietuvos jaunajai kartai, populiarindamas astronomijos mokslo pasiekimus visuomenėje. A. Juška buvo pirmojo lietuviško originalaus astronomijos vadovėlio autorius, knygos „Astrofizika“ bendraautoris. Jis parašė keliolika įvairių populiarių astronomijos leidinių. Vieną jų, dovanotą paties A. Juškos, saugau iki šiol.

Turiu mokslo populiarinimo žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ 1977 m. numerį, kuriame išspausdinta didelė, per visą puslapį, šio mokslininko ir pedagogo nuotrauka 75 metų sukakties proga. Pabrėžiama, kad ir sulaukęs garbaus amžiaus, A. Juška tebeeina tuomet veikusios mokslo popu-

Ši A. Juškos nuotrauka buvo išspausdinta „Mokslo ir gyvenimo“ žurnale 1977 m.

liarinimo draugijos „Žinija“ astronomijos komisijos pirmininko pareigas, yra planetariumo tarybos narys, netgi sąjunginės astronomijos draugijos mokymo-metodinės komisijos sekcijos pirmininkas.

A. Juška yra skaitęs daugybę paskaitų apie astronomijos (kosmoso) įdomybes įvairiausiuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose, parašęs daug straipsnių ne tik „Mokslo ir gyvenimui“, bet ir kitiems Lietuvos laikraščiams ir žurnalams.

Man pasisekė, kad per vieną tokių paskaitų susipažinau su šiuo iškilium žmogumi. Vidurinėje mokykloje, vyresnėse klasėse, astronomija buvo dėstoma kaip atskiras dalykas, ji mane labai domino. Nemažai paskaitydavau apie kosmoso įdomybes. Vėliau, būdamas minėtos „Žinijos“ narys, apie tas įdomybes paskaitydavau paskaitėles jaunimui, kuo, beje, visi domėdavosi. O kaipgi nepasiklausysi apie „stebuklus“, kad ir apie tokį, jog kosmose esama dangaus kūnų, kuriuose mažas kavos puodelis gali sverti net tonas.

Išgirdęs apie mano domėjimąsi tokiais dalykais, A. Juška ir padovanojo savo knygutę su autografu, kuri iki šiol išliko mano bibliotekėlėje.

Ar Europos Sąjunga verta Nobelio Taikos premijos?

Nobelio premijos skyrimas paprastai išprovokuoja diskusijas ir komentarus. Šiometinė taikos premija Europos Sąjungai – ne išimtis. Nors daugelis europarlamentarų sveikino šį žingsnį, kai kurie buvo skeptiški. Ką apie šį apdovanojimą krizės kamuojamai Sąjungai mano Europos Parlamento politinių frakcijų lyderiai?

Joseph Daul (Europos liaudies partija, Prancūzija): „Europa – kryžkelėje, o ši premija – kaip niekad tinkamu laiku. Gerai, kai primenama, jog Europa stipri, kai ji vieninga. Apdovanojimas man primena apie ES pirmtakų drąsą – pasibaigus pasauliniam konfliktui jie nusprendė dirbti kartu, kad užtikrintų taiką ir gerovę. Premija man taip pat primena apie Europą, kuri atgimė po Geležinės uždangos žlugimo. Tai priminimas apie šešis taikos ir gerovės dešimtmečius, prie kurių prisidėjo ES.“

Hannes Swoboda (Socialistai ir demokratai, Austrija): „Šiuo kriziniu laikotarpiu Nobelio taikos premijos skyrimas Europos Sąjungai yra svarbus ir drąsus Oslo įsikūrusio vertinimo komiteto žingsnis. Šiandien mums reikia ne mažiau Europos ir ne grįžimo prie tautinių valstybių, o daugiau Europos. Premija yra ir pripažinimas, ir naujas iššūkis. Tai reiškia, kad ES turi toliau stiprinti savo įsipareigojimą užtikrinti taiką. Nepaisant pagrįstos kritikos dėl dabartinių ES problemų, bendrija yra taikos projekto – tiek užtikrinantis taiką bendrijos viduje, tiek ir skatinantis ją kituose regionuose ir pasaulyje.“

Guy Verhofstadt (Liberalai ir demokratai, Belgija): „Tai labai aiški žinia, jog ES pirmtakų sie-

Nobelio komiteto pirmininkas Thorbjørn Jagland spalio 12 d. paskelbė apie Nobelio taikos premijos skyrimą Europos Sąjungai

kiai įveikti istorinį susiskaldymą ir dirbti drauge vardan visų yra aktualūs. Nacionalizmo ir euroskeptiškų nuotaikų akivaizdoje šiandien vis dar svarbu kovoti už pirmtakų puoselėtus idealus.“

Gabriele Zimmer (Vieningieji kairieji, Vokietija): „Kad pateisintų apdovanojimą, ES turės pakeisti dabar vykdomą politiką. Jos užsienio politika turi būti paremta solidarumu ir bendradarbiavimu, o ne nesąžiningais prekybos susitarimais, karinėmis intervencijomis ar resursų išnaudojimu. Viduje mums reikia socialinio susitarimo dėl didesnio teisingumo ir lygybės, daugiau demokratijos, o ne sutarties dėl fiskalinės drausmės, kuri daugelį žmonių stumia į skurdą. EP ir nacionaliniai parlamentai turės tapti pagrindiniais veikėjais būsimoje Europoje.“

Martin Callanan (Konservatoriai ir reformistai, Jungtinė Karalystė): „Nemanau, kad be ES politinių institucijų Europai būtų tamsios dienos. Daug organizacijų, žmonių

ir veiksmų prisidėjo prie taikos Europoje. Praėjusio amžiaus viduryje tarp jų buvo JAV (per Maršalo planą), NATO, JT, Europos anglių ir plieno bendrija (išsirutuliojusi į Europos ekonominę bendriją). Vėliau taiką ir susitaikymą skatino vakarietiško laisvosios rinkos modelio sėkmė, iškilų asmenybių, tokių, kaip R. Reaganas, M. Thatcher ir popiežius, veikla bei drąsių žmonių susibūrimas į tokius judėjimus kaip „Solidarnosc“ ar Velvetinė revoliucija. Mažai iš dabar gyvų esančių prisidėjo prie taikos ir vienybės Europoje daugiau nei Geležinė ledi.“

Nigel Farage („Laisvės ir demokratijos Europa“, JK): „Nuoširdžiai juokausi išgirdęs šią naujieną. Tai didžiulis pokštas. ES paskatino milijonų žmonių skurdą ir nedarbą, o tai eskaluoja smurtą pietų Europoje ir Šiaurės antipatiją gelbėjimo instrumentams. Tai kompromituoja Nobelio premiją ir ją paskyrusį politizuotą komitetą.“

EP spaudos tarnybos inf.

Probleminės epigramos

Jonas LAURINAVIČIUS

Partinis perėjimas

Konservatorius buvo,
Socialliberalas,
Paskui – prie libdemų,
Paskui – prie socdemų.
Savoj biografijoj
Jis įgyvendino
Daugiapartinę sistemą.

Tiksli prognozė

Mano prognozė tiksli:
Ateitis bus šviesi.

Tik ne visiems!

Rodiklis

Jeį tau užtenka
Pinigų,
Vadinasi,
Mažai turi
Draugų.

Problema

Sutinka
Pagal drabužius.
O kaip sutikti
Jo Didenybę,
Jeį jis -
Nuogas karalius?

Nesėkmė

Nedavė kyšio...
Ir ką jūs manote? -
Prakyšo...

Antireklama

Daug vitaminų
Daržovėse ir vaisiuose.
Bet jų daugiausia
Vaistinėse.

Betalentis autorius

Prirašė
Visokių niekučių:
Nėr ką skaityt
Tarp eilučių.

Dirbtinis grožis

Žmoguje viskas
Turi būti gražu!
Negailėkime
Jam kaukių,
Dekoracijų,
Dažų.

Ne toks, kaip kiti

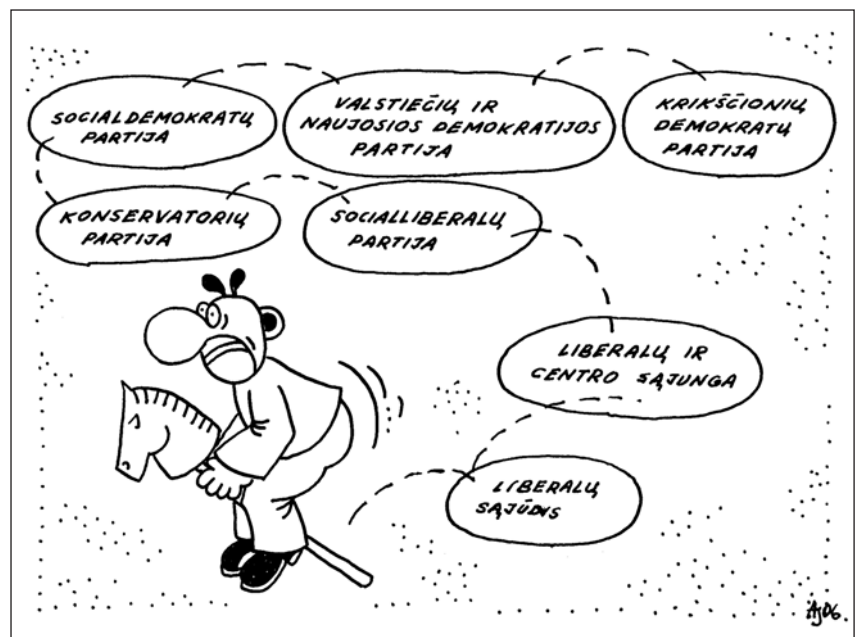
Jaunas,
Bet doras.
Matai, kaip esti.
Baltą varną
Visur
Gali rasti.

Į senatvę

Degraduoja miegaliai:
Niekąp užmigti
Negali.

Sugyvenimo paslaptis

Niekad nebuvo
Šeimoj tiek darnos:
Vyras pradėjo
Klausyti žmonos!

A. Janušonius pieš.